ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

5/2P

Prof. Dr. Harnam Singh Shan
[illegible] Investigator
U.G.C. Research Project on Sikhism
635, Sector 16, Chandigarh

543

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

[illegible]

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ
(ਭੂਤਪੂਰਵ) ਮੁਖ ਸੰਪਾਦਕ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਕਾ, ਜਲੰਧਰ

ਭਾਰਤੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼
94—ਲਾਜਪਤ ਨਗਰ,
ਜਲੰਧਰ—144001.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

© ਉਤਾਰਾ ਅਧਿਕਾਰ : ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ, 1983

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਭਾਰਤੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼,
94 ਲਾਜਪਤ ਨਗਰ,
ਜਲੰਧਰ—144001.

ਪਹਿਲੀ ਛਾਪ : ਅਪ੍ਰੈਲ, 1983.

ਮੁਦ੍ਰਕ :
ਕਾਲਜੀਏਟ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਵਰਕਸ,
ਗੁਜਰਾਲ ਮਾਰਕੀਟ,
ਨੇੜੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਚੌਕ,
ਜਲੰਧਰ—144001.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਮਰਪਿਤ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਧਰਮ ਹੇਤ ਸੀਸ ਦਿੱਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਤਕਰਾ

ਪ੍ਰਵੇਸ਼ 11
ਭੂਮਿਕਾ 13

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ—ਭਿੰਡਰਾਂ ਗਾਥਾ

1. ਭਿੰਡਰਾਂ ਗਾਥਾ 17
2. ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 19

ਭਾਗ ਦੂਜਾ—ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

1. ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (1883—1930 ਈ:) 37
2. ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' (1902—1969 ਈ:) ·39
3. ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' (1932—1977 ਈ:) 46

ਭਾਗ ਤੀਜਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਪੰਚ

1. ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਪੰਚ 65

ਭਾਗ ਚੌਥਾ—ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

1. ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' 77
2. ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ 86
3. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮੁਦੱਈ 106
4. ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦਾ ਅੰਤ 111
5. ਸਿੱਖ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ 118
6. ਕਤਲ ਤੇ ਕਾਤਲ 123
7. ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਲੰਬਰਦਾਰ 155
8. ਪਿਛਲ ਵਾਰਤਾ 160

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕੇ

1. ਅੰਤਿਕਾ 1 —ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ
ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ ਦਰਜ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ 167

2. ਅੰਤਿਕਾ 2 ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ 171
(13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1978) ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

3. ਅੰਤਿਕਾ 3—ਹੁਕਮਨਾਮਾ
ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ 173

4. ਅੰਤਿਕਾ 4—ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ
20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ
ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 175

5. ਅੰਤਿਕਾ 5 ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ
ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ
ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ 177

6. ਅੰਤਿਕਾ 6—ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਹਰਦੇਵ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ
ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਦੇ ਨਾਂ ਚਿੱਠੀ 187

7. ਅੰਤਿਕਾ 7—ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ
ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 188

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਿੱਤਰ ਵਿਆਖਿਆ

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 1 : ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਖੀ।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 2 : ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗਿਆਨੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 3 : ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗਿਆਨੀ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 4 : ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 5 : ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 6 : ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ।

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 7 : ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਵੇਸ਼

ਕਈ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਆਇਤ-ਉੱਲਾ-ਖੋਮੀਨੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੁਝ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵੀ ਹੈ: ਦੋਵੇਂ ਦਸਤਾਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੰਬੀਆਂ, ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਦਾਹੜੀਆਂ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਧਰਮਾਂ (ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ) ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਲਵਾਨ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ. ਆਇਤ-ਉੱਲਾ ਸ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਲਈ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮੰਚ ਉਤੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਗਿਆਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਉਤੇ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਵਲੋਂ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹ ਦੇਣ ਅਤੇ ਹਤਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਿਮਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ 'ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ' ਵੀ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਗਲਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤਰੋੜੀ ਮਰੋੜੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉਭਾਰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਦੈਂਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ 'ਸਿੱਖਸ਼ਾਹੀ' ਠੋਸਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਨਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚਲੇ ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਿਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਮੀ ਵਿਦਿਆ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਚੁਣਿਆਂ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਹ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੋ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਨਵ-ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਮੁਖ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਰਸਾਏ ਗਾਡੀ-ਰਾਹ ਤੇ ਪਰਤੂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵੱਖ ਵਖ ਧੜਿਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਸਨ) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਨਾ ਸੁਣ ਸਕਦੀ। ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਰੋਧ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਸਿਖ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਗਲਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ-ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਭੰਡੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਟਕਰਾਅ ਖੂਨੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਦਲਦਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਦੋਖੀ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅਜੇਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜੋ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਗਵਾ ਕਰਨ, ਮਾਨਵ-ਹਤਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜੇਹੇ ਦੋਸ਼ ਆਮ ਗੈਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਗਏ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਕੁਝ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸਹੀ ਸੋਝੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਘਾਟ ਸਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੁਖੀ ਬਨਣ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਵਿਚ ਨਿਭਾਈ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪੈੜ ਕੱਢੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਗੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ੀ ਲੋਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣ।

ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ
ਮਾਰਚ 15, 1983.

ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭੂਮਿਕਾ

"ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਏਜੰਟ ਹੈ !" "ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਏਜੰਟ ਹੈ !" "ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦਾ ਏਜੰਟ ਹੈ !" "ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਤਲਵੰਡੀ (ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ) ਦਾ ਏਜੰਟ ਹੈ !" ਅਤੇ "ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹੈ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ, ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਤਲਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ !"

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਿਆਸੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤੇ ਉਭਰਨ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣੇ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਦੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਆਖ਼ਰ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਪਾਰਟੀ, ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ) ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਧੜੇ ਦਾ ਏਜੰਟ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਤ ਅੱਜ ਵੀ ਇਕ ਬੁਝਾਰਤ, ਇਕ ਗੁੰਝਲ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪਿਛਲੇ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੋਂ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੈਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਰਕ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦੀ ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨੇੜਿਓਂ ਡਿੱਠਾ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਏਨੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿੰਨਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਤਲ ਕੌਣ ਹੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਹੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤਿਅੰਤ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਈ ਵੇਰ ਅਚੇਤ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਖਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਕਈ ਵੇਰ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਦੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਨਾ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਤੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਥਨ ਪਿਛੋਂ ਬਣੀ ਮਨੌਤ ਅਥਵਾ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਨਿਜੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਸੰਤ ਜਾਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਸਬੰਧੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪੁਸਤਕ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੇ ਭਵਿਖ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਖੋਜ ਲਈ ਇਹ ਮੁਢੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਵਜੋਂ ਉਤਸਾਹ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਯਤਨ ਨੂੰ ਸੁਕਾਰਥਾ ਸਮਝਾਂਗਾ।

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਅਥਵਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਮੁਢੱਲਾ ਯਤਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਭਾਈ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਜੋ ਵਡਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਿਤੱਗ ਹਾਂ। ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਵਿਉਂਤ-ਬੰਦੀ, ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਭਰਾਤਾ ਸ: ਪ੍ਰਿਥੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ, ਸੰਪਾਦਕ, ਸਪਤਾਹਿਕ 'ਅਜੀਤ' (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ) ਅਤੇ ਭੂਤਪੂਰਵ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ ਬੁਕ ਬੋਰਡ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਆਭਾਰੀ ਹਾਂ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ 'ਪ੍ਰਵੇਸ਼' ਲਿਖ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪਤ੍ਰਕਾਰੀ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਸ: ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਜਲੰਧਰ
ਮਾਰਚ 31, 1983. ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਭਿੰਡਰਾਂ ਗਾਥਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭਿੰਡਰਾਂ ਗਾਥਾ

'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਅਜ ਵਿਵਾਦ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਰਣ ਕਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਅਖਾਉਤੀ ਅਤਿਵਾਦ ਅਤੇ ਵੱਖਵਾਦ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦ ਦੀ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਨਜਾਣ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੰਸਕ ਟੋਲਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸਤਕਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਚਕਰ-ਵਰਤੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਰਾਹ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿਖ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ (1803 — 1930 ਈ:) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜੋ ਕਿ ਉਂਜ ਪਿੰਡ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਹੁਣ ਫਰੀਦਕੋਟ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣਾ ਪਿਛੋਕੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਚਲਾਈ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਸਨ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ' ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅਰੰਭ (1905 ਈ:) ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀਆਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਲਈ ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਵਡਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਚਾਬੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਅਤੇ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਲਗੇ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਥਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੇਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੀ ਲੋੜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕਤਾ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਥਾਂ ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਚਕਰਵਰਤੀ [illegible] ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ [illegible] ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰ-ਗਿਆਨ ਜਗਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ ਕਿ [illegible] ਦੀਵਾਨ ਸਿਰਫ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਏਨੀ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਕਹਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਕਹਾਉਣ ਵਿਚ ਗੌਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗੇ।[1] ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੇ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਉਪ-ਨਾਮ ਜੋੜਨ ਨੂੰ ਹੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਜੰਮ ਪਲ ਸਨ । ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ 1930 ਈ: ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਗਭਗ 40 ਸਾਲ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਸ਼ਬਦ ਓਤਪੋਤ ਹੋ ਗਏ । ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਅਤੇ (ਅਜ ਕਲ) ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

---

1. [illegible] 'ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ' [illegible] ਆਪ ਨੂੰ 'ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ' ਕਹਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

(ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 1034(

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਭੱਟ ਵਹੀ ਭਾਦਸੋਂ, ਪਰਗਨਾ ਥਾਨੇਸਰ ਅਨੁਸਾਰ "ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਲ ਦਸਵਾਂ ਬੇਟਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕਾ, ਪੋਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕਾ, ਪੜਪੋਤਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਕਾ, ਸੂਰਜਬੰਸੀ, ਗੋਸਲ ਗੋਤਰ, ਸੋਢੀ ਖਤਰੀ, ਬਾਸੀ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਪਰਗਨਾ ਕਹਿਲੂਰ ਨਾਦੇੜ, ਤਟ ਗੋਦਾਵਰੀ, ਦੇਸ ਦੱਖਣ, ਸੁਕਲ ਪੱਖ, ਬੁੱਧਵਾਰ ਕੇ ਦਿਹੁੰ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਸੇ ਬਚਨ ਹੋਇਆ, ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਆਉ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਂਚ ਪੈਸੇ, ਏਕ ਨਾਰੀਅਲ ਆਗੇ ਭੇਟਾ ਰਖਾ, ਮਥਾ ਟੇਕਾ, ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਸੇ ਕਹਾ, ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਜਗਹ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੋ ਜਾਨਨਾ, ਜੋ ਸਿਖ ਜਾਨੇਗਾ, ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਥਾਇੰ ਪਏਗੀ, ਗੁਰੂ ਤਿਸ ਕੀ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਮਾਨਨਾ।"[1] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ 'ਸਬਦ ਗੁਰੂ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ ਨਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ :

"ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ
ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ।"

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੯੮੨)

'ਸਬਦ ਗੁਰੂ' ਅਤੇ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਿਸ

---

1. Gurinder Kaur The Guru Granth Sah b, Its Physics and Meta physics, P-20.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਤਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੰ + ਪ੍ਰ + ਦਾ + ਯ, ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ "ਚਲੀ ਆਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਦਈਦਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ।"[1] ਰਹੱਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼, ਜਿਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਰਥ ਤਕ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਉਹ 'ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ' ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁਰੋਂ (ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ) ਚਲਦੀ ਆਈ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ।'

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਣ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਬਾਕੀ ੬ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸਿਧਾਂਤ 'ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ 'ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦਰਜ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਜਪੁ ਜੀ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਕੁਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮੋ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਰਵ-ਉਤਮ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਧਰ ਉਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਰਲ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਣ ਲਗੀ । 'ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਰਾਹੀਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ । ਭਾਵੇਂ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭਾਗ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਖਿਆ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ ।

ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਮਝੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ । ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

1. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.). ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ 282.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਦਾਸੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭਿਆ । ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥ ਬਣ ਗਿਆ ਜੋ 'ਉਦਾਸੀ ਪੰਥ' ਕਹਾਉਣ ਲੱਗਾ । ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਆਗੂ ਹੋਏ । ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸੇਵਕ ਬਾਲੂ ਹਸਨ, ਅਲਮਸਤ, ਫੂਲ ਸਾਹ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਾ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਚਾਰ ਧੂਣੇ[1] ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਬਾਧੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੂੰਇਆਂ ਅਤੇ 6 ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ[2] ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਸਨਾਮੀ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਾਰ ਧੂਇਆਂ ਅਤੇ ਛੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਡੇਰੇ, ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਅਖਾੜੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ । ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਨ ਮਤ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਡਰੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਨਾ ਆ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਜਗੀਰਾਂ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਨਾ ਧੋਣਾ ਪਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖਾੜਿਆਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰੂਪ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਦਾਸੀ ਮੱਤ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਉਦਾਸੀਨ ਮੱਤ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਅਜ ਵੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਖਿਆਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਾ, ਵਖਿਆਨ ਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਾਂਗ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਟੀਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ।

---

1 "ਧੂਆਂ"—ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ । ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 670.

2. ਛੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹਨ : ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ, ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬੀਏ, ਜੀਤ ਮਲੀਏ, ਬਖਤ ਮਲੀਏ, ਭਗਤ ਭਗਵਾਨੀਏ, ਮੀਹਾਂ ਸ਼ਾਹੀਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਦੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਨ ।
(ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 9)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੂਪ ਬਾਦਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਖ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਰਕੇ, ਵਧੇਰੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਾਂ ਇਕ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਉਦਾਸੀ ਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਠੱਲ ਪਾਈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਈ (22) ਮੰਜੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੰਜੀਆਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਲੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਕਿ ਮੰਜੀ ਬਰਦਾਰ ਉਹ ਸਿਖ ਹੋਣ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਣ। ਮੰਜੀ ਬਰਦਾਰਾਂ[1] ਨੇ ਵੀ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਖਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਤਿ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਲੋਕ, ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਕੋਈ ਵਖਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਿਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਹੋਈ, ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਰਪਾਟੀ ਤੋਰੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਦਿ

---

1. ਭਾਈ ਮੰਜੀ ਬਰਦਾਰ ਇਹ ਸਨ :
   1. ਅੱਲਾਯਾਰ
   2. ਸੱਚਨ ਸੱਚ
   3. ਸਾਧਾਰਣ
   4. ਸਾਵਣ ਮੱਲ
   5. ਸੁੱਖਣ
   6. ਹੰਦਾਲ
   7. ਕੇਦਾਰੀ
   8. ਖੇੜਾ
   9. ਰੰਗੂ ਸ਼ਾਹ
   10. ਦਰਬਾਰੀ
   11. ਪਾਰੋ
   12. ਫੇਰਾ
   13. ਬੂਆ
   14. ਬੇਣੀ
   15. ਮਹੇਸ਼ਾ
   16. ਮਾਈਦਾਸ
   17. ਮਾਣਕ ਚੰਦ
   18. ਮੁਰਾਰੀ
   19. ਰਾਜਾਰਾਮ
   20. ਰੰਗ ਸ਼ਾਹ
   21. ਰੰਗਦਾਸ
   22. ਲਾਲੋ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।[1] ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ (ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਥਾਪੇ ਗਏ) ਨੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ, ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਹੋਰ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੀਤੀ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਨੂੰ ਅਗੇ ਤੋਰਿਆ । ਡਾ: ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ 'ਭਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਖੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਚੰਗਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਗੱਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ । ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਹਰਿ ਜੀ ਤੇ ਚਤੁਰਭੁਜ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ 'ਪਰਮਾਰਥ' ਕਹਿ ਕੇ ਪਰਚਾਰਿਆ । ਹਰਿ ਜੀ ਤੇ ਚਤੁਰਭੁਜ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਉਲਟ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਿਧ ਹੋਏ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚਤੁਰਭੁਜ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ।

ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਹੀ । ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲ ਰਹੀ ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਸੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪਿਛੋਂ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤਕ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬੋਧ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰਹੇ । ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ, ਸੁਥਰ ਸ਼ਾਹੀ, ਸੰਗਤ ਸਾਹੀਏ ਅਤੇ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨੀਏ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਦੇਸ਼ ਰਟਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜਾਰੀ ਰਖੀ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਮੀਹਾਂ ਸਾਹੀ' ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਉਦਾਸੀ ਕੇਂਦਰ

1. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ:), ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ 5.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਦਾਸੀ ਪੰਥ ਦਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੋਂ ਨਿਖੜਾ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗਿਰਾਵਟ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਨੇੜ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਕਾਰਨ ਪੰਜ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਸਿਖ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗੋਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਵੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲਾ ਪੰਥ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਨਿਰਮਲ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅਖਾੜਿਆਂ, ਧਰਮ ਧੁਜਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਿਰਮਲੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਟੀਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਕਰਤਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ 'ਉਦਾਸੀ' ਹੋਏ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਿਰਮਲਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਜੋ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਪਰਮਾਰਥ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚੱਲੀ, ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਅਤੇ ਚਿਰ ਜੀਵੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ।[1] ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਆਰੰਭੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ 'ਧੁਰ ਦੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਜੰਗ-ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸਾਬੋ-ਕੀ-ਤਲਵੰਡੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਪੱਜੇ ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ

1. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ 9.

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਪੁਜਾਇਓਨ। ਇਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਧੀਰ ਮੱਲ ਪਾਸੋਂ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਛੱਡੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ 25 ਸਿੱਖ ਧੀਰ ਮੱਲ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦੇਣ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਇਹ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਆਪ ਖੁਦ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਚ ਲੈਂਦੇ ? ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਕਿਉਂ ਖੋਂਹਦੇ ਹਨ।"[1] ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਨਿਰਾਸ਼ ਮੁੜ ਆਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠੋਂ ਉਚਾਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਅਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਤੱਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਵੇਰੇ ਜਿੰਨੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਾਉਂਦੇ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ 48 ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਣਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ :

1. (ਗਿਆਨੀ) ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ
2. ਗਿਆਨੀ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
3. ਗਿਆਨੀ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
4. ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ
5. (ਗਿਆਨੀ) ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ (ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੋਢੀ)
6. ਸਾਹਿਬ ਰਾਮ ਕੰਵਰ ਜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ
7. ਗਿਆਨੀ ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮਹਿਮਾ ਸਰਜਾ ਦੇ ਬਰਾੜ)
8. ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

---

1. ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ', ਖਾਲਸਾ ਜੀਵਨ ਪੰਨਾ 11.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

9. ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
(ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਤੋਂ)
10. ਭਾਈ ਬਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦੀਨੇ ਵਾਲੇ
11. ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੀਂਦ ਵਾਸੀ
12. ਭਾਈ ਭੀਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਠਿੰਡਾ
13. ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
14. ਭਾਈ ਧੰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ] [illegible]
15. ਭਾਈ ਧੰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ]
16. ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਧਰਮਕੋਟ
17. ਭਾਈ ਰਾਮਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੋਰਾਂਕੋਟ
18. ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦਿਲੀ
19. ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅੰਬਾਲਾ
20. ਭਾਈ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਨੀ ਮਾਜਰਾ
21. ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਜਰਾ
22. ਭਾਈ ਬਿਸ੍ਰੰਭਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਜੈਨ ਪੁਰੀ
23. ਭਾਈ ਹਰਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਜੈਨ
24. ਭਾਈ ਧੰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਿਹਲ ਗੁਰੂ [illegible], ਪਿੰਡ [illegible] [illegible], ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
25. ਭਾਈ [illegible] ਸਿੰਘ ਜੀ, [illegible] ([illegible] ਜੀ)[1]
26. ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਚੋਰਦਾਰ
27. ਭਾਈ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਾਮਪੁਰ
28. ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਨਾਭਾ
29. ਭਾਈ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਔਤੀਆਣਾ
30. ਭਾਈ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, [illegible] ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ
(ਵਰਤਮਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਰੀਦਕੋਟ)[2]
31. ਭਾਈ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰੋਪੜ
32. ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬੇਪਾਰਾਏ ਕੋਟ
33. ਭਾਈ [illegible] ਸਿੰਘ ਜੀ, [illegible], ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ[3]

1. [illegible]
[illegible]
ਵਾਲੇ' ਕਰਕੇ ਜਾਣ ਜਾਣ ਲੱਗ ਸਨ।
2. ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਨ।
3. ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

34. ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ
35. ਭਾਈ ਦਇਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ
36. ਭਾਈ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਢੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ
37. ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ
38. ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ
39. ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ
40. ਭਾਈ ਅਚਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਸ਼ੀ,
    ਤਲਵੰਡੀ-ਸਾਬੋ-ਕੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ)
41. ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸਵਾਈ' (ਜੈਪੁਰੀ ਰਾਜਾ)
42. ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੋਧਪੁਰ,
43. ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ
44. ਭਾਈ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਚੇਹਲਾ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
45. ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਆ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤਖ਼ਤੂਪੁਰਾ
46. ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੀਂਦ
47. ਭਾਈ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਫੂਲ ਬੰਸ
48. ਭਾਈ ਮਲਿਆਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤੋਖੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਬੋ-ਕੀ-ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ 9 ਮਹੀਨੇ 9 ਦਿਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ।[1]

ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਸਰੂਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਿਆਖਿਆ ਸਰਵਨ ਕਰ ਰਹੇ 48 ਸਿੰਘ ਬਿਦੇਹ ਮੁਕਤ[2] ਹੋ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਬਿਦੇਹ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤ

1. ਇਹ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ 1762 ਦੀ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਮਤ 1763 ਦੀ ਸਾਵਣ 23 ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਅਠਾਰਹ ਦਸ ਬੀਸ' ਤੱਕ ਦੀ ਬਾਣੀ 9 ਮਹੀਨੇ 8 ਦਿਨ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ।
   (ਸ੍ਰੀ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ, ਪੰਨਾ 54–55)
2. ਬਿਦੇਹ ਮੁਕਤ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਜਿਹੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਭਾਵ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ ਜਿਸ ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਕਰਨ। "ਜਿਸ ਦਾ ਦੇਹ-ਅਭਿਮਾਨ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।" (ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 870)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਦੇਹ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾਨੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਬਿਦੇਹ ਮੁਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸਗੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੱਟਿਆ ਜਾਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਕਚਿਆਈ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀਸ ਵੀ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 'ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ੀ' ਦਾ ਵਰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਥ ਕੌਲ ਬੁੱਧ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇਤੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ।[1] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵਰੋਸਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ 1707 ਈ: ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚਲ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ 2200 ਸਿੰਘ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੀ ਸਿਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਸੁਣਾਈ ਸਗੋਂ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਥ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕਰਕੇ ਸੁਣਾਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਪਰਬੀਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਨਾ ਪਵੇ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਗੌਰਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ-ਛਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਤੁਰ ਰਹੇ ਹਨ।

---

1. "ਇਹ ਹੈ ਪ੍ਰਗਟ ਹਮਾਰੀ ਕਾਸ਼ੀ। ਪੜ੍ਹ ਹੈ ਇਹਾਂ ਢੋਰਿ ਮਤਿ ਰਾਸੀ।
ਲੇਖਣ ਮੁਨੀ ਕਵਿਦ ਗਿਆਨੀ। ਬੁਧ ਸਿੰਧ ਹੁਇ ਹੈ ਇਤ ਆਨੀ।
ਭੰਗੂ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ 72.

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਮਾਨਵ ਰੂਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰਲ ਅੱਖਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਥਾ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਗੀ ਸੀ।[1] ਇਸੇ ਲਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਆਏ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਬੰਧਤ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਿਰੋਈ ਵਿਆਖਿਆ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਪੰਡਤ ਅਤੇ ਮੌਲਾਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ।[2] ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਕਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਿਖਣ ਲਈ ਵੀ ਪੁਜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ:

"ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਭੀ ਸੁਨੋ ਤੁਹਾਈ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੇ ਅਰਥ ਸੁਹਾਈ।
ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਥੇ ਜੇਸ ਸੁਨਾਏ।
ਰਾਖੇ ਉਸ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਬਸਾਏ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਅਰਥਨ ਕੇਰੀ।
ਤਿਸ ਤੇ ਚਾਲੀ ਰੀਤਿ ਅਗੇਰੀ।
ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਕੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ।
ਅਰਥ ਗਿਆਨੀ ਸਭੀ ਗਾਇ ਹੈ।"[3]

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ

---

1. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ:), ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਪੰਨਾ 452.
2. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ 124.
3. ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ, ਸਿਦਕੀ ਪਤਲਾ, ਪੰਨਾ 13 ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੀ ਨੇ [illegible] ਜਲਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ [illegible] ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ [illegible] ਕੀਤਾ [illegible] ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ' [illegible] ਇਸ [illegible] ਗਿਆਨੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਯਾਇ'[1] ਵੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰਚੇ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਅੱਜ ਤੀਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ [illegible] ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮਹੱਲ ਦੀ ਆਧਾਰ [illegible] ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ [illegible] ਵੀ [illegible] ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ ਦਾ [illegible] ਵਿਆਖਿਆ [illegible] ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ [illegible] ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਮਹਾਨ ਸਿੰਘ (ਰਾਮਪੁਰ ਖੇੜੇ ਵਾਲੇ), ਗਿਆਨੀ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ([illegible] ਵਾਲੇ), ਸੰਤ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ([illegible] ਵਾਲੇ), ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ', ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਾਂ ਉਲੇਖਨੀਯ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀਆਂ 'ਸਿੰਘ ਸਭਾਈ' ਅਤੇ 'ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ' ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ [illegible] ਮਰਯਾਦਾ [illegible] ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ [illegible] ਗੁਰਮਤਿ [illegible] ਸਿੱਖ ਸੰਗਠਨ [illegible] ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ [illegible] ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਲੋਕ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ [illegible] ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ [illegible] ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸ਼ਹੀਦ' [illegible] ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ [illegible] ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ [illegible] ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ [illegible] ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਰੁਧ [illegible] ਚਲਾਉਣੀ, [illegible] ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ

---

1. ਪ੍ਰਯਾਯ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹਨ : 'ਸਮਾਨ ਅਰਥ ਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ।'
(ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 748)

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਰੀਤ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤੱਤ ਖਾਲਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਪੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਿਆਂ ਸਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1715 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਸਿੰਘ ਸਨ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਵਿਚ ਲੀਹਣ ਦੀ ਵੀ ਹੈ ਸਮੇਤ ਵਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ 10 ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਵੀ ਲਗਭਗ ਏਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਸਮੇਂ 414 ਸਿੰਘ ? ਤੇਪਾ ਅਤੇ 10 ਮੰਤ੍ਰ ਦੂਰ ਵਲ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।[1]

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੀ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਲੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਪੋਥੀਆਂ ਅਤੇ ਬੀੜਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ, ਛਾਪਖਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕੋਈ ਸੰਗਠਿਤ ਸੰਸਥਾ ਹੀ ਸੀ। ਕਈ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੋਣੀ ਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਮਹਿਜ਼ ਅੰਤੇ ਸ ਵਿਚ ਜੋ ਜਗਤਾਂ ਵਿਚ ਦਮਦਮ ਸਿੰਘ ਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹੁੰਚਣਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਹਨ

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਜਦਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ, ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ ਕਿ ਤੇਰਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਦੂਰ ਦੀ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ 4 ਉਤਾਰੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜੋ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ (ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਅਬਚਲ ਨਗਰ, ਨਾਂਦੇੜ) ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੱਛੋਂ ਮੋਹਰੀ ਹੋਏ।

ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1761 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਈ ਚਾਲ

1. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ 261

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਬਾ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫੇਰ ਭਾਈ ਸੁਬਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।[1] ਬਾਬਾ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਾਲ ਤੱਕ ਹੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਇਹ ਟਕਸਾਲ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬਣੇ ਬੁੰਗਿਆਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁੰਗਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੁੰਗਾ ਮਦਰੱਸਾ, ਉੱਚਾ ਬੁੰਗਾ, ਬੁੰਗਾ ਸ਼ਿਖਾਂਸਰ, ਕੋਟੂ ਵਾਲਾ ਬੁੰਗਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਕੋਟੂ ਵਾਲੇ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਨ। ਉੱਚੇ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਬੁੰਗੇ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਰਹੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਪਿੰਡ ਘੁੰਮਣ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਗੋਂ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਦਮਦਮੀ ਬੀੜ ਦੇ 7 ਉਤਾਰੇ ਕਰਕੇ 5 ਤਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ। ਕੋਟੂ ਵਾਲੇ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਉਚ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਖ ਸੇਵਕ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਮਿਸਲ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸਨ, ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ।

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਨ ਸੇਵਕਾਂ ਭਾਈ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਦਯਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਪਾਠ ਅਤੇ ਅਰਥ ਆਪਣੇ ਨਾਨਾ ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ। ਸੰਤ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ', ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ', ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਅਗੇ ਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਮਦਮੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਗਿਆਨੀ ਹਨ :

---

1. [illegible] ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, '[illegible] ਖਾਲਸਾ', [illegible] ਪੰਨਾ 264.

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

- ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ
  - ਭਾਈ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
  - ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
  - ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ
    - ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
      - ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
        - ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
          - ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
            - ਭਾਈ (ਡਾ:) ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
    - ਭਾਈ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
      - ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਜੀ
        - ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
          - ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ
            - ਸੰਤ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
              - ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਦੀ
                - ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲੇ)
                  - ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ)
                    - ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' (ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ)
                      - ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ (ਮਹਿਤਾ)
                        - ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ (ਮਹਿਤਾ) (ਅਜ ਕਲ)
                  - ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਠੱਟੇ ਟਿੱਬੇ ਵਾਲੇ)
                    - ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਠੱਟੇ ਟਿੱਬੇ ਵਾਲੇ)
                      - ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਠੱਟੇ ਟਿੱਬੇ ਵਾਲੇ) (ਅਜ ਕਲ)
              - ਸੰਤ ਦੇੜ੍ਹੇ ਚੰਦ ਜੀ (ਸ਼ਾਹ ਜੀਵਣੇ ਵਾਲੇ)
                - ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਕਮਾਲੀਏ ਵਾਲੇ)
                  - ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਪਟਿਆਲਾ)
              - ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਲੀ ਸੱਤੋ ਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
                - ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਅਜ ਕਲ)
    - ਭਾਈ ਗੋਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
      - ਭਾਈ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਖਾਲਸਾ ਜੀਵਨ' ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਿਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਦਰਸਾਏ, ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਤਟ ਵਿਬ ਵਾਲੇ) ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਗਿਆਨੀ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਰਤਾ 'ਪ੍ਰਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਹੁਤੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੋ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਪਹਿਲੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
  - ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ
    - ਭਾਈ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
      - ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
        - ਭਾਈ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
          - ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ
            - ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
              - ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
                - ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
                  - ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
                    - ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
            - ਭਾਈ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
            - ਭਾਈ ਕੌਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
  - ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ
ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
(1883—1930 ਈ:)

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀਆ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੀਹਵੀਂ ਸਤਾਬਦੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ' ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾਂ (ਵਰਤਮਾਨ ਜਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ) ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1905 ਈ: ਵਿਚ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ। 1883 ਈ: ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ 9-10 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ੍ਰੁੱਧ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਧਰਮਕੋਟ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਿਆ, ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਦਾਦਾ ਦੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਲਾ ਦਾਸ 'ਉਦਾਸੀ' ਤੋਂ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਬਿਰਕਤ' ਕੋਲ ਆ ਗਏ। 'ਬਿਰਕਤ' ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਜਾਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। 1902 ਈ: ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟਕਸਾਲੀ ਅਰਥ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਘਾਲ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਵੇਖ ਕੇ 1905 ਈ: ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪਿੰਡ ਮੁਰਾਲਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਖੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਜਾ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਦੇ 25 ਸਾਲ ਤੱਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆ ਵਲੋਂ ਸਿਖੀ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਨੇ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਕਾ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਅਤੇ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਲੱਗਾ । ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕੋ ਦਿਨ ਵਿਚ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧ ਸਿਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਨਾਂ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੀ ਟਕਸਾਲ' ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਛੁਡਵਾਉਣ ਵਿਚ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਉਲੇਖਨੀਯ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ 28 ਦਿਨ ਤਕ ਕੀਤੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਪਾਇਆ ਯੋਗਦਾਨ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੰਦ ਕਥਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਸਨ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਸਤ੍ਰ ਪਕੜ ਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ' ਟਕਸਾਲ ਵਲੋਂ ਸਸਤ੍ਰ ਰਖਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਨਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਲ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ' ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ ।

1929 ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਬੋਪਾਰਾਏ ਆ ਟਿਕੇ । ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪਣੇ ਅਨਿਨ ਸੇਵਕ ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਬੋਪਾਰਾਏ ਗੁਰਦੁਆਰ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ 25 ਸਾਲ ਤੱਕ ਨਿਭਾਹ ਕੇ ਆਪ 15 ਫਰਵਰੀ 1930 ਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ।

ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ 21 ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਅਰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਥਿਆ ਅਤੇ ਕਥਾ ਪੜ੍ਹਾਈ । ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ 1300 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਪਾਠੀ, 200 ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ 100 ਗਿਆਨੀ ਬਣੇ । ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੁਆਈ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'

(1902—1969 ਈ:)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਲਖੀ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਜਗਰਾਓਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੂਰ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਦੋ ਦਿਨ ਤਕ ਉਥੇ ਵਿਸਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਇਕ ਬਿਰਧ ਮਾਈ 'ਸੇਵੀ' ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, "ਇਸ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਸਿਖ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਸੂਰਬੀਰ, ਬਲੀ, ਗੁਰ ਸਿਖ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਏਗਾ।"[1]

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ ਕਿ ਮਾਈ ਸੇਵੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਸਾਰਾ ਇਹ ਖਾਨਦਾਨ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਅਕਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੜੋਤੇ ਭਾਈ ਨਥੂਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਖ ਮਿਸਲਾਂ ਅਤੇ ਘਲੂਘਾਰਿਆਂ ਸਮੇਂ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਨਥੂਆ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਫੌਜ ਦੀ ਸਿਖ ਪਲਟਨ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਬਰਮਾ (ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਗ ਸੀ) ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਬੀਬੀ ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਅਨੰਦ ਕੌਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਏਨੀ ਪ੍ਰੇਮਣ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਕਿ 13 ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਤਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ, ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 25 ਪਾਠ ਰੋਜ਼ ਅਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਇਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦੰਪਤੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਲੜਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 1889 ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

1 ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਖਾਲਸਾ ਜੀਵਨ, ਪੰਨਾ 33

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

24 ਸਾਲ ਤਕ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਰਹੇ। ਦੂਜੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਹਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਫਰਵਰੀ 1902 ਈ: ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ਨੂੰ ਫੱਗਣ ਦੀ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਣੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਨਾਮ ਸੰਸਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਰਾਜ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਬਾਲਕ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਨੂੜ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਫੌਜ ਵਿਚੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, 110 ਪਤਰੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੱਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਬਦ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਨਿਤਨੇਮ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਆਪਣੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, 22 ਵਾਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਦਸ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਸਰਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕੰਠ ਕਰਵਾਇਆ। 7 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਸੁਧ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਤਾਏ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਥੀ ਲਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹੇ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਮਹੰਤ ਲਾਲ ਦਾਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜੇ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਬੀਬੀ ਕਿਸਨ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। 1923 ਈ: ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ 1924 ਈ: ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। (ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਨਗਰ ਰੁਦਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।)

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਮੋਹਰੇਲ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿੱਖ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

1920 ਈ: ਵਿਚ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਖਾੜਾ ਵਿਖੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਗੁਰਮੁਖ, ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਵੀ ਆਏ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਗਭਗ ਇਕ ਹਫਤਾ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਥਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਹੋਣਹਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 500 ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਖਾਲਸਾ' ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਲਿਆ, ਜੋ ਉਪ-ਨਾਮ ਵਜੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ।

1921 ਈ: ਵਿਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਖੀ ਦੀ ਤੜਪ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਸਾਕੇ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਰੰਤ ਮਨ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਜਵਲਤ ਹੋਈ। ਵਾਪਸੀ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਮਨ ਵਿਚ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਚੌਰਾਸੀ ਕੱਟਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਚੌਰਾਸੀ ਕੱਟੀ।[1] ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ, ਬੀੜ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕਥਾ, ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਪ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਅਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਛੱਤ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਸਿੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੀ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਪੈਦਲ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਪੈਦਲ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ।

---

1. ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 1559 ਈ: ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ 84 (ਚੌਰਾਸੀ) ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪੌੜੀ ਤੇ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਪਾਠ ਚੌਰਾਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚੌਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 427)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

1921 ਈ: ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਨੂੰ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਣ। ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ 1921 ਤੋਂ 1930 ਈ: ਤੱਕ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਗਾਤਾਰ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਨਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਥਾ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਆਪ ਪੜ੍ਹਾਏ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਗਭਗ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ 36 ਲੱਖ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤਾ।

ਗੁਣ ਗਾਹਕਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਪਰਪੱਕ ਵਿਦਵਤਾ ਸਦਕਾ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਥੇ ਦਾ ਪਾਠੀ ਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਥਾ-ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਆਪ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਕਥਾ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਹੀ ਸੰਪਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੇਵਕ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਜਥਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਜਥਾ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ:

"ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਲ ਗਏ, ਨਹੀਂ ਨੈਣਾਂ ਨੀਆਂ ਤੇ ਜਾ ਲਗ, ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਚ ਜਾ ਫਸੇ, ਪਰ ਜੋ ਅੱਖਰ ਅਸੀਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਰਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਪਰਮਾ ਪਾਸੋਂ ਸਾਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਅਜ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਚਲਾਉਣਗੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਿਰਪਾਉ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ।"[1] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 28 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਹੁਣ

1. ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀਵਨ, ਪੰਨਾ 52

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਬਣ ਗਏ

ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਈਰਖਾਵਾਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਦਬੋਂ ਦਸਤਾਰ ਲਿਆ ਕੇ ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਾਸ ਦੀ ਫੁਲਕਾਰੀ ਸਿਰੋਪਾਉ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਖਿੜਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਭਗਤੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਵੰਡਦੇ ਰਹੋਗੇ।"[1]

15 ਫਰਵਰੀ 1930 ਈ: ਨੂੰ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ 1934 ਈ: ਤੱਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਰਬੰਸ ਪਿੰਡ ਬੋਪਾਰਾਏ ਵਿਖੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਕਥਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ। ਦਸੰਬਰ 1934 ਈ: ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਕਥਾ, ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਊਨਾ ਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਚੰਗਾ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਅਤੇ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਮਹਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਹਿਤਾ (ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖ ਅਸਥਾਨ ਜਥਾ ਭਿੰਡਰਾਂ) ਨਗਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੰਬੀ ਕਥਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਭੋਗ ਪਾਇਆ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਣ ਤੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਰਟਨ ਕਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕਥਾ ਤੇ ਵਖਿਆਨ ਦਾ ਅਤੁੱਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ ਸਗੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿਖ ਰਹਿਣੀ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ 'ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ' ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਣੀ ਵੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਈ। ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨਗਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਵਿਰੁਧ ਦੂਸਰੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਸੀ, ਵਿਖੇ

1. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 52

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਬਿਰਾਜਣ ਕਾਰਨ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਵਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਨਾਵਾਂ ਵਿਖੇ ਸਰਵਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ,[1] ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਕਰਵਾਈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਰਾਜਪੁਰਾ ਸੜਕ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਾਭਾ ਸਾਹਿਬ[2] ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਸੇ ਆਈ। ਨਾਭਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਕ ਕਿਲਮੀਟਰ ਦੂਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਅਰੰਭੀ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਸਗੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਜਾਪ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ, ਧਨੌਲਾ, ਸੰਦੋਵਾਲ, ਰੋਡੇ (ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਪਿੰਡ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਮਗੜ੍ਹ, ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਖੇ ਕੀਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਪ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹਨ।

ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਾਪ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਥਵਾ ਮੰਗਲਾਂ[3] ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ।

ਚਲੰਤ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਛਪਾਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਿਖਾਂ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਲਾਗਤ ਮਾਤਰ ਭੇਟਾ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੰਗਲਾਂ

---

1. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਥੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। (ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 793)
2. ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਰਾਜਪੁਰੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ 4 ਮੀਲ ਪਛਮ ਵੱਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਥੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਿਜਾਂਦਾ ਸਿਖ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਥੇ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ। (ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 697)
3. ਮੰਗਲਾਚਰਨ - ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹਨ - "ਜਿਸ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਜੋ ਗੁਣ, ਮਹਿਮਾ ਲਖਣ ਅਥਵਾ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਗਲ, ਜਿਵੇਂ - "ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ।" (ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 1000)

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

(ਮੰਗਲਾਚਰਨ) ਦੇ ਸਹੀ ਅਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਪਈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਮੁਚੇ ਪੰਥ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਆਕਰਣਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਦਮਦਮੀ ਸਰੂਪ ਹੀ ਅੰਤਮ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਕਈ ਸਿਖ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਤਮਾਵਾ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆ ਦੇ ਇਕੱਠ ਬੁਲਾਏ ਇਹ ਇਕੱਠ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਰਾੜਾ ਸਹਿਬ ਅਤੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਪਿੰਡ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲਗਭਗ ਸਭ ਮਹਾਤਮਾ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮੰਗਲ ਉਸ ਬੀੜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਛਾਪੇ ਜਾਣ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ (ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਦਮਦਮੀ ਬੀੜ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਗਲਾ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਾਈ ਗਈ। ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਨਿਭਾਹ ਕੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਦੀ ਇਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੁਝ ਕੁਝ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਦਮੇ ਅਤੇ ਅਧਰੰਗ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੇ ਸਰੀਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੁਰਬਲ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ 28 ਜੂਨ 1969 ਈ: ਨੂੰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਂ ਲਾ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'

(1932—1977 ਈ:)

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਜਨਮ 1932 ਈ: ਮੁਤਾਬਕ ਸੰਮਤ 1989 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਅਸੂ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਲਾਭ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁਖ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਪਰਾਣਾ ਭੂਰਾ (ਭੂਰਾ ਕੋਹਨਾ) ਤਹਿਸੀਲ ਕਸੂਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ (ਵਰਤਮਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿਖੀ ਮਾਹੌਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਹੀ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਕੰਠ ਕਰ ਲਈਆਂ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਸਰਕਾਰੀ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ, ਖਮਕਰਨ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਨੌਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਭਿਖੀਵਿੰਡ ਤੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾਖਲ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਫ. ਏ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ।

1948 ਈ: ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਭੂਆ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਗਤ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਕਾਹਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਿੰਡਰਾਂ ਲੈ ਆਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਵਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਸਾਲ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਭੂਰੇ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' 13 ਵਾਰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਗਏ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰੰਗਤ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਤੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਏਨਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ ਕਿ ਮਝਾਂ, ਗਾਵਾਂ ਚਰਾਉਣ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਸਮਝ ਕੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾਸ ਨਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆ ਕੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫੜ ਮਾਰੀ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ੫ ਮਣ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰ ਪਏ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਸਾਧ ਨੂੰ ਨਿਰੁੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਰੋਜ਼ 25 ਪਾਠ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਗੁਟਕੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹੋਰ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ, ਸੰਤਾਗਰੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਵਾਰ, ਸੰਪੂਰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਰੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਦੋਵੇਂ ਬਾਰਾ ਮਾਹ ਤੇ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਪਾਠ ਕਰਦੇ। ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਏਨਾ ਅਭਿਆਸ ਸੀ ਕਿ 17 ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਲੈਂਦੇ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਸਿਹਤ ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਥੇ ਦੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ''ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਥਾ ਕਿਸ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਕਰਾਂਗੇ?'' ਇਸ ਤੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਫੇਰ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ''ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਜਥੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।'' ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਚਨ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

1950 ਈ. ਵਿਚ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਦੋ ਲੜਕੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਐਫ਼. ਏ. ਪਾਸ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਪਿਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ। ਪਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੇ ਪਟਵਾਰੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਖੇ ਰਹੇ। 1957 ਈ: ਵਿਚ ਪਟਵਾਰ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪੱਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾਈ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਉਂਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ "ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ" ਜਾ ਵੜੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਜਥੇਦਾਰ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨਾਲ ਏਨੇ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਏ ਕਿ 13 ਸਾਲ ਜੱਥਾ ਪਿੰਡ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰੰਤੂ 12 ਸਾਲ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਕਥਾ ਨਾ ਸੁਣੀ, ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਦ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ

ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਾਰਨ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਥਾ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਗੜਵਈ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੜਵੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤੀ ਈਰਖਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਗੜਵਈ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੇ ਲੜਕੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਾਇਆ ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਮਾਝ ਦੇ ਇਕ ਪਿੱਛੋਂ ਆਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਕੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ। ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਉਠਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਅਤੇ ਸ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਬੇਲੋੜੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਥੇ ਵਿਚ ਈਰਖਾ ਏਨੀ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਦੋਂ ਜੱਥਾ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਚ ਸੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਦੂਸ਼ਣ ਵੀ ਲਾਏ ਗਏ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਤੱਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਜਾਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਕਲ ਜਾਣਗੇ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 14 ਸੇਵਕ ਜੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਰੁੱਸ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸੰਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਬੰਧੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਮਦਮੀ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਤੇ ਜਿੰਨ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ (ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ। ਇਹ ਚਾਚਾ ਭਤੀਜਾ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਛਪਾਈ ਆਰੰਭ ਨਾ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕੀ। ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਾੜ ਪਾਈ ਕਿ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਧਰੇ ਬੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਖੋਂ ਬਲਾਕ ਬਣਵਾ ਲਿਆਉਣ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਨਿੰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਸਹਿਤ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਤੋਰਿਆ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ, ਕਮਰਾ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਬਣਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਲਾਕ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਤਿਆਰ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੱਠ ਧਰਨੇ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਾਕ ਕੌਲਸਰ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹਣ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 1430 ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਬਲਾਕ ਕੌਲਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰੱਖੇ। ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਲਾਕ ਦੀ ਸੂਹ ਪਈ ਤਾਂ ਕਮਰਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਬਲਾਕ ਗਾਇਬ ਸਨ। ਸ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਬਲਾਕਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਲਾਇਆ ਕਿ ਛਪਾਈ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਕੌਲਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਛਪਾਈ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਰਹੀ ਉਹ ਲਿਆ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਕਮਲ ਪਏ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਏਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਕਿ ਅਗਲੀ ਸਾਰੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ।

1957 ਤੋਂ 1969 ਈ: ਤੱਕ ਦਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ, ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਪਰਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੀ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਸੇਵਾ ਦਿੱਤੀ ਆਪ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤਿਅੰਤ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਥੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਭੂਰਾ ਕੋਹਨਾ ਵਿਚ ਦੋ ਸਮਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕਮਰਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੂੜੀ, ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਪਰਖ ਵਜੋਂ ਹਰ ਵੇਰ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਕਰਜ਼ਾ' ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਸਵਾ ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਵੇਰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਪਰਖ ਪੂਰੀ ਕਰਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਚੌਧਰੀ ਪਹਿਰੇ, ਬਾਪੂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਮ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਮਨਾ ਕਰਨਾ ਚਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਰ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਸਤਰ ਵੀ ਲੈ ਲਏ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਵੀ ਰਮਦਾਸ ਜਦ ਬਾਪੂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆਏ ਤਾਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ! ਤੁਸੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪਤਾਂ ਰੱਖਣਗੇ।"

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਣ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਸੰਦੇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1964 ਈ: ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਛੱਤ ਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਉਚਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅਗੋਂ ਤੋਂ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੈਨੂੰ ਸੌਂਪਣੀ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤ ਪਾਤਰਾ ਧੀਰਜ ਸੁਣਿਆ ਕਰ ਪੂਰਨ ਕਰੀ ਸਭੀ ਹਰਿਦਾ ਦੇ ਮਾਇਆਨ ਹੋ ਜਾ।" ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਜਦ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਮੰਗਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਕਲਾ ਪੰਜ ਤਾਂ 26 [illegible] ਸੰਮਤ 2023 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅਨੁਸਾਰ 1966 ਈ: ਨੂੰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਅੱਗੋਂ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਲਾਉਣੀ ਹੈ।" ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੂੰ ਰਮਦਾਸ 25 ਪਹਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕੇ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘਾ! ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬੇਅੰਤ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਸਨ, ਚਲ ਤੇਰੀ ਝੋਲੀ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਸੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ ਜਾਈਏ।" ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਤੀ ਕਈ ਨਸੀਹਤ ਭਰੇ ਬਚਨ ਕਹੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤੋਂ ਨੋਟ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਿਸ ਪਵਿੱਤਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਚਨ ਕਰਾਂਗੇ।"

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਲਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਦੋਂ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਮਨਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿਰੋਪਾਓ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਿਰੋਪਾਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਾਜ ਆਪ ਰੱਖਣਗੇ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਦੱਖਣਾ ਕਰਕੇ ਵਾਕ ਲਿਆ ਤਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਇਆ:

"ਤਨੁ ਸੰਤਨ ਕਾ ਧਨੁ ਸੰਤਨ ਕਾ ਮਨੁ ਸੰਤਨ ਕਾ ਕੀਆ ॥
ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਸਰਬ ਕੁਸਲ ਤਬ ਥੀਆ ॥"

(ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੬੧੦)

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪੰਗਤ ਸਮੇਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਗੋਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਸ਼ੀ ਚੰਦੀਏ ਵਾਲੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿਰੋਪਾਓ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਭਾਈ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 10 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸਿਰੋਪਾਓ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਸੰਤ (ਗਿਆਨੀ) ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਤਸੱਲੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਵਧਾਈ ਹੋਵੇ, ਚੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ।'

ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਜੋ ਬਚਨ 31 ਜਨਵਰੀ 1967 ਈ: ਨੂੰ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੁਣਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੇਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਹਨ:

"ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਜੀ ਨਿਵਾਜੀ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ! ਅੱਜ ਤੋਂ 300ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ-ਗੰਢ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਕਲ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 300ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਆਪਣੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਮਨਾ ਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਜਿਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਸ੍ਰਵਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ, ਸਿਰੋਪਾਓ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਦਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ 300 ਸਾਲਾ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਤਕੜੇ ਹਾਂ, ਤਗੜਾ ਕਰ ਕੇ ਅੰਤ ਖਤ ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਵੱਡ ਮਾਂ ਪਰਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਈ ਸਰੀਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਖੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦਗੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਛੋਟਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਤਰਫ਼ੀ ਅਜ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਅਜ ਦਾਸ ਨੇ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜੋ ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਹੀਂ ਉਹ ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਵਾਸ ਹਨ, ਨਿਭਦੀ ਰਹੇ ਪਰ ਇਹ ਸੇਵਾ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਦਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਾਉ ਆਇਆ ਅਜ ਦਰ ਦੇ ਗੋਦ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓ ਮਿਲੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜਿਤਨਾ ਸਿਰੋਪਾਓ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਿਰੋਪਾਓ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੇਵਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਖੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, 48 ਸਿੰਘ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਅੱਜ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਟਕਸਾਲ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਡਿਊਟੀ ਲਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਸੇਵਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਿਰ-ਤੇ ਨਿਭਾਉਣ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਰੀਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸੇਵਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਤਾਈਂ ਦਾਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਲਾਜ ਰੱਖਣ ਆਪਣਾ ਜਾਣ ਕੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਅਜ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਸਿਰੋਪਾਓ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ !

'ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ।। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ।।'

"ਅਜ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਇਹ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਆਪ ਪੜ੍ਹਾਏ ਹਨ ਇਹ ਆਪ ਦਾ ਜਾਣ ਕੇ ਖ਼ਿਦਮਤ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਾਦਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਲੈ ਦੇ ਰਹਿਣ । ਹੋਰ ਬੜੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੋ, ਤੁਸੀ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਹੋ, ਇਸ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਜਾਣ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਖਿਓ ਇਸ ਦੇ ਉਤੇ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਟੇਪ ਕਥਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗੀ । 'ਇਹ ਕਥਾ ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਣਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਟੇਪ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਨ ਇਹ ਟੇਪ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਇਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਖਿਡਰਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਉਹ ਭਾਈ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਜੋ ਉਹ ਭਾਈ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੜ ਆਲਸ ਕਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੇਵਾ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹੈ, ਖਿਡਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਖ ਕੇ ਰਹਿਣੀ ਅਸਾਂ ਸਮਾਂ ਆਦਿ ਉਥ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ, ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਇਕੱਠ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ।

"ਇਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ਇਹ ਨਵਾਂ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾਈ ਹੈ" ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੱਖਣੀ ਇਸ ਤੇ ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਛੋਟਾ ਜਾਣ ਕੇ ।

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ।'

'ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ।'

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਰੇ ਗਏ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਤੁਖਤ ਤੇ ਇਹ ਚਿਤ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਲਾ ਦੇਈਏ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਚਰਨੀਂ ਲਗਾ ਰਹੇ ! ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਿਰ-ਤੋੜ ਨਿਭਾਉਣਗੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ।

"ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਇਸ ਇਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦਿਆ ਕਰਨ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ, ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰਿਆ ਕਰੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਹੈ ।"

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਮਾਹਲਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਗਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤੋਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰਪਾਓ ਬਖਸ਼ੇ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਮਨਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਤ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਅਗੋਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਗੱਦੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਰਹਿਣਾ।"

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਖੇ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸ੍ਰੀ ਦੁਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ (ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ) ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਸਾਹਿਬ (ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਕਰਨਾ।" ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੇ 28 ਜੂਨ 1969 ਈ: ਨੂੰ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਸਬੰਧੀ ਰੌਲਾ ਘਚੋਲਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਦੇਹ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਵੀ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ', ਜਦੋਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਲੈ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਤੋਂ ਕਿੰਗਰੀ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਕੁਟੀਆ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿੰਗਰੀ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਵੀ ਖਤਰਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀ ਸ: ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਬਾਸੀ ਨੇ ਦਖਲ ਦੇ ਕੇ ਝਗੜਾ ਟਾਲਿਆ ਅਤੇ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਸਕਾਰ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿੰਗਰੀ ਦਸਹਿਰੇ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਆਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੁਝ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, "ਤੁਸੀਂ ਭੁੱਲ ਜਾ ਕੇ ਮੱਕੀ ਗੱਡੇ ਸੰਤ ਬਣਨ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਨਾ ਲਓ।" ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਧਨ ਮੰਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਕਥਾ ਦੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੀ ਮੰਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਟੇਪਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਵਗਾਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਟੇਪਾਂ ਵਾਲਾ ਟਰੰਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਬਿਹਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਗਤ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚੋਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਚੋਲਾ ਵੀ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਚੋਲੇ ਵਿਚ 32 ਰੁਪਏ ਸਨ। ਜਦ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੋਲਾ ਲਾਹੁਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਖਾਲਸਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚੋਲਾ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।" ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਮੈਂ ਦਾਸ ਹਾਂ, ਕਛਹਿਰਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ, ਬਾਕੀ ਜੋ ਖੋਹਣਾ ਹੈ ਖੋਹ ਲਓ।" ਏਨਾ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਜਣਵਾਣ ਤੁਹਾਡੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਅਮਾਨਤ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀਆਂ ਟੇਪਾਂ) ਖੋਹ ਹੀ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਹਾ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਖੋਹ ਸਕਦੇ।"

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀ ਸ: ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਬਾਸੀ, ਜੋ 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਤਰ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸਨ, ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ "ਮਠ ਦੇ ਡਕੈਤ" ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰੰਟ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਤਾਬ ਪਵਿੱਤਰ 'ਅਰਦਾਸ ਤਲਾਈਆਂ' ਨੇੜੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਠ ਦਿਨ ਤੱਕ ਉਹ ਇਸੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਬੋਲੇ। ਜਦ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ "ਮੁਜ਼ਰਿਮ" ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ "ਮੁਜ਼ਰਿਮ" ਤਾਂ ਉਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਹ ਡੀ ਐਸ ਪੀ ਜਸਵੰਤ ਹੀ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 31 ਜਨਵਰੀ 1967 ਈ: ਨੂੰ ਹੋਏ ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿਰ ਲਗੀ ਸੀ। ਉਪਰੰਤ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਨੇ ਵਾਰੰਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸ: ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਬਾਸੀ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਰੰਟ ਪਾੜ ਦਿੱਤੇ।

ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਵਡੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਨਾ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਏਨੇ ਨੂੰ ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋੜ, ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਤ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਧੀਚੰਦੀਏ, ਸੰਤ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਤ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰ ਕਲਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ "ਹੁਕਮ" ਕੀਤਾ, "ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਵਕਤ ਲੰਘਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ। 'ਮਤ ਪਾਰਖ' ਨੇ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਜਿਸ ਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੀ ਲਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਦਾ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਦਸਤਾਰਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।" ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਖੰਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਕੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਣ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਆਪਣੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਗਏ ਸਨ ਮੈਨੂੰ 'ਗੁਰਮਤਿ', ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਚੁਣ ਰਹੀ ਹੈ।"

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਭਿੰਡਰ ਛੱਡਣ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਕੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਪੱਕਾ ਅਸਥਾਨ ਕਿੱਥੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਮਹਿਤਾ, ਪਾਰਾ ਪਿੰਡਾਂ, ਭੁਖ ਹਟੀ ਤੇ ਆਦਿ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਕਿਆਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਹੀ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ ਸੀ। ਮਹਿਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਲਗਭਗ 60 ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਸਦਰਵਾਲਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਟਰੱਕ ਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਲਈ ਚੱਲ ਪਏ। ਸਰਹਾਲੀ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 1040 ਰੁਪਏ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਲਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਕਥਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਅਤੇ 40 ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਲਈ ਪਾਸ ਰੱਖਣ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੜਾਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਮਹਿਤਾ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਕਥਾ, ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਸਥਾਨ ਜਨਵਰੀ 1969 ਈ: ਵਿਚ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ।

1969 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1977 ਈ: ਤਕ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਚੱਕ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮਹਿਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ 8 ਸਾਲ ਤੱਕ ਕਥਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਜਲੂਸ ਕੱਢੇ ਤਾਂ ਜੋ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਤੁੱਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ 126 ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਗਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਆਯੂ 69 ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵੀ 69 ਫੁੱਟ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 18 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘਾ ਟਪਲਾ ਪੂਰ ਕੇ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਕ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ 35 ਕਮਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਲੰਗਰ, ਸਾਜ਼, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਆਦਿ ਦਾ ਖਰਚ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਸਦਰਵਾਲਾ (ਨਕੋਦਰ), ਕਾਲਵਾਂ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਨਾਮ ਬਸੰਤ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਸਾਰੇ ਅਤੇ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਥੇ ਨੂੰ ਬੱਸਾਂ ਲੈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਦੂਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਤੇ ਕੱਢੇ ਗਏ ਜਲੂਸਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 5 ਜਲੂਸ ਸਲਾਲਾ, ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ, ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਕੱਢੇ ਸਨ। 'ਸੀਸ ਭੇਟ' ਜਲੂਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋੜ, ਜਲਾਲਾਬਾਦ, ਕਾਦੀਆਂ, ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਫਿਰੋਜ਼-ਪੁਰ, ਧਰਮਕੋਟ, ਅਖਾੜਾ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਬਲਾਚੌਰ, ਰਾਮਪੁਰ ਖੇੜਾ, ਨਾਨਕ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਬਰਾਸਤਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ) ਤਕ ਵੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ 301ਵਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਮਲੋਟ ਵਿਖੇ ਵੀ ਦੋ ਭਾਰੀ ਜਲੂਸ ਕਢੇ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਰਫੁਲਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਦਰਸ਼ਮਈ ਤੇ ਪੂਰਨ ਰਹਿਤਵਾਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਈ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ 1975 ਈ. ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਡਟ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਜਮਾਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ ਰਵੀਆਂ ਅਤੇ ਦਸਤੂਰਾਂ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਵਿਚਾਰਧਾਰੀ ਵਜੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਕਦੇ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੌਰਿਆਂ ਦੌਰਾਨ 37 ਜਲੂਸ ਕੱਢੇ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਮਸਤ ਧਰਮੀ ਬਣਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਜੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਹਕੋਟ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਕ ਦੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਕੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾਈਆਂ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਨਸਬੰਦੀ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ਲਤ ਕਿਹਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਰਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ।

7 ਨਵੰਬਰ 1975 ਈ. ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਾਰਚ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਮਾਰਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਭ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਲਗੇ ਉਚਿਤ ਨਾ ਸਮਝੀ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸਟੇਜ ਤੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸਿਖ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ [ਆਪਣਾ (ਸਵਰਗੀ) ਪੁੱਤਰ ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਵਿਆਹ ਕੇ] ਪਾਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਖਤ ਤੋਂ ਸਿਖਾਂ ਵਿਰੁਧ ਫਤਵੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਅਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਰਦ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜੇ ਧੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਰਿਆਇਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਜ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਅਨਤ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਲਈ, ਸੋ ਪਤਿਤ ਨਾਲ ਕਦੀ ਵੀ ਸਿਖ ਬੀਬੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ :

"ਕੰਨਿਆ ਦੇਵੇ ਸਿਖ ਕੋ ਲੇਵੈ ਨਹ ਕਿਛ ਦਾਮ।
ਸੋਈ ਮੇਰਾ ਸਿਖ ਹੈ ਪਹੁੰਚੇ ਮੇਰੇ ਧਾਮ।"

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਦਾ ਤਖਤ ਵੀ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਦੁਆਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਦਿਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਹੀ ਹੋਰ ਹੋਣੀ। ਜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਜੁਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਵੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੁਰਖਿਆ ਲਈ ਸਿਰ ਦੇਣ ਕੇ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਚੁਕਾ ਸਕਦੇ। ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਏ ਨਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰੀਏ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਹੇ ਗਏ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਜਥੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਜਥੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਕੋਈ 100-200 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਹੈ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਦਾ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਉਤਸਕ ਰਹੇ ਅਤੇ ਤਾਂਹੀਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸਦਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਮੰਚ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਵਾਂਗ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਵਿਚਾਰ [illegible] ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਹੀ ਸਦਾ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜੇ ਹਏ। 1977 ਈ: ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਭ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ 40 ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਇਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1977 ਈ. ਦੀਆਂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਵੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਗਏ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਦੰਭਧਾਰੀ, ਢੋਂਗੀ, ਪਾਖੰਡੀ ਅਤੇ ਮਨਮਤੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਮੇਂ ਵੀ ਜਾਰੀ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਢੰਗ ਕੁਝ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ [illegible] ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਖਾੜਾ ਮੰਨਿਆ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ, ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ ਮੱਤ[1] ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਡੇਰੇ ਬਾਬਾ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ (ਬਿਆਸ) ਤੇ 29 ਦਿਸੰਬਰ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ [illegible] ਰਾਧਾ-ਸੁਆਮੀ-ਸਿੱਖ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਖ ਖਬਰ ਹੈ। ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ

---

1 ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ [illegible]

[illegible] ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ, ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਛਤਰੀ ਹੇਠੀ ਹਰ ਵਸਤੂ [illegible]

(ਬਾਕੀ ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਅਗਲੇ ਸਫੇ ਤੇ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ [illegible] ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ[1], ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਹੈ। ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜੋ [illegible] ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ [illegible] ਦਾ ਨਹੀਂ।

ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ [illegible] ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਹੱਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ [illegible] ਸਿੰਘ [illegible] ਆਦਿ [illegible]। ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਅਖਉਤੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ [illegible] ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਰ ਕਾਰਵਾਈ ਰਾਹੀਂ ਅਖਾਉਤੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ [illegible] ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ [illegible] ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਮੁਨਾਸਬ ਸੀ। ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ [illegible] ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ, ਧਮਾਣ, ਮਹਿਤਾ, ਕਾਦੀਆਂ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚ [illegible] ਕਰਕੇ ਰਹਿ [illegible] ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ [illegible] ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਪਿਛਲੇ ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਦੀ ਬਾਕੀ)

[illegible] 16 [illegible] ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਮੁਕਾਬਲ ਹੈ।

1. Teachings & Brief History (Pubiished by Radha Soami Satsang, Beas, 1977) P-3.
2. [illegible] 1587 [illegible] 1590 [illegible] (ਹਰ ਸਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕਸ਼, 251)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

‘ਖ਼ਾਲਸਾ’ ਨੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਰਕਧਾਰੀਆਂ ਸਭੋ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਕਵਨ ਉਸਾਰੀ ਲਾਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਖਉਤੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੰਦਾ ਬੋਲਾ ਕਿਰਤਾ ਜਬ ਲਈ ਜਿਧੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ‘ਖ਼ਾਲਸਾ’ ਨੇ ਇਸ ਜਲੂਸ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦਲਾ ਗਿਆ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਘਮਸਾਣ. ਕਈ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅਖਉਤੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਲਈ ਆਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ‘ਖ਼ਾਲਸਾ’ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾਸਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਕਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਈਆਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ‘ਖ਼ਾਲਸਾ’ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੂਰੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਦਿਖਾਇਆ। ਜਲੂਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਸਵੇਰ 9 ਵਜੇ ਸੜਕ ਵਿਹਲੀ ਹੋਵੇ, ਜਲੂਸ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਘਾ ਲਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੋ ਮੰਤਰੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ‘ਦੋਹਾਂ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਜਲੂਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਸੜਕ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ।’ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 8 ਸਾਲ ਤਕ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਸੇਵਕ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਕਿ 3 ਅਗਸਤ 1977 ਈ. ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਮਲਸੀਆਂ ਤੋਂ ਜਲੰਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੇੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਖ਼ਾਲਸਾ’ 16 ਅਗਸਤ 1977 ਈ. ਨੂੰ 45 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਪੰਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਰਪੰਚ'

'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਬਣਾਇਆ। ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਦੇ ਉਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (1814-1870 ਈ:), ਬਾਬਾ ਰੱਤਾ ਜੀ (1830-1909 ਈ:) ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (1868-1947 ਈ:) ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (1887-1971 ਈ:) ਉਨੀਵੀਂ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਲੇਖਨੀਯ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾ ਅਨੰਦ ਵਿਆਹ (1855 ਈ:) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਵਿਆਹ ਕਾਨੂੰਨ (1909 ਈ:) ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਆਗੂਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਚਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ 'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਉਤਸਾਹੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਮੰਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਆ ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਮਤਭੇਦ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਏ।[1]

ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਤਰ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿਖ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਇਹ

1. Khushwant Singh—A History of the Sikhs, Vol II P-125

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗੇ 'ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿਖ "ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ" ਅਤੇ "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ" ਗਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਸਿਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲਗੇ "ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਉਤੀ ਸਿਮਰਕੈ" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ "ਆਦਿ ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ।[1]

1929 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਰਬਾਰ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਕਾਰਨ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ'[2] ਨਾਮੀ ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਚਲਾ ਲਈ । ਉਸ ਨੇ ਸਿਖ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਬੰਧੇਜ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਰਖਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਕੜਾ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ।[3] ਉਸ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੁਝ ਘਰਾਣਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮਿਤਰਾਂ ਦੇ ਸਨ । ਅਜੇਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਜਮਾਇਆ । ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦਰਸਨੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਵਰਗ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ । ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਉਜੜ ਪੁਜੜ ਕੇ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਬੀ ਕਰੋਪੀ ਦਾ ਸਾਖਿਆਤ ਰੂਪ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸਤਾ ਅਤੇ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀ ਰੌਂਅ ਚੱਲ ਪਈ ਸੀ । ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਧਰਗਤੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਸਰੂਪ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਿਖ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਸਿਖ ਮਤ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਣ ਲਈ ਆਤਮਕ ਸਾਂਤੀ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਪਰਪੰਚ ਰਚਿਆ । ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ ।

---

1. Ganda Singh, Dr. Sikhism And The Nirankari Movement, P-28.
2. ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ 'ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
3 Gargi, Balwant, Nirankari Baba P-58.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦਾ ਰਾਤੋਂ ਰਾਤ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਨੁਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ' ਦਾ ਜੂਲਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਨੇਤਾ ਬਣਨ ਦੇ ਇੱਛਕ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਨੁਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਚੋਲੇ ਹੇਠ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਈ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੇਚਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਨੁਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕਿਆਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।

'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਬਣੀ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਘਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾ ਤਿਆਗੀ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਗਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਤ ਵਾਂਗ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਵੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਹੀ ਸੰਪਦਾਇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਇਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ।[1] ਸਵਰਗੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਰਦਾਰ ਵਲਭ ਭਾਈ ਪਟੇਲ ਨੇ ਇਕ ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ "ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ" ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਾਲੋਨੀ ਲਈ ਕੌਡੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣੀ ਵੀ ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਕੜੀ ਸੀ।

ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਜਿਸ ਲਈ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕੱਟੜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਬਹੁਮਤ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 1947 ਈ: ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਡਰ ਲਗਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੁੜ ਸਿੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਹੀ ਨਾ ਕਰਵਾ ਦੇਣ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਧਿਰਾਂ ਉਭਰੀਆਂ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਾਜਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ

1. ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਅਪ੍ਰੈਲ 25, 1978 ਪੰਨਾ-3.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਜਭਾਗ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦੇ ਲਾਰੇ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੀ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਜ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ 80 ਫੀਸਦੀ ਹਿੰਦੂ, 7 ਫੀਸਦੀ ਸਿਖ ਅਤੇ 13 ਫੀਸਦੀ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ।[1]

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਸਫਲਤਾ ਵਲ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿਚਿਆ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਨ ਘੜਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਖਾਉਤੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੱਲ ਤਾਂ ਸਿਖ ਹਿਰਦੇ ਹੋਰ ਅਪਮਾਨ ਵਜੋਂ ਵੇਖਣ ਲਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ :

"ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿਹੇ ਸਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮੈਲ ਨਾ ਦਿਲ ਦੀ ਧੋ ਸਕਿਆ।
ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਲਾ ਤਾਰੀ, ਭਵ ਸਾਗਰ ਨਾ ਤਰ ਸਕਿਆ
ਪੜ੍ਹ ਪੁਰਾਣੀ ਸੁਖ ਨਾ ਲੱਭਾ ਜੀਅ ਨਾ ਮੇਰਾ ਠਰ ਸਕਿਆ।"[2]

ਫਿਰ ਜਦ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਕ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ' ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਰੜਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1956-57 ਵਿਚ ਜਦ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਹੇਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਨਮਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗਿਆਨੀ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੀਰ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਰਨਾਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੈਲੰਜ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਖਲਬਲੀ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੋਏ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਫਟੜ ਵੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੇਸ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁਕਦਮਾ

1. Fauja Singh, Article Published in Sikhism And The Nirankari Movement, P-30.
2. ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ, ਪੰਨਾ 198-199. (ਅੰਤਿਕਾ ੧ ਵੀ ਵੇਖੋ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚੱਲਿਆ। ਅਦਾਲਤ ਵਲੋਂ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਗਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵਲੋਂ ਛਪਦੇ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ ਉਚਿਤ ਉੱਤਰ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਜਥੇਦਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ 'ਗਿਆਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖ-ਲੜੀ ਕਿਤਾਬਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ 1964 ਈ: ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਵਿਵਾਦ ਬਾਬਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਫਿਰਕਾ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਝਗੜਾ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋਇਆ। 1972 ਵਿਚ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਮਾਈਲੀ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਸਰ ਆਗਾ ਖਾਂ ਦੀ ਰੀਸੇ (1946 ਈ. ਵਿਚ ਸਰ ਆਗਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਵਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਾਇਮੰਡ ਜੁਬਲੀ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ 244 ਪੌਂਡ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ) ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ 11 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਨਾਲ ਤੋਲਣ ਦਾ ਪਰਪੰਚ ਰਚਿਆ। ਜਿਸ ਕੰਡੇ ਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਡੰਡੀ ਉਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੱਖਰ "ਆਪੇ ਕੰਡਾ ਤੋਲੁ ਤਰਾਜੀ ਆਪੇ ਤੋਲਣਹਾਰਾ" ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ "ਆਪੇ ਕੰਡਾ ਤੋਲ ਤਰਾਜੂ ਆਪੇ ਤੋਲਣਹਾਰਾ" ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਲੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੁਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਰਕਾਰ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਟੜਪਣ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨ-ਬੱਧਤਾ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੱਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਨਵੀਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਉਦਾਰਚਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰ ਕੇ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਮੰਨ ਪ੍ਰਮੰਨੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਬਣੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਅੱਗੋਂ ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕੈਲੇ, ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ (ਸਾਰੇ ਆਈ. ਏ. ਐਸ.) ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਹੁਦੇ ਹਥਿਆਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਜਿਸ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਰਕਾਰੀ ਝੋਲੀ-ਚੁੱਕ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੋਕ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵੱਲ ਖਿੱਚੇ ਗਏ ਅਤੇ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਸਮਾਗਮ 1972 ਈ: ਵਿਚ ਪੱਟੀ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਥੇ ਸਥਾਨਕ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਂਗ ਬਾਣਾ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛਤਰ ਝੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ; ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕੇਸ-ਦਾਹੜੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਕਹਿ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਤਿੱਖਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਪੱਟੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭੱਠ ਸਾਹਿਬ (ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣੇ) ਵਿਖੇ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਪਾਖੰਡੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਉਣ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਹਿਰੂਪੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਮਣੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਏਨੀ ਹੀ ਹੋਰ ਰਕਮ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਆਉਣਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਡਰਦਾ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਾਂਗ ਉਤਾਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਪੱਟੀ ਦੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪਾਲਕੀ, ਚੌਰ ਅਤੇ ਛਤਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭੱਠ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਡਾਢਾ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 1973 ਈ: ਦੇ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਜੰਗਜੂ ਸਨ; ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੋ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਬੇਕਾਰ ਸੇਵਾ ਹੈ।" ਇਸ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਕਰੜਾ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਠਭੇੜਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਿਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਇਸ ਦਾਵੇ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 18 ਨਵੰਬਰ 1973 ਈ: ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ :

''ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਇਹ ਜਨਰਲ ਸਮਾਗਮ ਦਿਲੀ ਦੇ ਡੰਮੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਟੰਟ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਖਬਰਦਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਪੰਥ ਲਈ ਇਹ ਗਲ ਅਸਹਿ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜਿਹਾ ਸਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਜੇ ਖਬੇ ਜਾਅਲੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਬਿਠਾਉਣ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜਾਅਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੂਤਘਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਜ਼ਰੀ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਣਗੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਹੋਵੇਗੀ।''

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸ ਮਤੇ ਨੂੰ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਅਣਗੌਲਿਆ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੇਖ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਮਤੇ ਦੇ ਅਰਥ-ਭਰਪੂਰ ਸੰਕੇਤ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਰਹੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਮ ਸਿਖ ਜਨਤਾ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਕੂੜ੍ਹ ਨਿੰਦਕਾਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਓਟ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਹੀ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਝੜਪਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਦਿਲਚਸਪ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਗਮ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਕੀਤਾ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਖੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਆਣ ਲਗਾ। ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਿਰੁਧ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਚੋਖੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਉਤਸਾਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਸਫ਼ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 1973 ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਰਾਜਕਵੀ' ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਆਦਰਣੀਯ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਬਾ ਠਾਹਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 17, 1973 ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਸਮਾਗਮ ਕਾਰਨ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨਾਲ ਸਿਧਾ ਟਕਰਾਅ ਟਲ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬਟਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ, ਕਾਦੀਆਂ, ਘੁਮਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਠ-ਭੇੜ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਠਾਨਕੋਟ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਇਕ ਝਗੜੇ ਸਮੇਂ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਪਸਤੌਲ ਵੀ ਕੱਢ ਲਈ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ, [illegible] ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿੱਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਤਣਾਅ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਵਰ੍ਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣ ਵਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਜਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵਲੋਂ 1976 ਈ: ਵਿਚ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ 1977 ਈ: ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਮੇਲ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਏਨਾ ਵਧ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ 1977 ਈ: ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੀਨੀਅਰ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ ਅਫਸਰ ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਫਿੰਜੀ ਨੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੋਟ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਸਕੱਤਰੇਤ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗਠਿਤ ਟੋਲਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੀ ਕੁਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਈ. ਏ. ਐਸ ਵਿਚ ਤਰਕੀ ਲਈ ਪੱਕਾ ਫਾਰਮੂਲਾ ਇਕ ਹੈ, "ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਣੋ।" ਹਰੀਜਨਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਮਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਜੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।" ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ ਅਪਣਾ ਸਮਾਜਕ ਪੱਧਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਣ ਗਏ।[1]

ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ 1977 ਈ: ਵਿਚ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਤਭੇਦ ਲਈ ਆਧਾਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਨੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੀ।

1. ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 21 ਅਪ੍ਰੈਲ, ਪੰਨਾ 7.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਗ ਚੌਥਾ

ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ "ਖਾਲਸਾ"

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਮਰਨਾ ਇਕੋ ਦਿਨ ਹੈ । ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਪੂਰਬ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਜੇ ਅੱਜ ਮੌਤ ਲਾੜੀ ਨੇ ਵਿਆਹੁਣਾ ਹੈ । ਪਿਛੇ ਭੌਂ ਕੇ ਨਾ ਵੇਖੋ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾਓ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਨਾ ਲਗਣ ਦਿਓ ।"

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ (ਜ਼ਿਲਾ ਫਰੀਦਕੋਟ) ਦੇ ਭਾਈ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ 21 ਫਰਵਰੀ 1924 ਈ: ਨੂੰ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਚਲ ਰਹੀ ਗੋਲੀ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਸਾਢੇ ਸਤਵੰਜਾ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ ਦੇ ਹੀ ਜੰਮ-ਪਲ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੇ ।[1] ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਣ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਲਾਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਣ ਮਰਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਇਕ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ

ਮੋਗੇ ਤੋਂ 29 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਰਹਿਣੀ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਹਰੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਰ ਪੰਥਕ ਲੋੜ ਤੇ ਮੌਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਸਗੋਂ ਸਿਖ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹਰ ਜਮਾਤ ਅਤੇ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਡਾਹ ਕੇ ਤੁਰੇ ਹਨ । ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ

1. ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਗੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮਹਾਤਮਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਵੀ ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਸਿੱਖ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਗਏ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਭੇਜਣ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਮਿਸਤਰੀ ਭਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕੇਹਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੱਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਲਾਭ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੋਹਰੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੈਤੋ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਹੋਰ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਕੱਟੀਆਂ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰ ਛੋਟ ਕਥਾ ਦੇ ਨਾਇਕ ਹਨ, ਦਾ ਜਨਮ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ 1947 ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਡੇ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਜੀ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਅਤੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਿਕਟ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਪੰਥ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖ਼ਿਸ਼ੇ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਹਰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਨਿਸਕਾਮ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰਾਂ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਜਗਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਖੀ ਸਰਧਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਗੁਰਸਿਖੀ ਵਿਚ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਮੁੱਢਲੇ ਉਸਤਾਦ' ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੌਣੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਪਾਸੋਂ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਨਿਤਨੇਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਰਹਿਣਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁਖ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਇਕ ਵੇਰ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ 110 ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਤਾਂ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਤਨੇਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਅਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 11 ਸਾਲ ਤਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

(ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤੱਕ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਰੌਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗ ਕਿਸੇ ਸੁਘੜ ਸਿਖਿਅਕ ਤੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ 13 ਦਿਨ ਵਿਚ, ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ 8 ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਕੰਠ ਕੀਤੀ

ਘਰੋਗੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸਦਾ ਹੀ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਸਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਤ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਿਦਕ ਦੀ 'ਪਰਖ' ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਵਿਚ ਵੀ ਉਹਨਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਖੇਤੀ ਦੌਰਾਨ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 2-2 ਹਜ਼ਾਰ ਮਣ ਕਣਕ ਵੀ ਕਢੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਿਸਾਨ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਨੇ 5-5 ਮਣ ਕਣਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹੋ ਕ੍ਰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਭਰਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ! ਸਾਰੇ ਖਾਦ ਪਾ ਕੇ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਆਪਾਂ ਵੀ ਅਜ਼ਮਾਈਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਬਣ ਜੇ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਹਨ, ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪਰਖ' ਕਹਿ ਕੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਭਾ! ਇਹ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨੀ ਬਣਨਾ।" ਪ੍ਰੰਤੂ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਬਿਜਾਈ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀ ਢੇਰ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਪਾਈ ਗਈ ਪਰ ਝਾੜ ਅਗੇ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਿਕਲਿਆ। ਅੰਤ ਤੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ 'ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ।'

ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਪਰਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਵੱਛੇ ਵਿਚ ਸਾਮਲ ਹਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀ। ਇਕ ਮੌਕਾ ਅਜਿਹਾ ਆਇਆ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪੱਠੇ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਕਾਰਨ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਢ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਕਮਾਦ ਦੀ ਖੋਰੀ ਵੀ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣੀ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਈ। (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਕਮਾਦ ਦੀ ਖੋਰੀ ਲਿਆਂਦੀ ਤਾਂ ਚੱਕ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਡੰਗਰਾਂ ਅੱਗੇ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖੇਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆ ਰੋਕਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ

Harnam Singh S

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਗਏ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਅਕਤੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਹਾਲਤ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਮਲੰਗ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ।" (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਚੁਪਚਾਪ ਪਰਤ ਆਏ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਰੱਖੋ। ਜੋ ਲੋਕ ਅਜ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਤੇਰੇ ਚਰਨ ਪਰਸਣਗੇ।"

(ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਕਥਾ ਵਚਿਤਰ ਅਤੇ ਰੌਚਕ ਹੈ। ਇਕ ਵੇਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਹਰ ਸਾਲ ਵਾਂਗ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਦਿਆ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ, "ਤੇਰੇ ਕਿੰਨੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ?" "ਸਤ", ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਖਾਲਸਾ' ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਕ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।" ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਖਲਾਰੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸਭ ਇਕੋ ਹਨ, ਆਪ ਜਿਹੜਾ ਚਾਹੋ ਲੈ ਜਾਓ।" ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 1965 ਈ: ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਾਭਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਵਿਚ ਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪ ਜਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਥੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਥੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਉਨੀਸਾ (ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਸੜ ਹੀ ਗਏ) ਅਤੇ ਭਾਈ (ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਨ। ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਜਥੇ ਵਿਚ ਹੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਚੰਗੇ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਜਥੇ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਨੇਮ ਨਾਲ ਸੰਥਿਆ ਕਰਦੇ, ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਉਪਰੰਤ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਹਿਲੀ ਸੰਥਿਆ ਵੀ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਆਪ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿਤੀ। ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ੁਧ ਉਚਾਰਨ, ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ, ਗੁਰਮਤਿ-ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਗਏ। ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਸਾਲ ਦੀ ਸਤ੍ਰਾਹਣੀ ਸਿਖਿਆ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 1 ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸ਼ਹੀਦ', ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਖੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 2 [illegible] ਜਿਸ ਜੀ, ਰਾਜਾ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ [illegible]

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 3 ਭਿੜਤਾ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀ ਗਿਆਨੀ, ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿਰਨਾਂ ਦੇ ਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 4 [illegible] ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 5—ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 6—ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖੀ ਸੰਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਟੱਲ ਸਿਖ 'ਖਾਲਸਾ' ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਲੇਟ ਨੰਬਰ 7 [illegible] ਪਟਿਆਲਾ ([illegible] ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ 1966 ਈ: ਵਿਚ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸ: ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੌਰ ਨਾਲ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੋ ਗਿਆ। 1971 ਵਿਚ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ 1975 ਈ: ਵਿਚ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਪਰਪੱਕ ਸਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਘੁੱਟ ਦੀ ਹੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਵੀ ਭਾਈਵਾਲ ਸਨ। ਇਕ ਵੇਰ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਸਭ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਆਲਮਗੀਰ ਵਿਖੇ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਲਮਗੀਰ ਆਏ ਤਾਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਾਰ ਰੋਡੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਣਗੇ ਪਰੰਤੂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਰੋਡੇ ਆ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੜੇ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਠਣ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗਲੋਂ ਹਾਰ ਲਾਹ ਕੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਨਿਤਨੇਮ ਨਾਲ ਕਰਿਆ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਨਿਤਨੇਮੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੰਗਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਰਖਣ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦੀ ਛਪਾਈ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਵੀ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਈ ਅਮੋਲਕ ਗਲਾਂ ਵੀ ਸਿਖੀਆਂ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੌਰਾਨ ਕੱਚੇ ਪਰੂਫ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੌਰਾ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਛਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਰਾਮਸਰ ਤੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂਦੇ ਦਿਸੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਔਹ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿਓ।" ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਕਿ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੁਕਾਰਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਝਾੜ ਪਾਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਝਿੜਕ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਕ ਹੀ ਗੁਣ ਲੈ ਲਓ ਕਿ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਜਾਓ।"

ਜੁਲਾਈ 1977 ਈ: ਵਿਚ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘਰ ਮਿਲੇ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੜੇ ਸਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਇਸੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਕ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਉਣਾ ਕਿ ਕੋਠੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਦਾਇਕ ਬਚਨ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਆਸੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕੀਤੇ ?

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਨੇੜਤਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਇਕ ਗਾਥਾ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਥਾ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕਈ ਵੇਰ ਕਿਸੇ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਣ ਲਈ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਸਿਖ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਗਿਆ ਸੀ । ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਏਨੀ ਲਗਨ ਸੀ ਕਿ 3 ਅਗਸਤ 1977 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਮਲਸੀਹਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਤੜਕਸਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ 'ਰਾਗੀ' ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਆਤਮਕ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਕੋਲ ਆ ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਏ ? ਸਾਡੇ ਪਾਠ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਓ । ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹਾਂ ਭਾਈ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਰੋਡੇ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ।" ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਾਉਣ ਦੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਤਕ ਭੇਦ ਭਰੀ ਹੀ ਹੈ ।

(ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਦੁਰਘਟਨਾ-ਗ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਉਪਰੰਤ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਨਾਮਜ਼ਦਗੀ ਸਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਚਲਣੀ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ । ਜਥੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸੇਵਕਾਂ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ (ਭਤੀਜਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ') ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਉਪਰੰਤ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਰੋਡੇ' ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਾਉਣ ਸਬੰਧੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੋ ਗਈ । ਇਸ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਦੇਹ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਉਪਰੰਤ ਜਥੇ ਦੇ 45 ਚੋਣਵੇਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਰੋਡੇ' ਦਾ ਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ । (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਸਮੇਂ ਡੂੰਘੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਬਾਬੂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਤਾਇਆ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਰਾ) ਗਿਆਨੀ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਕਥਾ ਵਾਚਕ, ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗਿਆਨੀ ਜਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸ੍ਰੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਭਰਾ ਭਾਈ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਮਦੂਪੁਰਾ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ, ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ 'ਗੜਵਈ' (ਭਤੀਜਾ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ') ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ । ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 45 ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

(ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਆਸਣ ਕਰਕੇ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।[1] (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਜਾਰੀ ਰਖੀ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਕਹਿਣਗੇ। (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਰਵਾਇਤ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਸੰਤ) ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਰੋਡੇ' ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਬਣ ਕੇ ਦਮਦਮੀ ਅਥਵਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਣੇ। ਦੈਵਨੇਤ ਹੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਸਿਰੋਪਾਉ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ ਸਜਾ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚਲ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ 'ਮੁਕਤਾ' ਨੇ ਲਿਆ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ :

"ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਨਾਮੇ ਲਾਗਾ।
ਤਿਸ ਕਉ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸੁ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗਾ ॥"

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੨੩੯)

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਰਹਿਤ ਧਾਰਨੀ ਸਿਖ ਸਜਾਉਣ, ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਸਿਖੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਚਕਰਵਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਪਰਿਚੈਕਾਰੀ ਦੌਰਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਦੌਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਸੰਪਰਕ ਲਈ ਸੀ ਜੋ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਨਣ ਲਈ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

1. ਉਪਰੋਕਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨੋਟ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ ਅਗਸਤ 1977 ਈ: ਤੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਈ: ਤਕ ਦੇ 8 ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਯੂ. ਪੀ., ਬੰਬਈ, ਕਲਕੱਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪਰਿਚੈ ਕੀਤਾ। ਵਡਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ 1978 ਈ: ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਥਮ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਅਥਵਾ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੰਦ ਕਥਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਪੰਥ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਧਰਮ ਰਖਿਅਕ ਵਜੋਂ ਵਡਿਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਗੈਰ ਸਿਖ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਉਭਾਰ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦ, ਕਟੜਪੁਣੇ ਅਤੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਝਲਕ ਤਕਣ ਲਗੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਅਕਤੀ ਉਭਰੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਅਥਵਾ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਧਰਮ ਰਖਿਅਕ ਜਥੇ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸਿੱਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ

13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1978 ਈ: ਦਾ ਦਿਨ ਸਿਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ''ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ'' ਵਿਸਾਖ ਅਥਵਾ ''ਖੂਨੀ ਵੈਸਾਖੀ'' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਆਏਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਝੜਪਾਂ ਅੰਤਮ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਝੜਪ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਲਾਇਸੰਸੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਲਾਇਸੰਸੀ ਹਥਿਆਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।[1]

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਡਟਕੇ ਸਮੂਹ ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵਿਰੋਧਤਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਰੁੱਧ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਤਾਂ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ, ਮੁਖ ਸੰਪਾਦਕ, ਹਿੰਦ ਸਮਾਚਾਰ, ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਹਿਤ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬਲਰਾਮ ਜੀ ਦਾਸ ਟੰਡਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ।

1. ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਐਡੀਸ਼ਨ), 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1978.

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਵਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਪੋਸਟਰ ਲਾਏ ਗਏ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪੋਸਟਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਲੱਗੇ ਵੇਖੇ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਵਲੋਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਰੋਸ ਵਿਖਾਵੇ ਨਾਲ 'ਨਿਪਟਣ' ਲਈ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੰਡਾਲ ਜਾਂ ਕੈਂਪ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ 2-3 ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜੋ ਮੁੱਤਾਸ ਮਾਰ ਕੇ ਰਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬੰਦੂਕਾਂ, ਪਸਤੌਲ, ਬਰਛੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਦਲ'[1] ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਵੇਰੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਵਿਖੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਤਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਤੋਂ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਮੈਨੇਜਰ ਮਿਲੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਮੈਨੇਜਰ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਲੱਗਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਾਂਗੇ।" ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਲੂਸ ਕਢ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਲੂਸ ਸਵੇਰੇ 7 ਵਜੇ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਿੱਧੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਜਿਥੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਸਮਾਗਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਪੰਜਾਬੀ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਬੰਬਈ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੇ ਬੰਬਈ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਵੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ

---

1. ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਦਲ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਨੀਮ ਫੌਜੀ ਜਮਾਤ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਵਧਣ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਵੇਲੇ 7 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਦਲ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾ ਸੇਵਾ ਦਲ ਬੋਰਡ ਹੈ ਜੋ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਵੈਮ ਸੇਵਕ ਸੰਘ ਵਾਂਗ ਸੇਵਾ ਦਲ ਦੇ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੇਂਦਰੀ ਸੇਵਾ ਦਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ ਵੀ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸਿਖ ਮੱਤ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਮੁੜ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਸਮਾਗਮ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਮੁੜ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਅਫਸਰ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਤੁਹਾਡਾ ਕਿਹਾ ਪਟਵਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗਾ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਿਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।"

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਮੁੜ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪ ਜਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਤ ਵੱਡੇ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾ ਕਰਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਜਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਆਪ ਨਾ ਕਰਨ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਰੋਕਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ। ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਵਰਜਣ।

ਇਧਰ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਵਲੋਂ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਅਜੀਤ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜਲੂਸ ਕਢਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਰੁਧ ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਖੰਡ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਰੋਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਰਿਟਾਇਰਡ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, "ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਬਿਰਧ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਤੁਰ ਪੈਣ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜਲੂਸ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਾ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ 5-5 ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਉਪਰੰਤ ਦੋਹਾਂ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਸੋਧ ਕੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸਮਾਗਮ (ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਹ ਜਥਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਡ ਗਰਾਊਂਡ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਕਾਲੋਨੀ ਕੋਲ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸਮਾਗਮ ਸਥਾਨ ਤੋਂ 3-4 ਸੌ ਗਜ਼ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੁਛਿਆ। ਜੱਥੇ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜਲੂਸ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿੰਦਨੀਯ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਇਕ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਪੰਡਾਲ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੱਥਾ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਰੁਕਿਆ ਰਿਹਾ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਸਨ। ਮੌਕੇ ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸਿਟੀ ਮਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ[1] ਅਤੇ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਓ. ਡੀ. ਜੋਸ਼ੀ ਨੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਪਰਤ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਜਲੂਸ ਤਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਤੇ ਭੜਕਾਊ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਥਾ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਦਲ' ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰ-ਬੰਦ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੀ। ਅੱਖ ਝਪਕਦੇ ਹੀ ਬਾਵਰਦੀ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਜਥੇ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੌਛਾੜ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਗੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿਛੇ

1. ਇਸ [illegible] ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਆਈ. ਏ. ਐਸ. ਨਾਲ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਗਲਬਾਤ ਕੀਤੀ [illegible] ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ [illegible] ਰਿਕਾਰਡ ਬਾਅਦ ਵਿਚ [illegible] ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਣਾਈ [illegible] ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ। ਇਸ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ 13 ਸਿਖ ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ 78 ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਆਮ ਚਰਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਓ. ਡੀ. ਸੈਣੀ ਨੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਭਾਈ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।[1]

ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਲੋਂ ਇਸ ਸਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿੰਦਨੀਯ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਮੁਰਦਾਖਾਨੇ ਲਿਜਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਫੱਟੜ ਸਿੰਘ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ। ਭਾਈ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਟੜ ਸਨ, ਨੂੰ ਲਾਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਰਦਾਖਾਨੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਫੱਟੜ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਖੂਨੀ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਤਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ 5 ਵਜੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਮਾਨਵ ਏਕਤਾ' ਦਿਵਸ ਤੇ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਇਸ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਗਈਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨ ਬੋਲਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਐਨ. ਜਨੂਆ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪ ਸਰਹੱਦ ਤਕ ਛਡ ਕੇ ਆਏ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੁਝ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਪੈਨਲ ਬਣਾਇਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਇਕ ਤਰਫਾ ਪਾਸੇ ਹੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। (ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅੰਤਿਕਾ 2 ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।) ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ 'ਮਾਨਵ ਏਕਤਾ' ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਈਫਲਾਂ ਲਈ ਫਿਰਦੇ ਸਨ: ਇਹ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ।

14 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਤ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਵਿਖੇ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਈ: ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਲੂਸ ਕਢ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥੀਆਂ ਬਿਬੇਕਸਰ ਵੱਲ ਲਿਜਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ 'ਬੀ' ਡਵੀਜ਼ਨ ਥਾਣੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਝੜਪ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ

1. ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਪੰਨਾ 211.

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਦੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦਿਖਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਸਰਕਰਦ ਸਵਰਗੀ ਗਿਆਨੀ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਸਨ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸਮੂਹ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਵੀ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਵੈਸਾਖੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਇਕ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ ਉਥੇ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਹੋਏ ਖਿਚ ਅਨੁਕੂਲ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਛਵੀ ਵਿਚ ਸਾਖ ਘਟਣ ਕਰਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸਗੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ। 16 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਸਦਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲਗਭਗ ਇਕ ਘੰਟਾ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਉਥੋਂ ਚਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਨਿਵਾਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਇਹ ਚੁਪ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਹਿਤਾਂ ਅਨਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਤਾਂ ਪਾਰਟੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਸਗੋਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਕਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪਿਠ ਠੋਕਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਖਾਉਤੀ "ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਖਲ" ਦਾ ਮਸਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਛਾਲਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਕਾਲੀ-ਜਨਤਾ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਵੀ ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਾਂਗ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਠੋਕਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਪਾਰਟੀ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਭਾਈਵਾਲ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਵੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਜਨਤਕ ਆਧਾਰ, ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਗੁੱਥੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਲਝਾਇਆ ਜਾਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹਿਰਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਣੇ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ, ਸ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ, ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੁੜ ਅਤੇ ਸ: ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਏ। ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੀ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਏ। ਪ੍ਰੰਤੂ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਨਾ ਕਰਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਈ ਜਾਏ। ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਜਲੰਧਰ ਰੇਂਜ ਸ: ਡੀ.ਐਸ. ਮਾਂਗਟ[1] ਜਾਂਚ ਲਈ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 60 ਵਿਅਕਤੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ, ਆਈ. ਏ. ਐਸ. ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਗਈ, ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਹੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਇਸ ਦੋਚਿੱਤੀ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੱਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਜਾਂ ਕੱਟੜ ਗਰਦਾਨ ਸਕਣ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫੇਰ ਵੀ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ ਓ ਡੀ ਬੰਸੀ ਨੂੰ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ', ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਵਾਲੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਉੱਚ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸਗੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵਜ਼ਾਰਤੀ ਧੜੇ ਅਤੇ

---

1 ਇਹ ਉਹੀ ਅਫ਼ਸਰ ਜੋ ਸਤੰਬਰ 1981 ਵਿਚ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਪੁਲਿਸ ਟੋਲੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਿਚਕਾਰ ਕੜਿੱਤਣ ਵਧ ਗਈ। ਉਪਰੋਕਤ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਨਾਲੋਂ ਫੌਜਦਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਫੌਜਦਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਮੁਦਈ ਬਨਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਆਈ ਜਾਣੀ।" ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਇਸ ਤੇ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਨਜੂਮੀ ਹੋ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ?" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, "ਮੈਂ ਨਜੂਮੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲੱਛਣ ਦਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਕ ਕਾਤਲ 13 ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਤਕ ਮੌਕੇ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਅਫਸਰ ਆਪ ਛੱਡਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਭਲਾ ਸਜ਼ਾ ਕਿਥੋਂ ਦੁਆ ਲਓਗੇ? ਕਾਤਲ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਭੱਜ ਜਾਏ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ।"

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ 22 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੁਖ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਮਾਗਮ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, "ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੇ ਸਮਾਂ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਅਸੀਂ ਸਮਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਏ, ਜੇ ਲੜਨ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਚ ਕੇ ਨਾ ਨਿਕਲਦੇ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਆਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿਆਂਗਾ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ "ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਧਮਕੀ ਭਰਿਆ" ਅਤੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ "ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਭਰਪੂਰ" ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਬੱਦਬਦੀ ਵਿਵਾਦ-ਗ੍ਰਸਤ ਬਣ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਤੋਂ ਵੀ ਸਖਤ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਪਰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਇਸੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਆਈ. ਸੀ. ਐਸ. ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼, ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਦੀ ਤਾਈਦ ਅਤੇ ਸਰਵਗੀ ਸ:

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਾਧਾਰਨ ਜਲ, ਮਤਾ ਪਾਸ ਹੋਇਆ :

"ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਸਮੁੱਚ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇਹ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਮਾਗਮ ਇਕੱਠ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ 12 ਹੋਰ ਨਾਮ ਰਸੀਏ, ਸਿਖੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ, ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਗੁਰ-ਪੁਰਬ ਸਮੇਂ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 13-4-1978 ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਮਹਾਨ ਅਟਲ ਸ਼ਬਦ ਅਵਤਾਰ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਪਦ ਦੀ ਮਹਾਨ ਵਡਿਆਈ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ, ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਨਿਹੱਥੇ, ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਗੁਰਸਿਖਿਆਂ, ਨਿਤ ਮਖ, ਉਸ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਚੇਲਿਆਂ ਹੱਥੋਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਹ ਕੋਹ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਲਾਸਾਨੀ ਦਰਜੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ-ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉੱਤੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰਦਿਕ, ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਇਕੱਠ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨਿਰ-ਸੰਦੇਹ, ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੌਰਵਮਈ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁ-ਮੁੱਲਾ ਵਿਰਸਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਇਕ ਹਲੂਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

"ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਕੱਠ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸ਼ਹਿ ਦੋਸ਼ੀ ਕਾਤਲਾਂ ਵਿਰੁਧ ਤੁਰੰਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਮਾਨਵਤਾ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ, ਦੰਭੀਆਂ, ਹੱਤਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰੜਾ ਦੰਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੱਠ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸ ਨੂੰ ਝੂਸ ਜਦ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

"ਇਹ ਮਹਾਨ ਸਮਾਗਮ ਬੜੇ ਦੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਖੌਤੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਵਿਚ ਸਿਖ ਧਰਮ, ਅਸਦਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਪਰਮਾ ਵਿਰੁਧ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਤੇ ਘਿਰਣਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਮਹਾਨ ਨਿਰਾਦਰ ਦੇ ਘੋਰ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਮਹਾਨ ਸਮਾਗਮ ਇਸ ਦੀ ਕਰੜੀ ਨਿਖੇਧੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੋਂ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਸਭ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਲਿਟਰੇਚਰ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

"ਇਹ ਮਹਾਨ ਇਕੱਠ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਣਮੋਲ ਜਾਨਾਂ ਦੇ, ਸ਼ਹੀਦ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰਦਿਕ ਤੇ ਅੰਦਰ ਭਿੱਜੀ ਸਮਵੇਦਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਮੂਹ ਸਿਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਯਾਦਗਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

"ਪੰਥ ਦਾ ਵਾਲੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਲਾਡਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇ।"

ਉਪਰੋਕਤ ਮਤੇ ਰਾਹੀਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਤੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁੱਕਿਆ ਬੀੜਾ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੈ ਲਿਆ।

ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਦਾ ਰੋਸ ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਇਮ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਵਿਖਾਵੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ 14 ਮਈ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੋਸ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇਸਾਈ ਨੂੰ ਇਕ ਯਾਦ ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਵੀ ਗਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਦੇਸਾਈ ਇਹ ਯਾਦ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾ ਆਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਰੋਸ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ। 17 ਮਈ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੜੇ ਠਰੰਮੇ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਇਕ ਦਿਨ ਹੀ ਬਾਕੀ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ 7 ਮੈਂਬਰੀ ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਭੌਰਾ, ਸਾਬਕ ਜਥੇਦਾਰ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸਿਰਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਆਈ. ਸੀ. ਐਸ. ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਭੌਰਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਕਰਨ। 10 ਜੂਨ 1978 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ 35

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲਾਈਨਾ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ[1] ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਹਰ ਸਿਖ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ (ਨਕਲੀ) ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਉਹ (ਨਕਲੀ) ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਦਾਚਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਗਲਾਂ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਖਤਮ ਕਰੇ।

ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਿਖੀ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਦੀ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਦੰਡਨਾਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਵਖ ਵੱਖ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ਗੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਵਾਰੰਟਾਂ ਤੇ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਰਾਣਾ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਬੇਬਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ ਸੀ। 22 ਜੂਨ ਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਕੇਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੇ ਸਟੇਅ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਕੇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਕਰਨਾਲ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ', ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੇਚੈਨੀ ਫੈਲਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ।

ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਉਣ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਸੀ। ਆਮ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਨਾਲ 'ਰੋਟੀ ਬੇਟੀ' ਦੀ ਸਾਂਝ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਵੀ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਅਕਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਲਈ ਸੰਕਟ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਮੰਤ੍ਰੀ ਮੰਡਲ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪੈਂਤੜਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। 17 ਜੂਨ 1978 ਈ: ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਮੰਤ੍ਰੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ "ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

1. ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਅਸਲ ਉਤਾਰਾ ਅੰਤਿਕਾ ੩ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਉਹਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਕਾਜਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ।"[1] ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਿਆਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਾਅ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਗਰਜ਼ ਨਾਲ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਧੁੰਦਲੇ ਰਾਜਸੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਅਮਲ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ।

ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਦਸਣਾ "ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ", ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਰੰਗਤ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁਲ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੰਦ ਹੀ ਤਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਗਰਮੀ ਗੜ੍ਹ ਬੰਦ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ। 16 ਅਗਸਤ, 1978 ਈ: ਨੂੰ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਬਰਸੀ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ 20 ਅਗਸਤ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਰਨਗੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ। ਕੁਝ ਕੁ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਕਦਮ ਨੂੰ ਸਾਂਝ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਹਥਿਆਰ ਦਸਿਆ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਚੁਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿਆਸੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਵਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੀ ਗਈ।

---

1. 'ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ', 17 ਜੂਨ, 1978.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਛਕ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 17 ਤੋਂ 20 ਅਗਸਤ ਦਰਮਿਆਨ ਹਰ ਸਿਖ ਸਟੇਜ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਲਿਆ। 17 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਵਿਖੇ ਰੱਖੜ ਪੁੰਨਿਆ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਭਾਰੀ ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵੀ ਇਥੇ ਪੁਜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 20 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ, ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗੜਬੜ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਤਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾ-ਨੰਗਲ ਆਪਣਾ ਨਿਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਵੀ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਈ: ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਰੁਕਵਾ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ ਟਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦਾ ਮੱਤ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਰੁਕਵਾਉਣ ਲਈ ਜਥਾ ਨਾ ਭੇਜਦੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਐਲਾਨ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੇ ਜਾਤੀ ਚੈਲੰਜ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਭਾਸ਼ਣ ਕੀਤਾ :

> "ਸੁਣ ਲਓ ਭਰਾਵੋ ! ਮੇਰੇ ਸੈਲਰ ਤੇ ਸਾਧ ਆਏ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਉਮਰਾਨੰਗਲਾ ਮੰਗ ਲਾ ਕੁਝ ! ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਸਾਧਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਸੈਲਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਉਹਨਾ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਮੰਗ ਲੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਕਢ ਦਿਤਾ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਜ ਵੀ ਕਈ ਲੋਕ ਇਥੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਿਨਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਾਵੀਂ, ਮੈਂ ਭਵਨ ਖੁਲ੍ਹਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉਡਾਵਾਂਗਾ ....."

ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵਧਰੇ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਉਤਸਾਹੀ ਸਿੱਖ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਟੇਜ ਤੇ ਗੜਬੜ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਜਦ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸਹਾਇਕ ਸ: ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਉਬੋਕੇ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਜਾਹ ਓ ਪਰ੍ਹੇ ਬਹਿ ਜਾ ਯਾਰ! ਤੂੰ ਰੌਲਾ ਹੀ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ।" ਸ: ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਉਬੋਕੇ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਮੁੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਪੈਰ ਫੜ ਕੇ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮੁੜ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਜੋ ਸਮਾਗਮ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ 'ਮਿੱਤਾ' (ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਕਿ ਉਹ ਸਟੇਜ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਰੌਲਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ। ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਝਟਕਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਕਹਿ ਵੇਖਾਂ।" ਇਸ ਤੇ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਸੰਤ ਜੀ! ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖਣ ਤੇ ਹੈ! ਚਾਹੇ ਮਰਵਾ ਦਿਓ, ਚਾਹੇ ਰਖ ਲਓ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਫੇਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਰੌਲਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਾਵੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜਥੇਦਾਰ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਜੀ ਫਿਰ ਹੁਣ ਬੋਲ ਲੈਣ।" ਇਸ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸ਼ਾਂਤ ਤਾਂ ਹੋ ਗਈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬੋਲਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਧਰੀ ਦੀ ਧਰੀ ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਚਿੱਟ ਕਪੜੀਏ ਪੁਲਸੀਏ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਘਰ ਸਾਰਾ ਤੇ ਜਾ ਪਏ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ 20 ਅਗਸਤ, 1978 ਈ: ਨੂੰ ਚਾਰ ਹੋਰ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਦੇ ਤਾਲੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਤ ਦਰਿਆ ਸਿੰਘ ਗਿਗੇ ਭੰਜੋਏ, ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਬਿਕ੍ਰਮਾ-ਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਤੁੜ (ਸਾਬਕ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ) ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨ ਗਏ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਅੱਗੇ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਜਗਤ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਬੂਹੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਲਕੀਰ ਨਾ ਟੱਪਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਸੰਤ ਦਰਿਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਗਏ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਵਨ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਤੱਸਲੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਰਤੇ । ਨਾ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਇਕੱਠ ਰੋਕ ਗਏ ।

20 ਅਗਸਤ ਦੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਖੂਬ ਉਛਾਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ' ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜਨਤਾ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ 25 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 'ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਾਥੀਆਂ' ਨੂੰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤਰੀ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਸਿਖ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਚਲਾ ਰਸਤਾ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜਨਸੰਘੀ ਵਿਧਾਇਕ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ ਖੰਨਾ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਮਨ ਭੰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸੀ । ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਰ ਫੇਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ । ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਕੱਢਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਅਲਗ ਥਲਗ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਸਬੰਧੀ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਆਈ. ਸੀ. ਐੱਸ. ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਜੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਵੇਗਾ ? ਸ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣਗੇ; ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਘੱਟ ਘੱਟ ਉਸ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿਖ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣਗੇ; ਜੇ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੜਵਈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ 'ਸੰਤਾਂ' ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਆਂਗਾ ।' ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨੂੰ ਸ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਵਿਓਂਤੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸੱਦ ਲਿਆ । ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਨੇ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਭਵਨ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਉਥੇ ਨਾ ਜਾਣ । ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਰਹੇਗਾ । ਇਸ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਨੇ ਗਲ ਰੱਖੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਉਹ ਭਵਨ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦੇਣਗੇ । ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਤਾਂ ਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ 25 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਹਦਾਇਤਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਕਾਰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ; ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਸਖਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ । ਵਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ।"[1] ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੱਡੀ ਪਧਰ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਏ ਸਨ । ਆਈ. ਜੀ. ਸ: ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾਨੇਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਤੋਂ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜਲੰਧਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦ ਕੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਹੇਠ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ ਖੰਨਾ ਨੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਖੁਲ੍ਹਵਾਇਆ ।

ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਕੌਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਦਲ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ । ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹ 27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੀ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਇਕ

1. ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 26 ਅਗਸਤ, 1978.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ "ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਡਰੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਹੀਂ ਆਏ।" 28 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਖਿਮਾ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ "ਬਾਦਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਵਨ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

27 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਖਲਾਫ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਰੋਸ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਸ ਰੋਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ: ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਸਾਬਿਕ) ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ, ਸ: ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਅਤੇ ਸ: ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਰਾਜਸੀ ਖਿਚ-ਧੂਹ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵਾਪਸ ਲਏ ਗਏ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ 'ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ' ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਰਾਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਅਤੇ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਮਾਗਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਸੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 25 ਸਤੰਬਰ 1978 ਨੂੰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਖੇ 'ਸਮਾਗਮ' ਨਾ ਕਰਨ ਦਿਤਾ। 26 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ, ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਕਤ ਸਿੱਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿਚ 9 ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਇਕ ਬੀਬੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਇਸ ਸਾਕੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਗ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਈ ਕਿ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾਖਲ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਜਾਏ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼' ਅਤੇ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 28 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾਖਲੇ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 30 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 30 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸ੍ਰੀ ਬੀ. ਡੀ. ਜੱਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਯਾਦ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਜਲੂਸਾਂ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਪ੍ਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾਖਲ ਤੇ ਲਾਈ ਪਾਬੰਦੀ ਖਤਮ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇਸਾਈ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਇਕ ਵਕੀਲ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਸਭਰਵਾਲ, ਜੋ ਉਸ ਵਕਤ ਪੰਜਾਬ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਕ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਵੀ ਸਨ, ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਤ ਕੇ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਦੁਆਉਣ ਕਿ ਉਹ ਸਿਹਤ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਭਰਵਾਲ ਆਪਣਾ ਨਿਜੀ ਰਸੂਖ ਵਰਤ ਕੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਦੁਆਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ 26, 27 ਅਤੇ 28 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 26 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਸ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹਾਥੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਲਾ ਕੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਟੇਜ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਇਸ ਉਲੰਘਣਾ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਹੀ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜਮਾਤੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਸ ਸੀਮਾ ਤੀਕ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾ ਬੈਠਣ, ਸਗੋਂ ਸਭ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਪਏ ਰੌਲੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵਰਗੀ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤਕਰੀਰ ਕਰਕੇ ਮਾਹੌਲ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਕਾਫੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮ-ਖਿਆਲੀਏ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਕੀਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਗੋਚਰੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਜਲੂਸ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਮਤਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜੋ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਉਪਰੋਕਤ ਮਤੇ ਦੀ ਅਜੇ ਸਿਆਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਕੀ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ 4, 5 ਅਤੇ 6 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਰਾਮ ਲੀਲ੍ਹਾ ਮੈਦਾਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਖੁਲੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਣ ਦੀ ਬੜੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇਸਾਈ ਕੇਵਲ ਜਲੂਸ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਰਾਮ ਲੀਲ੍ਹਾ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਸਥਾਨ ਬਦਲ ਕੇ ਪੌੜੀਆਂ ਘਟ ਰੱਖਣ ਤੇ ਹੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਏ। 4 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 5 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ, ਅਥਰੂ ਗੈਸ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਕਾਰਨ 3 ਸਿਖ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਿੱਲੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਅਸਰ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸਿਖੀ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਅਗੇ ਬੇਬਸ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਇਕ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ ਅਤੇ ਸ: ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ ਨੇ ਅਸਤੀਫ਼ੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜਗਜੀਵਨ ਰਾਮ, ਸ੍ਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬੀਜੂ ਪਟਨਾਇਕ ਦੇ ਦਖ਼ਲ ਤੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ ਗਏ।

1978 ਈ. ਦੀ ਵਸਾਖੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਏ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਖੂਨੀ ਸਾਕਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਰ ਦਰਦ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। 20-21 ਜਨਵਰੀ 1979 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੰਬਈ ਵਿਖੇ ਸਾਲਾਨਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਏਨਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣੀ ਪਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾ ਲਈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮੁਦੱਈ

'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਵਲੋਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਵਸ, ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਂਤਮਈ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜਨੂਨਕ ਕਤਲ ਨੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਦਿਤਾ। ਸਿਖਾਂ ਵਿਰੁਧ ਕੇਂਦਰ ਤਿਖੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਲਮ ਧਲ੍ਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਅਸਰਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛੁਟ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ-ਸਿਖ ਝਗੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੰਥ ਦੀ ਇਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਕੇ ਮੁਹਰਲੀ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਸੀ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜ ਭਾਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਿਖ ਪ੍ਰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੀ ਤਰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਆਮ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਤੁਰੰਤ ਉਤਰ ਨਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਕੋਲ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਭਰਪੂਰ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਉਸ ਵਲੋਂ ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਝਗੜੇ ਦਾ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ "ਖਤਰਨਾਕ, ਭੜਕਾਊ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝੀ ਭਰਪੂਰ" ਦਰਸਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਆਰੰਭ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਘਟਨਾ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਕਨੀ ਕਤਰਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਭਵਿਖ ਲਈ ਖਤਰਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਹਿਤਾ ਸਥਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਸਾਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਚੁਨੌਤੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੇਖਤਾ ਦੇ ਮੁਦਈ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਖਤਰੇ ਵਿਰੁਧ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਬਲ ਦੇਣਾ ਦਰਸਾਇਆ । ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਆਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲਾਈ ਬੈਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1979 ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਣ ਗਈ । ਵੈਸੇ ਇਹ ਚੋਣਾਂ 13 ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਜੀ ਮਸਲਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਟਾਲਦੀ ਰਹੀ ਸੀ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਜੋ ਪੱਕੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸਿਖ ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਵਿਰੁਧ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪਾਬੰਦ ਹੋਣ । ਇਸ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਦਰਬਾਰਤੀ ਧੜੇ ਵਲੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੋਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ (ਸਪੁੱਤਰ ਸਚਖੰਡ ਵਾਸੀ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ') ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ 34 ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨੀ ਸਿਖ ਖੜੇ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚੋਂ ਹਟਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਸ: ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖਵਾਂ ਹੱਥ ਇਹ ਵੀ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ, "ਸੰਤ ਜੀ ! ਪੰਥ ਨਾਲ ਜੋ ਟਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਚੂਰ ਚੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ, ਪੰਥ ਹਿਤੂ ਹਾਂ । ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਰੌਲਾ ਹੈ । ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਓ, ਅਸੀਂ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸੀਟ ਜਿਤ ਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਦਿਆਂਗੇ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਖਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।" ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉਤਰ ਵੀ ਹੋਏ :

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ : ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਟਿਕਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦੇ ਖਿਨੇ ਪੱਤਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਛਾਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ?

ਜਥੇਦਾਰ ਸੇਖਵਾਂ : ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ : ਕਿਉਂ ?

ਜਥੇਦਾਰ ਸੇਖਵਾਂ : ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ : ਜੇ 56 ਸਾਲ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ 140 ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ[1] ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਓ।

ਜਥੇਦਾਰ ਸੇਖਵਾਂ : ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ 140 ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਹਨ ?

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ : ਹਾਂ। ਮੈਂ ਵਖੋ ਵੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਭਾਲ ਦਿਆਂਗਾ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਟਿਕਟ (ਤਕੜੀ ਚੋਣ ਨਿਸ਼ਾਨ) ਦਿਓਗੇ ? ਜੇ ਦਿਓਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗਾਰੰਟੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਖਰਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਰਹਿਤਨੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਜਿਤ ਕੇ ਪੰਥ (ਭਾਵ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ) ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਜਥੇਦਾਰ ਸੇਖਵਾਂ : ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ : ਜੇ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹੋ ਕਿ ਕੁਰਸੀ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਨਹੀਂ।

1. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ 140 ਸੀਟਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਿੰਘੀ ਚੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਪਰੋਕਤ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਰੁਧ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸਾਬਕ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜਲਾਲ-ਉਸਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਦਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਈਸਾਪੁਰੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਰਨ, ਪਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਰਹਿਤੀਏ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਬਦਲੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਨਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਸੂਲੀ ਸੀ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਚੋਣ ਮੈਦਾਨ ਭਖਣ ਲਗਾ, ਹਲਕਾ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦਾ ਚੋਣ ਘੋਲ ਵਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਆਪ ਚੋਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗਏ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਮੁੜ ਵਜ਼ੀਰ ਲਏ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਵਧਾਇਆ ਜਾਏਗਾ, (ਸੰਕੇਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਵੱਲ ਸੀ) ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਰੁਧ ਚੋਣ ਲੜਨ ਲਈ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਤੋਂ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਹੀ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਬਿਆਸ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਗੋਂ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਹਿਤ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ, ਸ੍ਰੀ ਬਲਰਾਮ ਜੀ ਦਾਸ ਟੰਡਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਧਰਮ ਪਾਲ (ਸਾਰੇ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀ) ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਸੀ। ਮੰਦਭਾਗੀਂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੇ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਰੂਪ ਦੇ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀਆਂ ਅਤੇ 'ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਵੋਟ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਦੂਸ਼ਣਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 'ਜਗਬਾਣੀ' ਦੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ "ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰਤੂਸ ਪਾਏ। ਮੈਂ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਖੂਨੀ ਕਾਂਡ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ।"[1] ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼

1. ਰੋਜ਼ਾਨਾ 'ਜਗਬਾਣੀ', ਮਈ 24, 1979. ਇਸ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀ ਰਿਪੋਰਟ [illegible] ਕਰਨਾਲ ਜਿਥੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਤਿਆ ਕਾਂਡ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ। (ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਪੰਨਾ 245)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਸ: ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਲਗਭਗ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ

ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਚੱਲ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸਿਖੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਵੋਟਰ ਨਾ ਬਣਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ: ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ 21 ਫਰਵਰੀ 1979 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ੀ ਵੀ ਦਿਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਇਸ ਕਾਰਨ ਰੱਦ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੋਣ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਿਆਸ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਖੀ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀਆਂ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੂੰ ਵੀ ਵੋਟਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।[1] ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਕਿਸੇ ਵਿਚੋਲੇ ਰਾਹੀਂ ਕਰਨਾਲ ਵੀ ਗਏ ਅਤੇ ਜੇਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਂਬਰ ਗੁਰਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਬਿਆਸ ਹਲਕੇ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਲਿਆਂਦੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਨੂੰ ਵੋਟਾਂ ਦਿਤੀਆਂ।

ਚੋਣ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖ਼ਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪਾਂ ਨੂੰ ਡੀਜ਼ਲ-ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਰੋਕੀ ਗਈ ਤਾਂ ਜੋ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੋਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਪੈਟਰੋਲ ਤੇ ਡੀਜ਼ਲ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ ਟੈਂਕਰ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਡੀਜ਼ਲ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਦੂਰ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਇਆ। ਚੋਣ ਅਫ਼ਸਰ ਵਲੋਂ ਸਾਢੇ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਵੋਟਾਂ ਕੱਟਣੀਆਂ ਅਤੇ ਵੋਟਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਵੋਟਰ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਨਾਂ ਦਰਜ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲਟ-ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਚੋਣ ਤਾਂ ਹਾਰ ਗਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਦੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵਿਰੁਧ ਚੋਣ ਲੜਨ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਗੰਧਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵਜ਼ਾਰਤੀ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤ੍ਰੇੜ ਮੋਕਲੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਦੱਈ ਬਣ ਕੇ ਨਿਖਰੇ।

1. ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ, ਨਕਲੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਪੰਨਾ 244.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦਾ ਅੰਤ

ਗਤਦਿਆਂ ਨਾ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘਟਨਾ ਚੱਕਰ ਰਾਜਸੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਵੱਲ ਚਲਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਰ ਮੱਧ-ਕਾਲੀ ਪਾਰਲੀਮਾਨੀ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਇੰਦਰਾ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਵਲ ਆਪਣਾ ਝੁਕਾਅ ਦਰਸਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ (ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ) ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੂਤ ਭੇਜ ਕੇ ਕਰਨਾਲ ਜੇਲ ਵਿਚ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਿਰੰਕਾਰੀ (ਜੋ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਿਕਟ ਸਨਬੰਧੀ ਹੈ) ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ-ਪੁਰ ਪਾਰਲੀਮਾਨੀ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਬਦਲੇ 1978 ਈ: ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਅਪੀਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ 64 ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਵ 4 ਜਨਵਰੀ 1980 ਈ: ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਆਰ. ਐਸ. ਗੁਪਤਾ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਕਰਨਾਲ ਨੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿਰੁਧ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਪੀਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਫੇਰ ਆਕੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿਖ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸਾ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਫੈਲੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਿਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਨਗਰ ਲਖੀਮਪੁਰ ਖੀਰੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਕਈ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਚਿੜਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, "ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ 52 ਬੰਦੀ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ 60 ਬੰਦੀਆਂ[1] ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਲਿਆਇਆ ਹੈ।" ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ

---

1 ਕਰਨਾਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਕੁਲ 64 ਦੋਸ਼ੀ ਸਨ। ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਦੋਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਭਗੌੜੇ ਸਨ ਅਤੇ 60 ਕਰਨਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਕਾਫ਼ੀ ਵਧੇਰੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਖਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਰਨਾਲ ਕੇਸ ਅਸਫਲ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਫੁਸਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਸੈਸ਼ਨ ਜਜ, ਕਰਨਾਲ, ਸ੍ਰੀ ਆਰ. ਐਸ. ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜਸਟਿਸ (ਹੁਣ ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ) ਐਸ. ਐਸ. ਸੰਧਾਵਾਲੀਆ ਨੇ 9 ਮਈ 1978 ਨੂੰ ਇਹ ਅਰਜ਼ੀ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਕੇਸ ਝੂਠਾ ਜਾਂ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ।" ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਕੇਸ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਰੋਹ ਅਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਧਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਵਿਜਈ ਦੌਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿਸੇ (ਜਿਥੇ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ) ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਮਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਦਰਾਸ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਦਾ ਦੌਰਾ ਰਖ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਰੋਸ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਕਲਕੱਤੇ ਪੁਜਣ ਤੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਸ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ 19 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਦੁਰਗ ਤੋਂ ਭਿਲਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਟਰੱਕ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ', ਦਿਲੀ ਦੀ ਕਵਿਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਦੇਸ਼ ਨੀਲਮ ਹਲਾਕ ਹੋ ਗਈ। ਟਰੱਕ ਮਾਲਕ ਸ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।[1]

ਉਪਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਾਫ਼ੀ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸਮੂਹਕ ਰੋਸ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਲਾਂਭੇ ਕਰਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਖ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਿਰੁਧ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹੋ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿਖ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਫੇਰੀ ਦਾ ਵੀ ਹੀਆ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾਖਲੇ ਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ

---

1 ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਦੁਰਗ ਦੇ ਇਕ ਉਘੇ ਸਿਖ ਸ: ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ 15 ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਿਆ ਪਰ ਇਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬਾਕੀ ਸਭ ਬਾਇੱਜ਼ਤ ਬਰੀ ਹੋ ਗਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆ ਗਿਆ) ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਫੇਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਨਾਂ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਇਹ 'ਪ੍ਰਚਾਰਕ' ਦੌਰਾ ਤਾਂ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਨਿਭ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ 24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1980 ਈ: ਨੂੰ ਵੀਰਵਾਰ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ 11-30 ਵਜੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦਲ ਦੇ 'ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼' ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਅਗੇ, ਸੁਲਤਾਨੀ ਫਾੜਾ ਤੋਂ ਸਮਾਗਮ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ

ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨੇਤਾ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੈਰ ਸਿਖ ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਵੀ ਰਜ ਕੇ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਕੱਟੜ-ਪੰਥੀ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਦਰਸਾਉਣ ਲੱਗੇ ਪਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਰਵਈਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ ਸਦਕਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਹੌਰੀ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਕਾਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੇ "ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮੁੱਛ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਚੁੰਘੇ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ 13 ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਡੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਹੈ" ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ [illegible] ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਇਕ ਯੋਜਨਾ-ਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸੂਹ ਕੱਢਣੀ ਲਗਭਗ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਫੜ ਲਿਆ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ, ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਅਜੇ ਤਕ ਲਭ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਨਾ ਬਣਦੀ ਦਿਸੀ ਤਾਂ ਕੇਸ ਹੋਰ ਜਾਂਚ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਂਚ ਬਿਓਰੋ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਜਾਂਚ ਏਜੰਸੀ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁਢਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਨਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨਾ ਸੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਂਚ ਬਿਓਰੋ ਨੇ ਵੀ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸੱਤ (ਜੋ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਸੇਵਕ ਜਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ) ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਜਾਂਚ ਬਿਓਰੋ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਰੋਕਤ 7 ਵਿਅਕਤੀ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਖਰੀਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਐਂਬੈਸੇਡਰ ਕਾਰ ਵਿਚ ਅਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਕਾਰ ਦੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਪਤਾ ਜਾਅਲੀ ਰਖਿਆ। ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਕਾਰਬਾਈਨ ਬਰਾਮਦ ਹੋਈ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਭਰਾ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਦਰਜ ਸੀ।[1] ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਕੁਲ 21 ਮੈਂਬਰਾਂ ਜਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਂਚ ਬਿਓਰੋ ਦੇ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਸ਼ੇਖਰ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ 5 ਮਈ 1980 ਨੂੰ ਪੁਛਗਿਛ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੁਛਗਿਛ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਗਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਦਿਲਚਸਪ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਤੁਹਾਡਾ ਮਿਲਾਪ ਕਿਸ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਤ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋੜੇ, ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਬਿਕ੍ਰਮਾਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ....(ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 32 ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ।)

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਮਹਾਤਮਾ ਹਨ ?

1. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਖਾਲਿਸਤਾਨ, ਪੰਨਾ 92.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉੱਤਰ—ਹਰ ਬਲੈਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਬਲੈਕੀਏ, ਚੋਰ ਜਾਂ ਸਮਗਲਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਵਾਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰ ਹਨ? ਕਾਰਬਾਈਨਾਂ ਹਨ?

ਉੱਤਰ—ਹਾਂ! ਪਰ ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਾਰਬਾਈਨਾਂ ਹਨ?

ਉੱਤਰ—ਜਿੰਨੀਆਂ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਲਾਇਸੰਸ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲਈਏ ਕੋਈ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?

ਉੱਤਰ—ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਤਾਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਿੰਨੇ ਹਨ?

ਉੱਤਰ—ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਪੈਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹਨ।

ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਂਚ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਏਜੰਸੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਦੀ ਉੱਘ ਸੁੱਘ ਮਿਲ ਸਕੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੈਰ ਸਿਖ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਦਬਾਅ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵੇਰ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਹੀ ਲਗੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਝੀ ਹਰਕਤ ਵਿਰੁਧ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਰੋਸ ਜਲੂਸ ਕਢ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਮੈਮੋਰੈਂਡਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਸੇਵਕ ਵਿਰੁਧ ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ ਘੜਨ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ। ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਲੋਂ ਇਹ ਖਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਮੋਹਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ 7 ਜੂਨ 1980 ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਜਲੂਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮਸਾਲਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕਢਿਆ। ਇਸ ਜਲੂਸ ਨਾਲ ਸਮੂਹ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਕਦੇ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੱਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਲੰਧਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, [illegible], ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ, ਮੋਗਾ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਖੇਮ ਕਰਨ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਕਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਖੇ ਵੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ। 20 ਜੁਲਾਈ 1980 ਈ: ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੇਚੈਨੀ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਜਗਤ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਆ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨ ਰੋਹ ਸਦਕਾ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਵਜ਼ਾਰਤ ਨੇ ਮੰਗੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਬਣਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਮਾਮਲਾ ਦਾਖਲ ਦਫ਼ਤਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ।

ਜੂਨ 1980 ਈ: ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਰਕਾਰ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਸੀ ਖਹਿਬਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਦੇ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ) ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟਦੇ ਰਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇਕ ਧਿਆਨ ਦੁਆਊ ਮਤੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ "ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ' ਦਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਦੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਬਰਾਬਰ [illegible] ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।" ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਹੀ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ [illegible] ਇਹੀ ਬਿਆਨ ਕਈ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਖਾੜਕੂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਪ੍ਰੈਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਸਾਧ ਦੇ ਮੁਖੀ ਗਰਦਾਨਦਾ ਰਿਹਾ ਜੋ ਅਸਲ 'ਅੱਤਵਾਦੀ' ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ-ਸਰਬਰਾਹੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਦੇ, ਸਮਾਜ

ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਦਾਹੜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਖੁਲ੍ਹੀ ਦਾਹੜੀ) ਕਰਨ ਵਿਚ ਗੌਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ, ਜੋ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪਿਛੋਂ ਨਿਰਜੀਵ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਆਉਣ ਲਗੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚਕਾਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਖ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਨਾਲ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚਕਾਰ ਨੇੜਤਾ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਣ ਲਗਾ।

ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1980 ਨੂੰ 1978 ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਸਾਕੇ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ :

"ਜਿਥੇ ਲਹੂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਡੁਲ੍ਹੂ।
ਉਥੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕੇਸਰੀ ਝੁਲ੍ਹੂ॥"

24 ਅਪ੍ਰੈਲ 1980 ਨੂੰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ 13 ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 13 ਫੁੱਟ ਲੰਬਾ ਅਤੇ 13 ਫੁੱਟ ਚੌੜਾ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਥੜ੍ਹਾ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿਖ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ

ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1981 ਈ: ਤਕ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਸਿਖ ਉਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋ ਨਿੱਤਰੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਚਿਰੋਕੀ ਮੰਗ, ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਨ ਬੀੜੀ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬਾਹਰ ਕਢਵਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਹਰਦਵਾਰ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ੀ ਆਦਿ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ । ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ 1 ਮਈ 1981 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਸਦੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ', ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ: ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ । ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਰੰਗਣ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਜਾਏ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਗਈ । ਇਸ ਸਬੰਧੀ 3 ਮਈ ਨੂੰ ਮੀਟਿੰਗ ਸਦ ਲਈ ਗਈ । ਮੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਸਭ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਇਕ 11 ਮੈਂਬਰੀ ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋਂ ਤੰਬਾਕੂ, ਬੀੜੀ ਖਤਮ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲਾਂ (ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਲੌਂਗੋਵਾਲ), ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਲਏ ਗਏ । ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਰਮਿੰਦਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਾਰ ਦੁਆਉਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਵੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ 2-3 ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵੀ ਸਦੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋ ਮਸਲੇ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 11 ਮਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਾਰ ਦੁਆਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ 31 ਮਈ ਨੂੰ ਕੱਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ। 25 ਮਈ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ, ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਭਾਟੀਆ, ਆਰੀਆ ਸਭਾ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਕੇਲਾ ਨਾਥ ਦਿਲਾਵਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਓ. ਪੀ. ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੇਠ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਰੰਗਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹਿੰਦੂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿਗਰਟ, ਬੀੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੀਟ ਵੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ। ਦੋ ਘੰਟੇ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ "ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿਗਰਟ, ਬੀੜੀ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਮੀਟ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਜਾਏ।" ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੰਗ "ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਫਿਰਕੂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਮੇਟੀ ਸਾਂਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।" ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਹ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ 31 ਮਈ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਉਤੇ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਿਖ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ। ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ, ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਦਬਾਅ ਪਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 27 ਮਈ ਨੂੰ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਰੁਧ 29 ਮਈ ਨੂੰ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣਗੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

29 ਮਈ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਥੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ (ਇ), ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਮਾਜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਜਲੂਸ ਵਿਚ "ਸਿਗਰਟ ਬੀੜੀ ਪੀਏਂਗੇ, ਹਮ ਸ਼ਾਨ ਸੇ ਜੀਏਂਗੇ" ਆਦਿ ਦਰਜਨ ਭੜਕਾਊ ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ ਗਏ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਨੰਗੀਆਂ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਾਂ ਉਤੇ ਸਿਗਰਟਾਂ, ਬੀੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਕਟ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ।[1] ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਸੰਜਮ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਹੁਲੜਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਸਬਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਮਹਿਜ਼ਾ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿੱਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਖਿਚਾਅ ਪੂਰਨ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਯੋਗ ਸਮਝੀ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਿੱਲੀ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 29 ਮਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਪਿਛੋਂ 31 ਮਈ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਖ਼ੁਦ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਦੌਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲ ਪਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ਸਭਾਵਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ 31 ਮਈ ਦੇ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ 31 ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਤੜਕਸਾਰ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ। ਜਲੂਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 31 ਮਈ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਵਿਖੇ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 29 ਮਈ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਲਗਾਏ ਗਏ ਨਾਅਰਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਭੜਕ ਰਹੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂੰ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਜਲੂਸ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਭੜਕਾਹਟ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਇੱਟ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੋਲੀ ਵੀ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਵੀ 'ਸਤਿਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾਓ। ਕੇਵਲ ਮਕਾਨ ਦਾ ਨੰਬਰ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਲੂਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਨਾ

1. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ, ਪੰਨਾ 54.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦ ਪਈ। ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਜਗਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਜਲੂਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਸੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥਾ ਕਿਸੀ ਵੀ ਗੜਬੜ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਮਸਲਾ ਨਿਰੋਲ ਅਮਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿਣਾ।

ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਲੂਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਪਿਆ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਕਮੇਟੀ ਬੁਲਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ 25 ਮਈ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋ ਗਏ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ 3 ਜੂਨ ਨੂੰ ਫੇਰ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦ ਲਈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹਦਬੰਦੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਹੱਦਬੰਦੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਅੜਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਭਾ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਤੁਲਾ ਨਾਥ ਸਿਲਾਖੜੀ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ ਨੇ ਇਹ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਸਿਗਰਟ, ਬੀੜੀ, ਤੰਬਾਕੂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਹਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ। ਗਤੀਰੋਧ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਉਪ-ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੰਨ ਲਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਿੰਦੂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। 7 ਜੂਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਕਟਿੰਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰਾਨੰਗਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਦਾਰਤਾ ਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿਆਸੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਜਿਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਫਿਰਕੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿਗਾੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਸਿਆਸੀ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਿਖ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੇ ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰਾਨਾ ਰਵੱਈਏ ਕਾਰਨ ਫ਼ਿਰਕੂ ਖਿਚਾਅ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ।

31 ਮਈ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਕੋਲ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਲਾਇਸੰਸੀ ਹਥਿਆਰ ਸਨ ਜੋ 1978 ਦੇ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਲੋਕ ਸਗੋਂ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਚੁੰਧਿਆ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਅਖਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਹ ਬਹੁ ਚਰਚਿਤ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭ ਲਾਇਸੰਸੀ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਥਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹੱਥੇ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਚਾਲ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸਵੈ ਰਖਿਆ ਲਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਗੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਐਲਾਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਇਕ ਚੈਲੰਜ ਵੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਥੇ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਬੇਬਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰੀ ਵਧਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਤਲ ਤੇ ਕਾਤਲ

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿਛੋਂ ਜਲੰਧਰ ਆ ਟਿਕੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੀ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲਖਪਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਪਤੀ ਦਾ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹਿੰਦੂ ਜਜ਼ਬਾਤ ਭੜਕਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਭਾਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ 'ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ' ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਬਣਾ ਸਕਣ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗਸ਼ਤੀ ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਖਿੱਤੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਿਉਂ ਹੀ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ ਸਿਖ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ 'ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ' ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਸਿਖ ਮੰਗਾਂ, ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰੋਧਤਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਦੇ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਿਤ ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਠੋਕੀ ਅਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਲੱਭਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1980-1981 ਈ: ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਵਧੇਰੇ ਉਤਸਾਹੀ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਮੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਮੰਗ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਖ ਜਗਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਿਆਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ 1980

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਰਹੇ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਅਜਿਹਾ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਿੰਦ ਸਮਾਚਾਰ (ਉਰਦੂ), ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ (ਹਿੰਦੀ) ਅਤੇ ਜਗਬਾਣੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੇ ਮੁਖ ਸੰਪਾਦਕ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਮੋਹਰੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਕੇ ਸਬੰਧੀ ਚਲ ਰਹੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਗਵਾਹੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ 1981 ਦੌਰਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਨੇਤਾ ਡਾ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕਥਿਤ ਮਿਲਣੀ ਦੀ ਝੂਠੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ 'ਦੇਸ਼ ਦਾ ਗ਼ਦਾਰ' ਗਰਦਾਨਿਆ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭੜਕਾਊ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿਖ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪੁੱਜੀ ਸੀ। ਮਈ 1981 ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਲੋਂ ਸੱਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ 29 ਮਈ ਦਾ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਜਲੂਸ ਸੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨੀਤੀ-ਪੱਤਰ, ਮੰਗ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ 7 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰੋਸ ਮਾਰਚ ਦਾ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮਧੂਬਨ (ਕਰਨਾਲ ਨੇੜੇ) ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਨੋਟਿਸ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਵੇਰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਵਿਰੋਧੀ ਭੰਡੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਲਾਲਾ ਜਗਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਸਗੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਰ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਜਥੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ 'ਕਤਲ ਕਰਨਾ' ਅਤੇ 'ਡਾਕੇ ਮਾਰਨਾ' ਸੀ, ਸਿੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਰਖਿਅਕ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੜਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੱਖ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਥਿਤ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੈਣੀ ਦਾ ਘਿਰਾਓ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ 9 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਜਦੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਇਕ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਕੇ ਜਲੰਧਰ ਪਰਤ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੇੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਰਾਜ ਭਰ ਵਿਚ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਮਚ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਰੰਗਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਤਲ ਲਗਭਗ 6-15 ਵਜੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 'ਅਕਾਲੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ' ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਲਗਭਗ 8 ਵਜੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਦਾ ਇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਤ 10 ਵਜੇ ਤਕ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਤ 12-30 ਵਜੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਹੀ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਬਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸਬੰਧੀ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਕ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਵਾਸੀ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ) ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਛਾਣ ਪੜਤਾਲ ਉਪਰੰਤ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੂਜਾ ਨੰਬਰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ (ਭਤੀਜਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਖ਼ਾਲਸਾ') ਅਤੇ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਇਸ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਣ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

9 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਾਲ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸੇ ਦਿਨ, ਭਾਵ 9 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਰਸਾ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਧੰਦੀ ਛਤ, ਗਵਾਲੀਅਰ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਬੰਬਈ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਕੋਲ ਇਹ ਆਸ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਦਸੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਥੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ 9 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਰਸਾ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਚਲੇ ਗਏ।

12 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਲਾ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਭਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਸ੍ਰੀ ਡੀ. ਆਰ. ਭੱਟੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਕਤਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੂਤ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਭੱਟੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 26 ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਸਿਖ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ "ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਏਗਾ।" ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵਿਖੇ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਅਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਤੇ ਯਮੁਨਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚ ਤੀਸਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤੀਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰੋਡੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਟਕਸਾਲੀ ਰਹਿ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਕਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੂੰ ਸਾਬਿਕ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਵੀ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਅਸਲੋਂ ਸਿਆਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਚੰਦਰੀ ਕਲਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਹਾਣੀ ਘੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹਵੇ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਾਕਈ ਇਸ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 12 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਚੰਦੋ ਕਲਾ ਵਿਖੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਚੰਦੋਂ ਕਲਾ ਵਿਖੇ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਦੀ ਰਾਇ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਝੰਜਟ ਖੜਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਚੰਦੋ ਕਲਾ ਤੋਂ ਚੌਕ ਮਹਿਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਲਈ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਕਿਸ ਰਸਤੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਸਵਾਰੀ ਰਾਹੀਂ 350 ਕਿਲਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤੇ ਪੁਜੇ ਇਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਭੇਤ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਰੋਕਾਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਹੈਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਚੰਦੋ ਕਲਾ ਤੋਂ ਰਾਤ 9 ਵਜੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਲਿਸ ਤੜਕਸਾਰ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਆ ਧਮਕੀ। ਇਸ ਪੁਲਿਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਪਟਿਆਲਾ ਰੇਂਜ ਦੇ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਸ: ਡੀ. ਐਸ. ਮਾਂਗਟ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ. ਸ੍ਰੀ ਡੀ. ਆਰ. ਭੱਟੀ ਅਤੇ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਸ: ਮਨੋਹਰ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹਰਿਆਣਾ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਇਕ ਟੁਕੜੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਤੜਕੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਫਾਇਰਿੰਗ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰਾਂ ਤੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, "ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਓ, ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ।" ਇਸ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਉਤੇ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਸੰਤ ਜੀ ਇਥੋਂ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਦਕਿ ਪੁਲਿਸ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੰਦੋ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੋਸ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ। ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਹਿਣੇ, ਨਕਦੀ, ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡ, ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਲਭਾ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੱਸਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ, ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਥਾ ਦੀਆਂ ਟੇਪਾਂ, ਜੋ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸਰਮਾਇਆ ਸਨ, ਸਾੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈ ਮੋਹਤਬਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਐਸ. ਪੀ. ਸਿੱਧੂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ 70 ਰਾਊਂਡ ਫਾਇਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ 20 ਵਿਅਕਤੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ। ਜਿਸ ਪੁਲਿਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਇਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ 6 ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ, 12 ਉਪ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ, 500 ਪੁਲਸੀਏ ਅਤੇ 3 ਕੰਪਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸਨ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਸ: ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਜਾਅਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਝੂਠੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਧਾਰਾਵਾਂ 307 ਅਤੇ 353 ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਫਾਇਰਿੰਗ ਕੀਤੀ।[1]

ਚੰਦੋ ਕਲਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਪੰਥ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਲਈ ਦੁਖਦਾਈ ਸਨ, ਉਥੇ ਪੁਲਿਸ ਲਈ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਵੀ ਸਨ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਚੰਦੋ ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਤੱਕ ਦਾ 350 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ, ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਹਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਸੜਕਾਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਿਖਾਏ ਗਏ

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚੰਦੋ ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਣਾ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਚੁਣੌਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗੇ ਸੰਤ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਖਡੂਰ

---

1. ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਹਿ ਮਨ [illegible] ਲਾਲ ਨੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ (ਐਫ. ਆਈ. ਆਰ.) ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਾਹਿਬ, ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਏਕ ਮਤਿਆ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗ ਦੇਣ। ਕੌਮ ਆਪੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟ ਲਏਗੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅੱਗੇ ਨਿਰਮਾਨ ਨਾਲ ਲੀਕ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ (ਮੇਰਾ) ਦਾ ਜ਼ਾਤੀ ਮਾਮਲਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕੌਮ ਦਾ? ਜੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੀਕ ਟਪ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ। ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਲੀਕ ਟਪ ਆਏ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੌਮੀ ਮਸਲੇ ਲਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਮਰਨ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਿਚ ਧੜੇਬੰਦੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਵਲੋਂ ਵੱਖ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਤੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੁੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਡਾ: ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜਲੰਧਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਝੋਕ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਸਿਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕ ਉਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਮਾਲ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਫਿਰਕੂ ਮਾਹੌਲ ਵੀ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ 15 ਸਤੰਬਰ 1981 ਈ. ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿਧ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫ਼ਿਰਕੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਖਿਚਾਅ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਚੰਦੋਂ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਮਿਲੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ 16 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਕੁਟਿਆ ਗਿਆ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਚੰਦੋਂ ਕਲਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗੇਟ ਅਗੇ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕੀਤਾ । ਪੁਲਿਸ ਕਾਲਜ ਕੰਟੀਨ ਵਿਚ ਵੜ ਗਈ, ਨਾਭਾ ਹੋਸਟਲ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਕੁਟਿਆ । ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਡਰ ਕੇ ਬਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਤੁੜਵਾ ਬੈਠੇ । ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਟਾਫ਼ ਰੂਮ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ੍ਰੀ ਐਸ. ਆਰ. ਕੰਹਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਕੁਟਿਆ । ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੋ ਬਸਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ, ਪਰੰਤੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਘਨ ਪਾਇਆ । ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਚੰਦੋਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਸੀ ।

ਇਸ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਅਤੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫ਼ੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 20 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਦੋ ਵਜੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ, ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ, ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਖ਼ਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਅਤੇ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੀਂ ਹੀ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਚਰਚਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਛੇੜ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੋਜ਼ ਬਿਆਨ ਦੇਣੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਜਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਇਸ ਕੋਝੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੱਠ ਠੋਕੀ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, "ਕੀ ਪੁਲਿਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵੇਗੀ?" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਢੁੱਕਵਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਥਾਂ ਪਨਾਹ ਲੈਣਗੇ?[1] ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਵੱਕਾਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਡਿਗਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਖਬਰਾਂ ਵੀ ਛਪੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਬਰਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਕਿਵੇਂ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਏ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਤੱਕ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

19 ਸਤੰਬਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਰਣ-ਨੀਤੀ ਤੈਅ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਰਾਤ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ (ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ) ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਚ ਜ਼ਮਾਨਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ

---

1. 'ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ [illegible] ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਗਿਆਨ-ਉਪਦੇਸ਼, ਅਨਾਥਾਂ, ਰੋਗੀਆਂ [illegible] ਦਵਾਈਆਂ, [illegible] ਲਈ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤਿ ਦੀ [illegible] ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੇ ਕਬਿੱਤ [illegible] ਹੈ।
(ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 416-417)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਾਰਨ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਆਏ ਸਨ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਏਲਚੀ ਵਜੋਂ ? ਜਦੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਆਏ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਵੱਸ਼ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਢਿਲਮਿਲ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਣਗੇ !

20 ਸਤੰਬਰ 1981, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਲਈ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ 18-19 ਸਤੰਬਰ ਤੋਂ ਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ 19 ਸਤੰਬਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 25 ਤੋਂ 30 ਹਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਹਰ ਸਿਖ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਸ ਯਤਨ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ ਪਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਉਧਰ ਪੁਲਿਸ ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਵੇਲੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਸੀਮਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਲ ਦੀਆਂ 1200 ਨਫ਼ਰੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਬਟਾਲੀਅਨਾਂ, ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ. ਦੇ 4500 ਜੁਆਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਸਿਪਾਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਫੌਜ ਨੂੰ ਚੌਕਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇਂਦਰੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸੁਆਲ ਪੁਛਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਸੰਤ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇਣਗੇ !" ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਨ ਕਿ ਸਿਖ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਜੋ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਰਚੀ ਸੀ. ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਉਹ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿਣ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਵਲੋਂ ਸ: ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ ਅਤੇ ਡਾ: ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੀਰ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਣ ਕੀਤੇ। ਗੱਲ ਕੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਰੁਧ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਪੰਥ ਮਤਭੇਦਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਕ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਣ ਖਲੋਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਇਕਠੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹਿੰਸਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਉਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਗਡੀਆਂ ਤੇ ਰੋੜਾ ਮਾਰੇਗਾ, ਉਹ ਰੋੜਾ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਜੇਗਾ, ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਮਾਏਗਾ।"

20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ 2-30 ਵਜੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਅੱਗੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਤ ਉਠ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਗੇਟ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉੱਠ ਤੁਰੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਮੁਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਭੀੜ ਵਲੋਂ ਇਨਾਂ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੇਟ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭੀੜ ਲਗਭਗ ਇਕ ਫਰਲਾਂਗ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਪਾਸੇ ਸੰਗਤ ਹੀ ਸੰਗਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਕਾਰਾਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਉਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਏ। ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਲੋਕ ਕਾਰ ਦੀ ਛੱਤ ਉਤੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਕਾਰ ਦੀ ਬੌਨਟ ਤੇ ਦਿਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬੈਠ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਲ ਚਲ ਪਈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਕੋਈ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ।

ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਅਚਾਨਕ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਵਿਚਕਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੁਠਭੇੜ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਥਰਾਓ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਵਲੋਂ ਪਥਰਾਓ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕਨਟੀਨ ਵੈਨ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸਲਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਗ ਲਗਣ ਨਾਲ ਫਟਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਗੋਲੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਰ ਅਤੇ ਫਲਤ-ਦਹਿਸ਼ੀ ਕਾਰਨ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰਿਤ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਲੋਂ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਫਾਇਰ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਾਰਨ ਲਈ ਫਾਇਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।[1] ਮੌਕੇ ਤੇ ਚੰਗੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਡਿਊਟੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਨਾ ਕੀਤੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਐਸ. ਡੀ. ਐਮ. ਪਾਸੋਂ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ 12 ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਲਾਪਤਾ ਹੋ ਗਏ।[2] ਜੋ ਲਾਸ਼ਾਂ ਸੰਗਤ ਲਿਜਾ ਸਕੀ, ਉਹ ਪਾਲਕੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਆਪ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਇਸ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਮਾਰਕ II ਅਤੇ ਮਾਰਕ III ਦੀਆਂ ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਅਤੇ 7.62 ਐਮ. ਐਮ. ਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਗਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਲਗਭਗ 30 ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਵਧੇ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਵੱਢੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਵਿਚ ਫਾਇਰਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸੰਗਤ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਭਾਜੜ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ। ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਗੋਲੀ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਫੱਟੜ ਅਤੇ 12 ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਹ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ।

20 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਚੌਂਕ ਮਹਿਤਾ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਤਿੰਨ ਨੌਜੁਆਨ ਸਿਖ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਜਗੂ ਚੌਕ, ਲਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਗੁੜ ਮੰਡੀ, ਫੁਟਬਾਲ ਚੌਕ ਆਦਿ ਦੇ ਰਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਚਲ ਗਏ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅਤੇ

1. ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਐਡੀਸ਼ਨ), ਸਤੰਬਰ 21, 1981 ਪੰਨਾ 1.
2. 12 ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅੰਤਿਕਾ 8 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦਮ ਤੋੜ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਕਾਰਨ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਰੋਹ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸਨ। ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦ ਅਤੇ ਵਿਉਂਤਬੰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨੀਂ ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪਟੜੀਆਂ ਉਖਾੜਨ ਅਤੇ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਜਿਹਾ ਰੇਲ ਹਾਦਸਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਜਲੰਧਰ ਲਾਈਨ ਤੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫੇਰ ਵੀ ਮਾਲ ਗੱਡੀ ਦੇ ਕਈ ਡੱਬੇ ਉਲਟ ਗਏ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ 10 ਸਤੰਬਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 20 ਸਤੰਬਰ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਤਬਕੇ ਵਲੋਂ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਵੀ ਇਸ ਪਰਿ-ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੰਬ ਧਮਾਕਿਆਂ ਲਈ ਬੰਬ ਵੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਦੇਸੀ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

1980-81 ਈ: ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਲ ਖਾਲਸਾ[1]

1. 'ਦਲ ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਮਲ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਦੇ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ 35 ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਅਕਾਲਗੜ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਖੇ 6 ਅਗਸਤ, 1978 ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੰਜ ਮੈਂਬਰੀ ਸੁਪ੍ਰੀਮ ਪੰਚਾਇਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। 20 ਮਾਰਚ 1981 ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੇ 'ਝੰਡੇ' ਨੂੰ ਸਲਾਮੀ ਦਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਲਗਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ (ਈ) ਤੋਂ 1979 ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ ਕਿ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਮੁਖ ਪੰਚ ਹਰਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ ਤਿਹਾੜ ਜੇਲ੍ਹ, ਦਿਲੀ ਵਿਖੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਉਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਖਾਲਿਸਤਾਨ[1] ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰ-ਉਥਾਨ ਦੇ ਆਏ ਉਭਾਰ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਨਜਾਣ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਮ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾਲ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਲਗਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਨੇ 29 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਬਰਾਸਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇੰਡੀਅਨ ਏਅਰਲਾਈਨਜ਼ ਦਾ ਬੋਇੰਗ ਜਹਾਜ਼ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਲਕ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਲਾਹੌਰ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੇ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਪੰਜ ਸਿਖ ਗਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਸਿੰਘ, ਤਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਤਿਨਾਮ

---

1. ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ 1978 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਇਸ ਦੇ ਸਕੱਤਰ-ਜਨਰਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਟਾਂਡਾ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਡਾਕਟਰ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹਨ। 1967 ਈ. ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਬਣੇ। ਸ੍ਰ. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਵਲੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਧਾਇਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਤ ਮੰਤਰੀ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦੀ ... ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਹੀ ਅਣਗੌਲੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਸੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਏ। 1971 ਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਈ ਰਾਜਸੀ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਲੋਂ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਆਪ ਇਕੱਲੇ ਨੇਤਾ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ 1971 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1972 ਤੋਂ 1977 ਤਕ ਉਹ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਛੱਡ ਸਕੇ ਪਰੰਤੂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਧਰਾਤਲ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਅਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ 1977 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਪਿਛੋਂ ਬਣੀ ਜਨਤਾ ਸਰਕਾਰ

(ਬਾਕੀ ਪੈਰ ਟੂਕ ਅਗਲੇ ਸਫ਼ੇ ਤੇ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਸਨ ।[1] ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਮੁਖ ਪੰਚ ਸ:

(ਪਿਛਲੇ ਸਫ਼ੇ ਦੀ ਪੈਰ ਟੂਕ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੇ 'ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ' ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ [illegible] ਵਿੱਚ [illegible] ਦੀ 'ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ' [illegible] ਵਿੱਚ ਸਿਖ [illegible] ਨੂੰ [illegible] ਵਾਲੇ ਨਾਅਰੇ [illegible] ਸਿੰਘਾਂ [illegible] ਪਦੇ ਨੂੰ [illegible] ਲਾਹੌਰ [illegible] ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ [illegible] ਕਿ ਅਕਾਲੀ [illegible] ਸਿਖ [illegible] ਨੂੰ [illegible] ਜਾਂਦਾ । ਉਸ [illegible] ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ [illegible] ਨੂੰ [illegible] ਨਾਲ [illegible] ਅਤੇ [illegible] ਹੋ ਗਏ । [illegible] ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲੰਡਨ ਵਿਚ [illegible] ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ [illegible] ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸ: ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ [illegible] ਸਰਾ ਦੇ ਸਪੋਰਟਰ ਸਨ [illegible] । ਉਹ [illegible] ਸੇਵਕ ਸਮਾਜ [illegible] ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ [illegible] ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰਹੇ । ਸ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ [illegible] ਉਨ੍ਹਾਂ [illegible] ਸਮੇਤ [illegible] ਉਨ੍ਹਾਂ [illegible] ਉਡਦੀ [illegible] ਦੀ [illegible] । [illegible] ਸ: ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ [illegible] ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ [illegible] 1950-60 ਦੇ [illegible] ਵਿਚ [illegible] ਦੀ [illegible] 1978 ਵਿਚ [illegible] "[illegible] ਆਫ਼ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ" [illegible] ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਜਲੰਧਰ [illegible] । ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ [illegible] ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ [illegible] ਸ: ਰਾਮ ਸਿੰਘ [illegible] ਅਤੇ ਮਾਸਟਰ [illegible] ਸਿੰਘ [illegible] 'ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ' ਦਾ [illegible] ਪ੍ਰਚਾਰ [illegible] ਇਸ [illegible] । "[illegible] ਕੌਂਸਲ ਆਫ਼ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ" ਉਸ 1982 ਵਿਚ 'ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦੇ ਨਾਲ [illegible] ਸ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ [illegible] ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹਨ ।

2. ਗਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ [illegible] 'ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਦਾ ਪੰਚ ਹੈ: [illegible] ਸਿਖ [illegible] ਲੇਖਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ '[illegible]', '[illegible]' ਅਤੇ '[illegible]' [illegible] ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ [illegible] ਲਿਖੀਆਂ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਕਰਨ ਸਿੰਘ [illegible], [illegible] ਪਾਲ ਸਿੰਘ [illegible] ਅਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇਰਾ (ਆਯੂ 55 ਸਾਲ) ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ [illegible], [illegible] ਵਿਖੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਚੌਕੀਦਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹਰਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਵਾਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪ੍ਰੈਸ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਕਰਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਅਗਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸਿਰ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਛੱਡਣ ਲਈ ਜੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੂੰ 30 ਸਤੰਬਰ ਸਵੇਰ 8 ਵਜੇ ਤਕ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ. ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਪੁਲਿਸ ਐਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ. ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਨਰਲ ਜ਼ਿਆ-ਉਲ-ਹੱਕ ਰਾਹੀਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਅਮਲੇ ਦੇ 6 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਸਮੇਤ 117 ਯਾਤਰੂ ਸਨ। 30 ਸਤੰਬਰ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਛਾਪਾਮਾਰ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਯਾਤਰੂ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾ ਲਏ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਧੀਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੀਤੇ ਗਏ. ਪ੍ਰੰਤੂ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਇਹ ਮੈਂਬਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਅਜਾਈਂ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਚਾਲ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਗੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਵੀ ਉਭਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਸ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ।[1]

ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਾਹ ਤੋਂ ਦੂਰਵਰਤੀ ਯਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੇਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। 21 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੱਸੀਆਂ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਲਾ ਕੇ 24 ਸਤੰਬਰ ਤੱਕ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ 26 ਤੱਕ ਦਾ ਮੁੜ ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 9 ਅਕਤੂਬਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਤੱਕ ਦਾ ਅਦਾਲਤੀ ਰਿਮਾਂਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਰਿਮਾਂਡ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੱਸੀਆਂ, ਗੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸਿਧਵਾਂ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਪੁਛਗਿਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤੀ ਰਿਮਾਂਡ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਖੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ

---

1. ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਖ਼ਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਜਾਂ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਿਲਚਸਪ ਗਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸ ਜਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੇਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋਕ ਜੇਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਲਈ ਲੰਗਰ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ 24-24 ਘੰਟੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ।

ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕਾਂਡ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੌਂਦਾ ਕਲਾਂ ਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਜਾਣ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਸਬੰਧੀ ਲਗਭਗ 450 ਸੁਆਲ ਪੁੱਛੇ[1] ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਬੰਧ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਜਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਪਰਤਾਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਸਭ ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਤੇਜ਼ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਖੇਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੋਕ ਰਾਇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖੇਤਰ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਬਾਕੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰਿਹਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 20 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਪਿੰਡ, ਨਗਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਆਰੰਭ ਕਰਨ, 26 ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਅਤੇ 27 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਪੰਥਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਰ ਸਿਖ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਵਲੋਂ ਐਲਾਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਕਈ ਨਰਮ ਖਿਆਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ

---

1. ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਅੰਤਿਕਾ ੫ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ 15 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਉਹ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਉਣ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ਤਾ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਖ ਕੌਮ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਖਲ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । 27 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 26 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਆਲਮਗੀਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਕਮਾਨ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਉਹ ਆਪ ਹੋਵੇਗੀ । 29 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਇੰਡੀਅਨ ਏਅਰਲਾਈਨਜ਼ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਅਗਵਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ, ਜੋ ਉਨ ਦਿਨ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਸਫੋਟਕ ਧਮਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਤੰਗ ਆ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਖਿਚਾਅ-ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਪੰਜਾਬ ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ-ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪਤਸ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲ ਗਲਬਾਤ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਸਾਧਾਰਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਮੰਗਿਆ । ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਉਦੋਂ ਤਕ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ-ਯੋਗ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸੂਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੌਂਕ ਮਹਿਤਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 12, 16 ਅਤੇ 20 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਚੌਂਕ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੱਸਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸੈਂਚੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਥਾ ਦੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੀ ਸਨ, ਸਾੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ:

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਰੋਹ ਫੈਲਿਆ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗਲਬਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾ ਥਾਵਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਈਆਂ ਪੁਲਿਸ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਏ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਵਲੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨਾਲ ਗਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਕੱਤਰੇਤ ਨੇ ਸਿਖ ਮੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਗਲਬਾਤ ਲਈ ਫਾਈਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਿਹਰਾ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੀ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜੇਲ ਵਿਚੋਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਸ੍ਰੀ ਜੀ. ਕੇ. ਰਾਏ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦੋਸ਼-ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹੀ ਆਦੇਸ਼ ਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ 20 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਈ ਪੁਲਿਸ ਫਾਇਰਿੰਗ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜਸਟਿਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੱਤੜ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰਜ਼ ਤੇ ਹੀ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਚੰਡੋ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਈਆਂ ਪੁਲਿਸ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਂਚ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ 3-3 ਮਹੀਨੇ ਮਿਥੀ ਗਈ ਸੀ, ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਡੇਢ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੀੜਤ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਜਾਂ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਮੰਗ ਅੱਗੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਡੇ ਟੇਕੇ ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਲਚੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨਾਲ ਮੰਤਰ ਵਾਰਤਾ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਿਖ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੁਹੱਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਾਰਨ ਨਿਰਾਸ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਨਾ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਕਰਵਾ ਕੇ ਅਤੇ ਚੰਡੋ ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁਲਿਸ ਵਧੀਕੀ ਦੀ ਅਦਾਲਤੀ ਜਾਂਚ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾ ਕੇਵਲ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹਰ ਹਿੰਸਕ ਕਾਰਵਾਈ ਪਿਛੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਪਤ ਹਥ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਜਿਸ ਲਈ ਸ. ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੁਖੀ ਸਨ, ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਕੀਤੇ ਫੈਸਲੇ ਪਿਛੇ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ) ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੱਥ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਹੇਠੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਜਿਹੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹਰ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਵ-ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਣ ਲਗੀ ਕਿ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਜਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਿਧਾ ਜਾਂ ਅਸਿਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਚ ਅਸਲਾ ਫੈਕਟਰੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 16 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸਕੱਤਰੇਤ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਆਈ. ਏ. ਐਸ. (ਜੋ ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਸੀ) ਉਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਨਾ ਕੇਵਲ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ 'ਤੋਹਫਾ' ਹੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ। ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਖੜਯੰਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈਵਾਲ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਘਰ ਰਹੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਹੀ ਪਿਆ।

16 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿਖੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਚੰਦ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਅਣਪਛਾਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਖਤ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਇਆ (ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਿਆ)। ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਤਾਂ ਫਰਾਰ ਹੋ ਗਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ। ਜਲੰਧਰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਬਾਅਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ[1], ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਉੱਤਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਭੰਡੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਸਥਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਲੰਗਰ ਅਸਥਾਨ ਨੇੜੇ ਇਕ ਬੰਬ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਥੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਈ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਉੱਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੁਰੰਤ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਪਰਤ ਆਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਆਦਰਨੀਯ ਮੈਂਬਰ ਬਾਬਾ ਠਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਵਾਈ। ਪੁਲਿਸ ਜਾਂਚ ਲਈ ਆਈ, ਪਰੰਤੂ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਜਾਂਚ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਣੀ ਚਾਹੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬੰਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।[2] ਇਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੰਗਰ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਜਿਸ ਬੰਬ ਦਾ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹੋਰ ਬੰਬ ਧਮਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਬੰਬਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੇਤੰਨ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਹ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਅੰਦਰ ਪੋਸਟ ਮਾਰਟਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪੋਸਟ-ਮਾਰਟਮ ਵੀ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਭੁਗਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਭੰਡੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਛਾਲਿਆ।

1. ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕੇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੋਣੀ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਤਾਜ਼ਾ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਜਕਲ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਖਾਲਿਸਤਾਨ, ਪੰਨਾ 134)
2. ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਬਾਬਾ ਠਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੁਲਾਈ 1982 ਵਿਚ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸਲਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਤੰਬਰ 1981 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸੰਬਰ ਤਕ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਏ ਕਤਲਾਂ, ਬੰਬ ਧਮਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕ-ਬਾਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿਖ ਬਖੇੜੇ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਹਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹਿਤਬੰਧ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਯਤਨ ਆਰੰਭ ਕਿਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਵਕੀਲ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਸਗੋਂ ਦਿਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵੀ ਅਗੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖਿਚਾਅ-ਪੂਰਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਖੇੜਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਵਰਗੀ ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਰਸਮੀ ਚਿਠੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਵਲੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਅਤੇ 'ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼' ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਮਗਰੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਸਿਖ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ।[1] ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਇਸ ਬਖੇੜੇ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨਾਲ ਚਿਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਖੇੜਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਖਰੜਾ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਜਿਸ ਸਬੰਧੀ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੰਦੇ ਭਾਗੀਂ ਇਹ ਗਲਬਾਤ ਅਜੇ ਜਾਰੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ 21 ਦਸੰਬਰ 1981 ਈ: ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹਮਾਇਤੀ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸ: ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੰਗ ਰਖਿਅਕ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ' ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਨਾ, ਅਣ-ਉਤਰਿਤ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

1. ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅੰਤਿਕਾ 6 ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਮਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਰਾਇ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਖੇੜੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਾਇ ਮੰਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾਉਣੀ ਅਤੇ ਤਨਖ਼ਾਹ ਲਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਅਜੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਮਾਰਚ 1982 ਈ: ਵਿਚ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਉਪਰੰਤ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਝਗੜੇ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ 'ਮੋੜ' ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ।

ਉਪਰੰਤ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਧੱਕਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੌਰਵਮਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਿੱਲੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ। 26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1982 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਕਾਰਨ 'ਦਲ ਖਾਲਸਾ' ਨਾਮ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਤੀ ਆਪਣੀ ਆਖਰੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਮੰਦਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੋ ਗਊਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਟੰਗ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤੇ ਗਊ ਦਾ ਕੰਨ, ਕਿਤੇ ਗਊ ਦੀ ਪੂਛ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਗ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਉਤਰ ਵਜੋਂ ਸਿਖ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿਗਰਟਾਂ, ਕਿਸੇ ਵਿਚੋਂ ਬੀੜੀਆਂ ਮਿਲਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਈ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਉਤੇ ਵੀ ਜਾਂਚ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪਿਛੇ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਹੀ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਖੜਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਇਸ ਮੁਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਉਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬੰਬਈ ਵਿਖੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਗੜ ਹੋਏ ਫਿਰਕੂ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ 5 ਮਈ ਤੱਕ ਬੰਬਈ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਿਥੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਥੋਂ ਪੂਨੇ, ਨਾਸਕ, ਕੰਧਾਰਗਾਉਂ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੰਬਈ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਬਈ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਠਹਿਰਾਉ ਦੀ ਮਿਆਦ 10 ਮਈ ਤਕ ਵਧਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ 6 ਮਈ ਤਕ ਲਗਭਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਰਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋਲੋਂ ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਵੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਦਲ ਖਾਲਸਾ' ਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਸੀ, ਦੀ ਪੂਰੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਥੇ ਗੜਬੜ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸੀ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਦੀ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਨਾ ਦਿਤੀ ਕਿ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਪਰਤ ਆਏ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਫੋਰਸ ਨੇ ਘੇਰ ਰਖਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਘੇਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਅਸਥਾਨ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਈ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾ ਆਏ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ 28 ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਉਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਖਬਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੌਮੀ ਸੁਰਖਿਆ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਕੱਢੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਵਾਰੰਟ ਭੇਜੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਪੁੱਜਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਦਾਦਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਲੇ ਪੁਲਿਸ ਘੇਰਾ ਕਈ ਦਿਨ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਜਥੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਵੀ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਸਲਾ ਲਾਇਸੰਸ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਲਾਇਸੰਸਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਘੇਰਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੂਸਰੀ ਵੇਰ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਲੰਮਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਚੌਕ ਮਹਿਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਧਰੀ ਦੀ ਧਰੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਜਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉਤੇ ਕੇਸ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਇਸ ਬਦਲਾ-ਲਊ ਨੀਤੀ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸਕੱਤਰ ਸ: ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਹਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ 26 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਘਸੀਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ 'ਦਲ ਖਾਲਸਾ' ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਕਰਵਾਈ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਹਿਤਾ ਨੂੰ ਭਗੌੜਾ ਕਰਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੜਤਾਲ ਉਪਰੰਤ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਹਿਤਾ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸ: ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਸ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਦੋਂ, ਸ: ਬੂਆ ਸਿੰਘ, ਸ: ਸਤਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੀ.ਟੀ. ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਵੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ, ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਹੀ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ।[1]

22 ਮਈ ਨੂੰ ਪੱਟੀ ਵਿਚ 4-5 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਆਮ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੋਲੀ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ 6 ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਪੁਲਿਸ ਥਾਣੇ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਘਟਨਾਕਾਰੀ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਆੜ ਲੈ ਕੇ ਪੈਦਲ ਹੀ ਦੌੜਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਲਈ ਆਪਣੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਛੁਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਮਿਰਤਕ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਇਸ ਪੂਰਵ-ਕਲਪਨਾ ਉਤੇ ਹੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਤੁਰੀ ਕਿ ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਤੋਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਾਤਲ ਸਮਝ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅਮਕਾ ਕਤਲ ਜਾਂ ਬੰਬ ਧਮਾਕਾ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੱਟੀ ਗੋਲੀ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। 27 ਮਈ ਨੂੰ [illegible] ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਖਲਚੀਆਂ ਵਿਖੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ [illegible] ਹਨ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ [illegible] ਦਬੋਚਿਆ। [illegible] ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ [illegible] ਤਸ਼ੱਦਦ ਦੀ ਭਾਰੀ [illegible] ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ [illegible] ਵਿਚ ਗਏ ਅਤੇ [illegible] ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 9 ਜੂਨ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਫ਼ਵਾਹ ਉਡਾਈ ਗਈ ਕਿ 8 ਜੂਨ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚੋਂ ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ 9 ਜੂਨ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕਾਰਨ ਬੇਹੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। 10 ਜੂਨ ਨੂੰ

1. ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ [illegible] ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅੰਤਿਕਾ 9 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਵੇਰੇ ਮਹਿਤਾ ਰੋਡ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਇਰਿੰਗ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

28 ਜੂਨ ਨੂੰ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੰਡਲ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨੇਤਾ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਧ ਉਤੇ ਕੁਝ ਅਣਪਛਾਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੁਲਿਸ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਪੁਲਿਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਉਤੇ ਏਨੇ ਸਖ਼ਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਹਮਲੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਦੇਣੀ ਔਖੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਦਲੀਲ ਦੀ ਮੁੜ ਰਟ ਲਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਜਰਮ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾ ਲਭ ਸਕਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਾਇਦ ਇਹੋ ਦਲੀਲ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਵੀ ਵੇਚਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

1981-82 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਮਤਭੇਦ ਉੱਭਰ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਉਥੇ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਕਾਂਗ੍ਰਸੀ ਸਨ ਜੋ ਖਤਰਨਾਕ ਪ੍ਰਸਿਥਿ-ਤੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੁਣ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਸੀ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰ ਗੰਭੀਰ ਯਤਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਾਬੋਤਾਜ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁਲਾਈ 1982 ਈ: ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿਥਤੀਆਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਬਲੀ ਦਾ ਬਕਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਵਜੋਂ ਇਹ ਖਾਸਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ-ਜੀਵਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਾਕਤ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਅਕੁਸ਼ਲਤਾ ਲਈ ਦੋਸ਼ ਆਰੋਪਣ ਕਰ ਸਕਣ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ), ਜੋ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲ ਪਾਰਟੀ ਸੀ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਲ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਸਿਖ ਸਕਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਿਧ ਗਲਬਾਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਲੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਸਿਖ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੋਟਾਂ ਪਾਉਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਕਾਲੀ-ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਜੋੜ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸਿਆ ਕਿ ਉਨਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਕਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਢੰਗ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਉਨਾ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਹਥ ਪਾ ਕੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਸੁਰਖਿਅਤ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵੇਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਅਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਸਾੜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ, ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜੇਲ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਂਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਕੇਵਲ ਗੰਦੀ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਸੁਰਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁੜ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਉਤੇ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਣਿਆ ਮਿਥਿਆ ਖਤਰਾ ਮੁਲ ਲੈਣਾ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਜ਼ਸ ਅਧੀਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਖੋ ਵਖ ਫੌਜਦਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। 17 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਜੀਪ ਵਿਚ ਸੰਤ ਉਤਮ ਸਿੰਘ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਮਹਿਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਕਲ ਇਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਜੀਪ ਰੋਕੀ ਅਤੇ ਜੀਪ ਦੇ ਕਾਗਜ਼, ਅਸਲਾ ਲਾਇਸੰਸ ਆਦਿ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ, ਬਿਆਸ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਦ ਇਹ ਲੋਕ ਬਿਆਸ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਕੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਕੇਸ ਪਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। 18 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕ ਰਾਜਪਾਲ ਡਾ: ਐਮ. ਚੈਨਾ ਰੈਡੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੰਡਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜਪਾਲ ਸ੍ਰੀ ਰੈਡੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਤੌਰ ਤੇ ਝੂਠੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਡਾ: ਚੰਨਾ ਰੈਡੀ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸਾਸਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਸਲ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਧਾਰਨਾ ਅਧੀਨ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣਨ ਤੋਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਜਨਾਲਾ ਵੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਜਨਾਲਾ ਵਿਚਕਾਰ ਝੜਪਾਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੁਨਿਸਚਿਤ ਹਦਾਇਤ ਤੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ (ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਭਾਈ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਚਹਿਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਜਥੇ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰਨ ਗਏ) ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੁਰਮਾਂ ਅਧੀਨ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

19 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਵਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਉਪਰੰਤ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਬਿਨਾ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅਜਿਹਾ ਮੋਰਚਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 51-51 ਦਾ ਜੱਥਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਭੇਜਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਆਦਰਨੀਯ ਸਦਸੱਯ ਬਾਬਾ ਥਾਹਰਾ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰਨ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਜਥੇਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉਤੇ ਹੋਏ ਇਕ ਹੋਰ ਹਮਲੇ ਦੇ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਲਈ 25 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਸੱਦ ਲਈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨੋਟਿਸ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਸਤੰਬਰ 1981 ਵਾਲਾ ਜੋਸ਼ ਅਜੇ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ 26 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਸੱਦ ਲਈ। 25 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸੱਦੀ ਗਈ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਲਾਇਆ ਮੋਰਚਾ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ 4 ਅਗਸਤ ਤੋਂ ਬਾਕਾਇਦਾ ਜਥੇ ਭੇਜਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਤਾਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾ ਟੁੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ਨਹਿਰੀ (ਪਾਣੀਆਂ) ਵਿਵਾਦ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਪੂਰੀ ਵਿਚ ਮੋਰਚਾ ਚਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਨੇ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1981 ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਤੇ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਅਪਣਾ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਕੀਕਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਮੰਗ ਰੱਖੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਬੰਦ ਕਰਾਉਣ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਥਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਸਭ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਬਿਨਾ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਤੇ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਜਬਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕ ਵੇਰ ਫੇਰ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਸਾਂਭ ਲਈ ਸੀ।

4 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਥਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਜਥੇ ਦੇ ਸਭ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਪੁਲਿਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇੰਡੀਅਨ ਏਅਰਲਾਈਨਜ਼ ਦੇ ਦੋ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਵੇਰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਦੋਵੇਂ ਵੇਰ ਹੀ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਅਗਵਾਕਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਅਗਵਾਕਾਰ ਮਸੀਬਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ਼ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਵੀਂ ਚਰਚਾ ਛੇੜ ਦਿਤੀ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਸਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਆਦਿ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਨਹੀਂ. ਇਸ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੜਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਦਲੀਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਾਬਕ ਰਾਜਪਾਲ ਡਾ: ਚੈਨਾ ਰੈਡੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫੜੇ ਤਾਂ ਇਹ ਧਰਮ-ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਹਾਤਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੱਤ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁਛਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਪੁਲਿਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵੇਗੀ? ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਅਸਲਾ ਫੈਕਟਰੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਅਸਲਾ ਕਥਿਤ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। 20 ਅਗਸਤ 1982 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਰਾਹੋਂ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਆਮ 23 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਪਿਛੇ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੀ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਵੇਰ ਫਿਰ ਮੁੱਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਬਾਅ ਨਾ ਪਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਬਚ ਸਕਦੇ। ਰਾਹੋਂ ਬੰਬ ਕੇਸ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪ ਗਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਕੇ "ਮੌਕੇ ਉਤੇ" ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਧਲਕੋਟ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੀਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਇਹੋ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੇਵੇ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉਤੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਮਰਜੀਵੜੇ ਨੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਤਾਂ ਨਚਵਾ ਲਿਆ ਪਰ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਮਰਿਆ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੁਖ ਨਾਮਜ਼ਦ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ "ਮਾਸੂਮ" ਜਾਣ ਕੇ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਬਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਹਰ ਸਬੰਧਤ ਸਿਖ ਉੱਤੇ ਕੇਸ ਪਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਅਸਫਲ ਰਹੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਲੋਂ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨੌਜੁਆਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕ੍ਰਮ, ਜੋ ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਰੇਤੂ, ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਫੂਲਕੋਟ, ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਦੋਵੇਂ ਕੋਟ ਈਸੇ ਖਾਂ), ਮੁਸੀਬਤ ਸਿੰਘ, ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ।

4 ਅਗਸਤ 1982 ਨੂੰ ਸਾਬਕ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਕਪੂਰੀ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਸ਼ਮਿਲਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਭ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਅਗਸਤ 1980 ਈ:, ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਏਕਤਾ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝਣ ਲੱਗੀ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਲੰਬਰਦਾਰ

20 ਅਗਸਤ 1980 ਈ: ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨਿਜੀ ਕਾਰਨਾ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਘਟ, ਦੋਫਾੜ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਦੋ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਖੀਣ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਿਆ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਇਸ ਧੜੇਬੰਦੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥਠੋਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਮਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਯਾਤਰੂ ਜਥੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਭੇਜਣ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜੱਥੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਗਲਬੇ ਹਠਲੀ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁ-ਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਣੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਭਾਵੇਂ ਦੋਫਾੜ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੋਵੇਂ ਧੜੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂੰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਵੀ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੋਟਿਸ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਿਖ ਹਿਤਾਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਘਟੀ ਹੋਈ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1981 ਈ: ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਤੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਦਿਲੀ ਵਿਖੇ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਤੇ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੰਨਵਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਅਗੇਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਮਤੇ ਦੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਰਕਰ ਸਪਤਾਹਿਕ ਜਥੇ ਭੇਜ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਨਾ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡ ਸਕਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਤੋਂ ਬਾਜ਼ੀ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਅਤੇ ਧੱਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਜੁਲਾਈ 1981 ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਸੱਦ ਲਈ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਲੋਂ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 45 ਨੁਕਾਤੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਨਵਾਉਣ ਲਈ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸੰਤ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 45 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਮੰਗ-ਪੱਤਰ ਸਬੰਧੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵਲੋਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਾ ਭਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਲੋਂ 7 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਮਧੂਬਨ ਵਿਖੇ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) 7 ਸਤੰਬਰ 1981 ਈ: ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਕਾਰਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਪਾੜਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਦੋਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸਹੇੜ ਬੈਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਣ ਲੱਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਪਿਠ ਭੂਮੀ ਵਿਚ 12 ਸਤੰਬਰ 1981 ਈ: ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਈ: ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਸਮੇਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਕਾਰਨ ਦੋਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤ

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਸਖ਼ਤ ਧਾਵੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਕ ਮੱਠ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਸਮੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ), ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ), ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਸਿਖ ਇਕ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਗਦਗਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜੇਲ ਪਹੁੰਚਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ "ਕੰਨੀ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਜਗਤ ਇਕ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਹੇਠ ਆ ਇਕੱਤਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।" ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਰੀਝ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਵਿਚ ਵਿਵਹਾਰਕ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੇਤਾ ਨਿੱਜੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ, ਸਭ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਿਆਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਿਨਾ ਸ਼ਰਤ ਰਿਹਾਈ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਪੰਥ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਤਵ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਧੱਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦਿਲੀ ਰੀਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ 15 ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ ਰਿਹਾਈ ਪਿਛੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਕਾਰਨ ਏਕਤਾ ਵਲ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵੀ ਹੋਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੰਦੇ ਭਾਗੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਯਤਨ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ। 30 ਮਾਰਚ 1982 ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਨਮਿਤ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਦੇ ਅਵਸਰ ਉਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਾਲਸਾ' ਨੇ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਆਦਰਪੂਰਨ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ 6 ਘੰਟੇ ਦੀ ਪੰਥਕ ਇਕੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਂਝੀ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਥੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲਾਂ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਅਤੇ ਤਲਵੰਡੀ) ਦੇ ਨੇਤਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਗਤ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਗੇ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਮਚ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਭਰਵੇਂ ਹੁੰਗਾਰ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਮੱਧਵਰਤੀ ਨੇਤਾ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਭੈਭੀਤ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਸਲ ਅਕਾਲੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਰਟ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ ਆਪਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦਾ ਏਜੰਟ, ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੇ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਗਰਦਾਨਿਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮਧਵਰਤੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁਧ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਬਿਆਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਪਿਆ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਉਹ ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸਤੰਬਰ 1981 ਵਿਚ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਅਪ੍ਰੈਲ 1982 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਾਰਤਾ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਅਰਾ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਜਬਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਯਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਪਿੜ ਤਿਆਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਚਲਦੀ ਗਲ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਅਸਥਾਨ ਦੁਆਉਣ ਦੇ ਇਛਕ ਸਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਏਕਤਾ, ਜੋ ਨਿੱਜੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਟੁੱਟੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਚਿਰ-ਕਾਲੀਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ : "ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਪੀ ਕੇ, ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾ ਕੇ, ਨਰਕਧਾਰੀਆਂ ('ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ') ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਕਹਿ ਕੇ, ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਤ ਕੇ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਕਾਇਮ ਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਪਛਾਨਣਾ।"

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 19 ਜੁਲਾਈ 1982, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਅਨੁਚਿਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਿਰੁਧ ਮੋਰਚਾ ਲਾਇਆ, ਤੱਕ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਣਥੱਕ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਰਜ-ਕਾਰੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਤਲਵੰਡੀ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ: ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੋਰਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਲੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਥਕ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਲਾਏ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ। ਪਹਿਲਾਂ ਸ: ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਤੰਬਰ 1982 ਈ: ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ (ਲੌਂਗੋਵਾਲ) ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਘੋਲ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਦੋ ਸਾਲ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁੜ ਏਕਤਾ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਚ ਉਤੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਿੱਛਲ ਵਾਰਤਾ

ਚੌਕ ਮਹਿਤਾ ਸਥਿਤ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਅਜ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਵਾਦਗ੍ਰਸਤ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹਨ। ਉਹ ਪਤ੍ਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਬੁਝਾਰਤ, ਗੈਰ-ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਅਜੂਬਾ, ਗੈਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਭਿਆਂਕਰ ਅਤਿਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਈ: ਦੇ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਅਤੇ ਪਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਦਕਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕਥਿਤ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਵਲੋਂ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਗਰਦਾਨਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਹਾਨੁਭੂਤੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਬਿਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹੋ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਮਾਨਨੀਯ ਸਿਖ ਇਸ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਕੇ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਦੌਰਾਨ ਛਪੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀਆਂ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਝਗੜਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਕਿਸ ਵਰਗ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੈਰ-ਸਿਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਇਆ ਝਗੜਾ ਦਸਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਝਗੜਾ ਗਰਦਾਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਬਖੇੜੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁਣ ਵਾਲੀ 'ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਸਾਕੇ ਸਬੰਧੀ ਸਹੀ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਝਗੜਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਇਆ।[1]

ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਭਾਵੇਂ ਜਥੇਬੰਦ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਮੱਰੱਥ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਨੇਤਾ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ ਵਧੇਰੇ ਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਅਪਣਾਏ ਜੁਝਾਰੂ ਰਵਈਏ ਕਾਰਨ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਕ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਜਿਸ ਲਈ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 1978 ਈ: ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਕਾਲੀ-ਜਨਤਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੇ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਕਾਇਮ ਹੋ ਵੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਜੁਝਾਰੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ 'ਸਿੱਖਾ-ਸ਼ਾਹੀ' ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਸਿੱਖਾਸ਼ਾਹੀ' ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੀ ਖਤਰਾ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਇਆ ਵੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੁਆਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੀਘਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪਰਤਾਵੀਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ

1. ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਅਪ੍ਰੈਲ 14, 1978, ਪੰਨਾ 1.

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਡੁਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦਿਹਾਤੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿਖਿਅਤ, ਸਭਿਅਕ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਸਾਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਜਾਂ ਤੁਰੰਤ ਨਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਆਂ-ਉਚਿਤਤਾ ਨੂੰ ਚੁਨੌਤੀ ਮਿਲਣੀ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਚੁਨੌਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਪ੍ਰੈਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਜਥੇਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਮੋਰਚੇ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਲੰਬੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੇ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਆਰੰਭੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਡੂਰਲੀ ਜੱਥੇ, ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਆਦਿ ਹਿੰਸਾਤਮਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਨਿਆਂ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਉਤਸਾਹੀ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ 1980-81 ਵਿਚ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਹਿੰਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਗਠਿਤ ਗੁਪਤ ਟੋਲ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ-ਅੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਠੋਕਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਪੁਲਿਸ ਤੁਰੰਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਾਰਨ, ਉਸਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਨਿਸਚਿਤ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਉੱਤਰ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪ-ਮੁਹਾਰ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪਿਛੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਪਤ ਹਥ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੰਤਵ ਹੱਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਗੈਰ-ਸਿਖ ਵਰਗ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਵੀ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ: ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਰਾਹੋਂ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਦੀ ਸਾਜਸ਼ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਮਿਲਤ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਲਾਇਆ ਦੂਸ਼ਣ ਵੀ ਇਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੀ ਕੜੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਉਨਾਂ ਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਚੇ ਅੱਵਸ਼ ਹੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਲਿਆ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਾਗ ਉਹ ਵੀ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਇਛੱਕ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਪੰਥਕ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ (ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਨਾਲ ਜੜਨਾ ਸਭਾਵਕ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੰਡਿਤ ਟਪਲਾ ਖਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਸਰੀਕ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨੇਤਾਵਾ ਨੇ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਲਤ ਸਮਝੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਅਕਾਲੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਨੇਤਾ ਅੱਜ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਭਰ ਰਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹਨ; ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤੰਬਰ 1981 ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ 1982 ਤੱਕ ਦੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਣਭੋਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਾਅਪੇਚਾ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ ਪੰਥਕ ਏਕਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧੜਿਆਂ ਦੇ ਹਿਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਲਕੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨਾ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸੂਘੜ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਉਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ 'ਪੰਥੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ' ਹੈ। ਉਹ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਮੌਕੇ ਦੀਆ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖੀਣ ਕਰਨ ਦੀਆ ਚਾਲਾਂ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।[1]

1. ਲੇਖਕ ਨਾਲ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੇਂਟ ਵਾਰਤਾ ਦੌਰਾਨ ਬਿਆਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 1

ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ ਦਰਜ ਕੁਝ ਅੰਸ਼

ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਅਜ ਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ।
ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸਨ ਤੇ ਨਾਨਕ ਤਕ ਵੀ ਖ਼ੁਦਾ ਨਾ ਪਰਦਾ ਲਾ ਸਕੇ।
—ਪੰਨਾ 43, ਅੰਕ 89, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਜੋ ਜੋ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਘਰ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਾਇਆ ਮੈਂ।
ਰਹਿਰਾਸ ਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਨੂੰ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਖ਼ੂਬ ਵਸਾਇਆ ਮੈਂ।
ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਧਰਮ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਦਵਾਰੇ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੈ ਪੂਰਾ ਰਹਿਬਰ, ਪੱਕਾ ਸੀ ਇਤਬਾਰ ਮੇਰਾ।
ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾ, ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੀ ਪਿਆਰ ਮੇਰਾ।
ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਨਿਭਾਵਨ ਖ਼ਾਤਰ, ਰਹਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਰਖਿਆ ਮੈਂ।
ਗੁਰੂ ਦਵਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਸੀ ਛਕਿਆ ਮੈਂ।
ਵਡ੍ਹਿਆਂ ਬਧੀ ਚਾਲ ਚਲੀ ਇਹ, ਚਲਦੀ ਇਹੋ ਰੀਤ ਰਹੀ।
ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ, ਹੈ ਸੀ ਆਯੂ ਬੀਤ ਰਹੀ।
—ਪੰਨਾ 195, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ ਮੈਂ, ਸੋਖਾ ਪੀਣਾ ਖਾਣਾ ਸੀ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਘਰਾਣਾ ਸੀ।
ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ, ਅਪਣਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਦੇ ਸਨ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁਣਨਾ, ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਰਖਾਂਦੇ ਸਨ।
ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਨਿਭਾਵਨ ਵਾਲੇ, ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।
ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਲੋੜ ਪਏ ਜੇ, ਸਭ ਕੁਝ ਅਗੇ ਧਰਦੇ ਸਨ।
ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਹੈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ, ਮਾਣ ਸੀ ਘਰ ਦੇ ਜੀਆ ਨੂੰ।
ਇਹ ਗਲ ਸਿਖਾਈ ਵੱਡਿਆਂ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆ ਨੂੰ।
ਜੋ ਕੁਝ ਦਸਿਆ ਬਾਪੂ ਸਾਨੂੰ, ਹੱਸ ਹੱਸ ਚੱਟੀ ਭਰਦੇ ਰਹੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਦੇ ਬਾਝੋਂ,
ਹਰ ਹਰ ਹਰ ਹਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। (ਪੰਨਾ 195)

ਮੇਰੀ ਹੋਸ਼ਾਂ ਅੱਖ ਉਘੇੜੀ, ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਭਰਮਾਂ ਦੇ।
ਕਟੜ ਸਿਖ ਸਨ ਪਿਓ ਤੇ ਦਾਦਾ, ਹਾਮੀ ਸਿੱਖੀ ਕਰਮਾ ਦੇ।
ਸਿਖੀ ਧਰਮ ਨਿਭਾਵਣ ਦੇ ਲਈ, ਪੂਰੀ ਜੋ ਹਰ ਰੀਤ ਕਰਨ।
ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਣਾ ਜਾਣਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਨ।
ਜਿਹੜੀ ਘਾਟੀ ਆਪ ਚੜ੍ਹੇ ਉਹ, ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਚੜ੍ਹਨੀ ਪਈ।
ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਫੇਰਾ ਟੋਰਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਪਈ।
ਜਿਦਾਂ ਜਿਦਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਉਹ, ਚਲਿਆ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਾਸੇ ਮੈਂ।
ਪਾਠ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਰਹਿਤਾਂ ਰਖੀਆਂ, ਖੂਬ ਕੀਤ ਅਰਦਾਸੇ ਮੈਂ।
ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਧੀ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ, ਸੇਵਾ ਖੂਬ ਕਮਾਈ ਮੈਂ।
'ਸੰਤੋਖ' ਕਹੇ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਬਿਨ, ਫੋਕੀ ਪੜ੍ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੈਂ।
ਪੰਨਾ 197-98, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਪਾਈ ਸੋਝੀ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਅਕ ਗਿਆ।
ਚਲ ਚਲ ਜਾ ਨਾ ਮੰਜਲ ਆਈ, ਆਖਰ ਤੇ ਮੈਂ ਥਕ ਗਿਆ।
ਸੇਵਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਕਰ ਕਰ ਮਨ ਨਾ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਸਕਿਆ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਹੇ ਸਰ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਮੈਲ ਨ ਦਿਲ ਦੀ ਧੋ ਸਕਿਆ।
ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਲਾ ਤਾਰੀ ਭਵ ਸਾਗਰ ਨਾ ਤਰ ਸਕਿਆ।
ਪੜ੍ਹ ਸੁਖਮਨੀ ਸੁਖ ਨਾ ਲਭਾ, ਜੀਅ ਨਾ ਮੇਰਾ ਠਰ ਸਕਿਆ।
ਰਾਮ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਪੁਛਿਆ ਸਾਧ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ।
ਸੰਤੋਖ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਨ ਲਭਾ, ਕੀਤਾ ਕਈ ਤਦਬੀਰਾਂ ਨੂੰ।
—ਪੰਨਾ 198-99, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਕਦੀ ਕਦੀ ਕੰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਚੰਗਾ ਗੁਰੂ ਦਵਾਰੇ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਸਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਣੀ ਅਪਣਾ ਸੀਸ ਝੁਕਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਮਹਾ ਪੁਰਸ਼ਾ ਸਮਝਾਇਆ ਇਕ ਦਿਨ ਧ੍ਰਿਗ ਧ੍ਰਿਗ ਐਸਾ ਜੀਣਾ ਏ।
ਸੁਣ ਮੂਰਖ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਬਿਨ, ਇਹ ਨਰ ਨਾਮੋਂ ਹੀਣਾ ਏ।
—ਪੰਨਾ 201, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਨੌਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਾਂ ਗੁਟਕੇ ਕਈ ਮੰਗਾਏ ਮੈਂ।
ਸਿਖ ਬਣਨ ਦੀ ਇਛਾ ਹੋਈ, ਫਿਰ ਨਾ ਵਾਲ ਮੁਨਾਏ ਮੈਂ।
ਜੋ ਕੁਝ ਦਸਿਆ ਮੈਨੂੰ ਭਾਈਆਂ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਕਮਾਏ ਮੈਂ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਰਹਿਤਾਂ ਰਖੀਆਂ ਨਾਲੇ ਪਾਠ ਕਰਾਏ ਮੈਂ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਮੰਨੇ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਬਿਨਾ।
ਮੈਨੂੰ ਅਮਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰ ਬਿਨਾ।
—ਪੰਨਾ 206, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਸ਼ੌਕ ਬੜਾ ਸੀ, ਰਬੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਦਾ।
ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਖਿਆਲ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਹੋ ਤਾਣੀ ਤਣਨੇ ਦਾ।
ਏਸੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸਿਖ ਲਿਆ।
ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਮੈਂ ਦਿਲ ਦੀ ਤਖਤੀ ਉਤੇ ਉਸਨੂੰ ਲਿਖ ਲਿਆ।
ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਪਾਠੀ ਵੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਠੇਕਾ ਲਾ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ ਸੁਣਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਇਹ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਨਾ ਲਭਾ, ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਅੰਧਿਆਰੇ ਤੋਂ।
ਰੂਪ ਲਾਲ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਕੁਝ ਨਾ, ਬਿਨ ਅਵਤਾਰ ਪਿਆਰੇ ਤੋਂ।
—ਪੰਨਾ 211, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਮ ਕਮਾਇਆ ਮੈਂ।
ਜਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੜਕੇ ਨਹਾਂਦਾ, ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਬਰਾਇਆ ਮੈਂ।
ਹਰੀ ਕਿਹੜੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਸਦਾ, ਇਸ ਦੀ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੀ ਮੈਂ।
ਤੋਤੇ ਵਾਂਗੂ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਪੋਥੀ, ਰਿਹਾ ਰਿੜਕਦਾ ਪਾਣੀ ਮੈਂ।
ਚੌਦ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ, ਕੀਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਵੀ ਮੈਂ।
ਕੇਸ ਕੜਾ ਤੇ ਕੰਘਾ ਕਛਾ, ਪਾਈ ਗਲ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਵੀ ਮੈਂ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ, ਜੂਠਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ।
ਪੰਜ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਕਰਨਾ, ਰਹਿਤਾਂ ਤਾਈਂ ਭੁਲਾਣਾ ਨਹੀਂ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਹੈ ਕਿਹੜਾ, ਇਹ ਕਿਸ ਵੀ ਦਸਿਆ ਨਾ।
ਸ਼ਾਂਤ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਨਾ।
—ਪੰਨਾ 218, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਇਕ ਦਿਨ ਪੁਛਿਆ ਸੰਤ ਕਿਸੇ ਤੋਂ, ਕੀਕਣ ਰਬ ਦਾ ਕਰਾਂ ਦੀਦਾਰ।
ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਓ ਭੋਲੇ ਬਾਲਕ! ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੰਮ ਇਹ ਛੱਡ ਵੀਚਾਰ।
ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਨਹੀ ਮਿਲਣਾ ਸੇਵਾ ਸਿਰਫ ਕਮਾਈ ਚਲ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰ ਦਿਨ ਰਾਤੀਂ, ਇਹੋ ਨਾਮ ਧਿਆਈ ਚਲ।
ਨਗਰ ਨਗਰ ਦੀ ਗਲੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਅਲਖ ਜਗਾਂਦਾ ਸਾਂ।
ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਬਾਝੋਂ ਜੀਵਨ ਪਿਆ ਗਵਾਂਦਾ ਸਾਂ।
—ਪੰਨਾ 223, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਲਟਕ ਲਗ ਗਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਛਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ।
ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮੈਂ ਨਾਂ ਰਖਾਇਆ ਮੈਦਾਨਾ ਵਿਚ ਗਜਿਆ। ..

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਰਚ ਘਟਦਾ, ਕਵਿਤਾ ਲੈਕਚਰ ਬਾਜ਼ੀ।
ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦਾ ਸਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਮਸੀਤੇ ਕਾਜ਼ੀ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੀ ਠਾਕਰ ਮੇਰਾ, ਮੈਂ ਸਾਂ ਉਹਦਾ ਪੁਜਾਰੀ।
ਕਮਲਾ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ, ਘੁਸ ਜਾਣੀ ਸੀ ਵਾਰੀ।
—ਪੰਨਾ 228, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਕਈ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਖਾ ਖਾ, ਜਨਮ ਲਿਆ ਮਧਿਆਣੇ।
ਪਿਛਲੇ ਦੁਖ ਯਾਦ ਸੀ ਮੈਨੂੰ, ਹੈ ਸਨ ਹੋਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ।
ਇਹ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮਾਨੁਸ ਦੇਹੀ, ਫਿਰ ਫਿਰ ਹਥ ਨਹੀਂ ਆਣੀ।
ਐਥੋਂ ਭੁੱਲੀ ਫੇਰ ਚੁਰਾਸੀ, ਪੈ ਜਾਸੀ ਭੁਗਤਾਣੀ।
ਘਰ ਵਿਚ ਹੈਸੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਮੈਂ ਓਟ ਓਸ ਦੀ ਰਖੀ।
ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਮੈਂ ਦੇਹੀ ਸਮਝਾਂ, ਬਹਿਣ ਨ ਦੇਵਾਂ ਮੱਖੀ
ਇਹ ਨਾ ਪਤਾ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਏ, ਪੋਥੀ ਗੁਰ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ।
ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ ਨ ਮਿਲਦਾ, ਸਾਰੀ ਉਮਰਾਂ ਰੋਂਦੀ।
—ਪੰਨਾ 240, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

ਭੁੱਲੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ ਲਿਖਣਾ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ।
ਕਟੜ ਸਿੱਖ ਘਰਾਨੇ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਬਾਣੀ ਨੂੰ।
ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਫੜ ਲੀਤਾ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਮਧਾਣੀ ਨੂੰ।
ਵਰ੍ਹੇ ਅਨੰਤੀ ਰਿਹਾ ਰਿੜਕਦਾ, ਨਿਤਨੇਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ।
ਰਿੜਕ ਰਿੜਕ ਕੇ ਬਾਹਵਾਂ ਅੰਬੀਆਂ, ਐਪਰ ਮਖਣ ਆਇਆ ਨਾ
ਅਵਤਾਰ ਜਿਹਾ ਨਾ ਜੋਗੀ ਲਭਾ, ਭੇਤ ਕਿਸੇ ਸਮਝਾਇਆ ਨਾ।
ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਬਣਿਆ ਫਿਰ ਅਕਾਲੀ ਮੈਂ।
ਰਹਿਤ ਜੋ ਦਸੀ ਆਗੂ ਸੋਤਾ, ਨਾਲ ਜਾਨ ਦੇ ਪਾਲੀ ਮੈਂ।
ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣ ਲਈ ਦਾਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦਿਤੀ ਖੂਬ ਦਲਾਲੀ ਮੈਂ।
ਦਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਹਾਰ ਕੇ ਸੁਟੀ ਤਾਲੀ ਮੈਂ।
ਅਕ ਕੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਥਕ ਹਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।
ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾ ਪੂਰਾ ਮਿਲਿਆ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।
— ਪੰਨਾ 247, ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 2

ਸਿਖ-ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਾਕਾ (13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1978) ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ[1]

1. ਸ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ,
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਮੰਦੋ, ਬਰਾਸਤਾ ਅਟਾਰੀ,
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
2. ਸ: ਰੌਜਾ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਫਤ ਗਿਆਨੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ,
542-ਈਸਟ ਮੋਹਨ ਨਗਰ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
3. ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਕੁਰਾਲਾ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ,
4. ਸ: ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਮਾਰਫਤ ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ
ਨਡਾਲਾ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਪੂਰਥਲਾ)
5. ਭਾਈ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ,
ਪ੍ਰੇਮਗੜ੍ਹ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ।
6. ਸ: ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਭੁੰਗਰਨੀ,
ਜਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ,
7. ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ
3285/26-ਕੱਟ ਰਲਿਆ ਰਾਮ,
ਬੰਦ ਗਲੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

---

1. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਸੂਚੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੮. ਸ: ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਭੱਟੀਆਂ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

9. ਸ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ,
ਵੀਰ ਪ੍ਰਵਾਰ, 3290 ਨਵਾਂ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ,
ਲੁਧਿਆਣਾ।

10. ਭਾਈ ਧਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ,
2-ਅਜੀਤ ਨਗਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

11. ਜਥੇਦਾਰ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਬਰਾਜ,
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਰੀਦਕੋਟ

12. ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਖੁਜਾਲਾ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

1੩. ਭਾਈ ਦਰਸਨ ਸਿੰਘ,
ਮਾਰਫਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼,
ਮਹਿਤਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 3

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

ਹੁਕਮਨਾਮਾ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ

ਦੇਗ ਤੇਗ ਫ਼ਤਹ ਨੁਸਰਤ ਬੇ ਦਰੰਗ ॥
ਯਾਫ਼ਤ ਅਜ਼ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ॥

ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਮਾਨਵੀ ਭਾਈ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਦਇਆ ਨਿਧੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਰਬ ਸੁਖ ਦਾਤਾ, ਜਗਤ ਭਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ :

ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ ॥
ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ ॥

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਖੌਤੀ 'ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਿੱਲੀ' ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਹੇਠ ਚੱਲ ਰਹੀ ਲਹਿਰ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਖੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਧਰਮ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਤੇ ਗੌਰਵ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਰਚੰਡ ਹਮਲੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਗੰਭੀਰ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਵਿਸਾਖੀ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ 1978 ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਹੇਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ

ਧਰਮ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਤਰੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ' ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਣ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀਆਂ ਤੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਉਚਤਮ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਕੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਐਵੇਂ ਮਨੋਕਲਪਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਧਰਮਾਂ, ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਵਿਧਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮਾਰੂ ਹਮਲਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਪੰਥ ਇਸ ਚੈਲੰਜ ਨੂੰ ਚਣੌਤੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੋਹਰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹਰ ਸਿਖ ਮਾਈ ਭਾਈ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਧਰਮ-ਸ਼ਤਰੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਟੋਲੇ ਦਾ ਹਰ ਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਧਣ ਫੁੱਲਣ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਸਿਖ ਇਸ ਢੌਂਗੀ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਅਖੌਤੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬੰਦ ਕਰੇ।

ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੈ। ਜੋ ਮੰਨੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਮੋਹਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ)

ਗੁਰ ਕੀ ਆਗਿਆ :
ਪੂਜਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ॥
ਪਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ॥
ਦਰਸਨ ਖਾਲਸੇ ਕਾ ॥

ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ
ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮਿਤੀ ੨੮ ਜੇਠ
ਸੰਮਤ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੦੯
੧੦ ਜੂਨ, ੧੯੭੮।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 4

ਚੌਂਕ ਮਹਿਤਾ ਵਿਖੇ 20 ਸਤੰਬਰ 1981 ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘ[1]

1. ਸ: ਸਵੱਤਰ ਸਿੰਘ
   ਪਿੰਡ ਪਰਦੇਊ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
2. ਸ: ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
   ਬੁਟਰ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
3. ਸ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ
   ਜੇੜਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
4. ਸ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ
   ਪਿੰਡ ਮੱਲੀਆਂ
   ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
5. ਸ: ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ
   ਪਿੰਡ ਕਾਹਲਵਾਂ
   ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
6. ਸ: ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ
   ਚਵਿੰਡਾ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
7. ਸ: ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ
   ਪਿੰਡ ਮਾਂਗੇਵਾਲ,
   ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ
8. ਸ: ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ
   ਪਿੰਡ ਬੋਲੇਵਾਲ
   ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

---

1. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੂਚੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

9. ਸ: ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਿਧੜਕ
ਪਿੰਡ ਢਢਰੀਆ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ

10. ਸ: ਹਰਖਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਪਿੰਡ ਖੁਜਾਲਾ
ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ

11. ਸ: ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਥਾਣੇਦਾਰ (ਰਿਟ.)
ਪਿੰਡ ਹੁੰਕੰਵਾਲ, ਡਾਕਖਾਨਾ ਢਿਲਵਾਂ
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਪੂਰਥਲਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 5

ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਕਤਲ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੁਲਿਸ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੌਰਾਨ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਏ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ	ਸੰਤ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ
1. ਸਿਖ ਮਤ (ਭਿੰਡਰਾਂ ਜਥਾ) ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਕਿੰਨੀ ਹੈ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕੀ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ?	ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ, ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ
2. ਕੌਣ ਕੌਣ ਉੱਚ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹਨ?	ਕੋਈ ਪੈਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਹੈ।
3. ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਮਾਲੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ, ਬੈਂਕ ਆਦਿ ਅਕਾਊਂਟ ਕੀ ਹਨ?	ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਪਿਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਹੀ ਬੈਂਕ ਤੇ ਧਨ ਹੈ।
4 ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਪਰਾਪਰਟੀ (ਜਾਇਦਾਦ) ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?	ਮਹਿਤਾ ਚੌਕ ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ। ਦੋ ਦਾਣੀ ਕਿਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਉਂ।
5. ਹੋਰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਕੀ ਸਾਧਨ ਹਨ?	ਸੰਗਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ।
6. ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਬੰਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ?	ਗਿਣਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਮਰਜ਼ੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।
7. ਉਹਨਾਂ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਨਾਂ ਹਨ ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ?	ਪੱਕਾ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

8.	ਸੰਸਥਾ ਕੋਲ ਕਿੰਨੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਹਨ ?	ਤਿੰਨ ਗੱਡੀਆਂ ਸਨ । ਦੋ ਸਾੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ ।
9.	ਇਹ ਗੱਡੀਆਂ ਕਿੱਥੋਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ?	ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀਆਂ ।
10.	ਸੰਸਥਾ ਕਿਥੋਂ ਪਾਈ ?	ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਕੀਤੀ ।
11.	ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਬਾਡੀ-ਗਾਰਡ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ?	ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਬਾਡੀ-ਗਾਰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ ।
12.	ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੀ ਕੀ ਅਸਲਾ ਹੈ ?	ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਹੀਂ । ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਲੈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਡਿਊਟੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।
13.	ਅਸਲਾ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆ ?	ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਐਡਰੈਸ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ।
14.	ਲਾਇਸੈਂਸ ਕਿਸ ਵਸੀਲੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ?	ਲਾਇਸੈਂਸਦਾਰ ਹੀ ਵਸੀਲਾ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।
15.	ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਲਾਇਸੈਂਸ ਹਨ ?	ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਮੈਂਬਰ ਪਾਸ ਅਸਲਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ।
16.	ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਰਲੇ ਹਨ ?	ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।
17.	ਤੁਹਾਡੇ ਮੱਤ ਦਾ ਕੀ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ ?	ਮੇਰਾ ਨਿੱਜੀ ਕੋਈ ਮੱਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਣਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਣਾ, ਸਾਰੇ ਨਸ਼ਿਆਂ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਚਾਹ ਆਦਿ ਵੀ ਤਿਆਗ ਕਰਵਾਉਣਾ ।
18.	ਕੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ?	ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ, ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਉਣੇ ਅਤੇ ਕਥਾ ਕਰਵਾਉਣੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

19. ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ?	ਹਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਬੁਲਾ ਲੈਣ, ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।
20. ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿੱਥੇ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ?	ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਗਤ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।
21. ਖਰਚ ਪਾਣੀ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?	ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ।
22. ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ?	ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਜੋ ਸਬੰਧ ਹੈ।
23. ਹੋਰਨਾ ਸਬੰਧਿਤ ਪਾਰਟੀਆ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ?	ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬਧ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
24. ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਭੇਦ ਹਨ ?	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਾਰਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ 'ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼' ਅਤੇ 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਦੋ ਕਿਤਾਬਾ ਹਨ।
25. ਇਸ ਮੱਤ ਭੇਦ ਕਾਰਨ ਝੜਪ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ?	ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
26. ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਕੀ ਕੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ?	ਮੇਰੇ ਨਾਲ 1978 ਵਿਚ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ਜਦੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗਈਆਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਰੋਕਣ ਤੋਂ ਨਰਕਧਾਰੀਆਂ ('ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ') ਵਲੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੇਰੇ ਨਾ ਨਾਲ ਇਹ ਗਲਤ ਤੌਰ ਤੇ ਜੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜਰ ਸੀ।
27. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਅਸਲ ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੈ ?	ਜੋ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
28. ਮੁਕਦਮੇ ਦੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ? ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕੀ ਸੋਚਿਆ ?	ਬਰੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਅਦਾਲਤ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

29.	ਇਹਨਾ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰਾ ਦਾ ਕੀ ਰੋਲ (ਭੂਮਿਕਾ) ਸੀ ?	ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਨਵੀਸ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ।
30.	ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਅਖਬਾਰ ਵਾਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾ ਦੀ ਸਹੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ?	ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਵਾਲੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।
31.	ਜੋ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੀਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਤੁਹਾਡੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੀ ?	ਮੈਂ ਅਖਬਾਰ ਕਦੇ ਕਦੇ (ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ) ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਲਿਖਤੀ ਟਿਪਣੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।
32.	ਉਹਨਾ ਅਖਬਾਰਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਾਧਨ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹ ?	ਇਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ।
33.	ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਾਉਂਦੇ ਸੀ ?	ਮੇਰੇ ਸਟੇਜ ਪਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੋਟ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋਣਗੇ।
34.	ਤੁਹਾਡੇ ਵਲੋਂ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ, ਪ੍ਰੈਸ ਬਿਆਨ ਕੌਣ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ?	ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੰਘ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਤੇ ਖਬਰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।
35.	ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਸਲੇ ਤੇ ਲਾਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਤਨੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਏ ?	ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ।
36.	ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਾਏ ?	ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।
37.	ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਮੈਂਬਰ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ?	ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ।
38.	ਕਿਸ ਕਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਕੀ ਕੀ ਅਸਲਾ ਹੈ ? ਕਿੰਨੇ ਕੇਸ ਹਨ ? ਜੱਥੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਅਸਲੇ (ਹਥਿਆਰ) ਹਨ ?	ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

39. ਅਸਲਾ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਰਕਮ ਕਿਥੋਂ ਆਈ ?	ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਰਕਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ।
40. ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਇਸੈਂਸੀ ਕਾਰਬਾ-ਈਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ?	ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਾਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਾਰਬਾਈਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
41. ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਇਸੈਂਸੀ ਕਰਬਾਈਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ? ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਇਸੈਂਸੀ ਕਾਰਬਾਈਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ?	ਇਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ।
42. ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰਾ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਹਨ ?	ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ।
43. ਨਾਮ ਵਾਰ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ?	ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹਨ। ਦਲਬੀਰ ਬਾਰੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾ।
44. ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ?	ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ।
45. ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭਾਸਣਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੀ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋ !	ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਹੈ।
46. ਮਿਤੀ 2·9·81 ਨੂੰ ਭਿੱਖੀ-ਵਿੰਡ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰ-ਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਗੌਰਮਿੰਟ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖੇ !	ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

47.	ਤੁਸੀਂ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਰਸੀ ਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੀ ਮਾਂ, ਬਾਪ ਅਤੇ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪੇ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ?	ਮੈਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਹੁਤ ਸਿਖ ਦੇ ਧੱਕਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਿਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।
48.	ਤੁਸੀਂ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜੇ ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਨਾਲ ਤੋਲਾਂਗਾ। ਇਹ ਕਿਸ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਸੀ ?	ਮੈਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਿੰਡਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਸ ਖਬਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਤੋਲਾਂਗਾ।
49.	ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ?	ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।
50.	ਤੁਹਾਡੇ ਜਥੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ?	1978 ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ।
51.	ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ?	ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ।
52.	ਤੁਹਾਡੇ ਜਥੇ ਦੇ ਕਿਨੇ ਬੰਦੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਹਨ ? ਪਰਸਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?	ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਪਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਵੇ ਕੋਈ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਪਰਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

53. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਕਦੋਂ ਰਲਿਆ ਹੈ ?	ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਰਲਿਆ। ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਕਈ ਹਨ, ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।
54. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕੀ ਹੈ ?	ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।
55. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ?	ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੱਥੇ ਬਣਾ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
56. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਅਜ ਕਲ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?	ਪਤਾ ਨਹੀਂ।
57. ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਵਾਸੀ ਨਥਾਵਾਂ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਉਸ ਦੀ ਵੋਟ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਹੈ ?	ਇਹ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵੋਟ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ।
58. ਉੱਜਲ ਸਿੰਘ, ਮਲਸੀਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ? ਉਸ ਕੋਲ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਸਾਧਨ ਹਨ ?	ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ।
59. ਉੱਜਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦੁਆਇਆ ?	ਮੈਂ ਕਦੀ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਉੱਜਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਆਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ।
60. ਉਜੱਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਘਟਨਾ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਮਾਲੀ ਸਾਹਇਤਾ ਦਿਤੀ।	ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ।
61. ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਜੱਥਾ ਕਿੱਥੇ ਕਿਥੇ ਰਿਹਾ ?	ਤਰੀਕ ਯਾਦ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸਦਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ।
62. ਉਥੇ ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ?	ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ।
63. ਜੈਂਦੋ ਕਲਾਂ ਕਿਹੜੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਗਏ ?	ਤਾਰੀਖ ਯਾਦ ਨਹੀਂ; ਗਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

64.	ਨਾਲ ਕੌਣ ਕੌਣ ਗਿਆ ?	ਸੰਗਤ ਜੱਥੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਮਹਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ, ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਕਾਫੀ ਸੰਗਤ ਗਈ ਸੀ।
65.	ਕੀ ਕੀ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਕੀ ਕੀ ਅਸਲਾ ਸੀ?	ਦੋ ਬੱਸਾਂ, ਇਕ ਟਰੱਕ ਸੀ। ਅਸਲੇ ਬਾਰੇ ਅਸਲੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਧਾਰਮਿਕ ਪੋਥੀਆਂ ਸਨ।
66.	ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਖਬਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੀ ?	ਤਾਰੀਖ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ।
67.	ਫਾਇਰ ਕਿਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ?	ਕੋਈ ਫਾਇਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।
68.	ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਦੋਂ ਪੁੱਜੇ ?	ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਜਿਆ।
69.	ਕੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ?	ਜਦੋਂ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ।
70.	ਅਗਲੀ ਰਾਤ ਤੁਹਾਡੇ ਬੰਦੇ ਟਰੱਕ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਏ ?	ਮੈਂ ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਹਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।
71.	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਸਲੇ ਧਨੌਲਾ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਪਕੜੇ ?	ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਥਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਧਨੌਲੇ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਦੱਸਣ ਅਤੇ ਮੈਂ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਜਾ ਕੇ ਅਸਲਾ ਲੈ ਆਏ ਸਨ।
72.	ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਲਾਹ ਮਿਲੀ ?	ਮੈਨੂੰ ਭਾਈ ਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਚਦੋ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਤਲਾਹ ਮਿਲੀ ਸੀ।
73.	ਕਦੋਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲਿਆਏ ?	ਤਾਰੀਖ ਯਾਦ ਨਹੀਂ।
74.	ਅਗਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਮਹਿਤੇ ਗਏ, ਉੱਜਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ?	ਉਸੇ ਰਾਤ ਮਹਿਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਉਜਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਲਸੀਹਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

75. ਵਾਰੰਟਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੀ ?	ਮੈਨੂੰ 16-9-81 ਨੂੰ ਵਾਰੰਟ ਦਿਖਾਣ ਤੇ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਸੀ ।
76. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਿਉਂ ਗਏ ?	ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸੀ ।
77. ਮਹਿਤਾ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹ ਪੁੱਜੇ ?	ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੈ ਆਏ ।
78. ਆਤਮ-ਸਮਪਰਨ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਕਿਉਂ ਲਾਈ ?	ਡੇਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਈ ਸੰਗਤ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਠਾਹਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ।
79. ਕਿਸ ਕਿਸ ਲੀਡਰ ਨਾਲ ਕੀ ਕੀ ਸਲਾਹ ਹੋਈ ?	ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ । ਇਹ ਮੇਰਾ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ।
80. ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕੌਣ ਕੌਣ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ?	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਗੌੜਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਫੜ ਲਵੇ ।
81. ਉਹਨਾ ਕੋਲ ਕੀ ਕੀ ਅਸਲੇ ਹਨ ?	ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸਲੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ।
82. ਅਸਲੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?	ਅਸਲਾ ਜਿਸ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
83. ਅਸਲਾ ਤਕਸੀਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?	ਜਦ ਆਪਣਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤਕਸੀਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਸੁਆਲ ?
84. ਤੁਹਾਡੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਅਸਲਾ ਇੰਚਾਰਜ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?	ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।
85. ਨਛਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ 12 ਬੋਰ ਪਸਤੌਲ ਅਤੇ .303 ਪਸਤੌਲ ਕਿੱਥੇ ਹਨ ?	ਨਛਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਸਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ।
86. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ .32 ਬੋਰ ਰਿਵਾਲਵਰ ਤੇ .455 ਬੋਰ ਰਿਵਾਲਵਰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ?	ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ।

Digitized by Panjab Digital Library / www.panjabdigilib.org

87. ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਲਾਇਸੈਂਸੀ ਅਸਲੇ ਹਨ ?	ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ।
88. ਅਸਲ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਕਤਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ?	ਮੈ ਲਾਲਾ ਜਗਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਕਤਲ ਨਹੀ ਕਰਵਾਇਆ ।
89. ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦਾ ਕਤਲ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਿਆ ਬੰਦਿਆ ਰਾਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ?	ਇਹ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 6

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਜਨੋਹਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ

ਮਿਤੀ
13-12-81

ਮਾਨਯੋਗ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ,
ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ।

ਸ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕ ਮੈਂਬਰ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਦਾਸ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ: ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖੇੜਾ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਲੋਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕੇ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਪੱਸਟੀਕਰਨ ਆਪ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਸ: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਵਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਸਪੱਸਟੀਕਰਨ ਭੇਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ:

(1) ਅਸੀਂ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਰਬੀ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ।

(2) ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ "ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ" ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਬੁਰੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਿਖ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੰਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

(3) ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, 'ਅਵਤਾਰ ਬਾਣੀ' ਤੇ 'ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼' ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਫੇਰ ਵੀ ਜੇ ਕੁਝ ਗਲਾਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਧੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਮੇਟੀ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ

ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਸਪੱਸਟੀਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਵੋਗੇ।

ਆਪ ਦਾ ਹਿਤੂ
ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ
(ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਕਾ 7

ਕਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘ[1]

1. ਸ: ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਨਾਗੋਕੇ
   ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
2. ਸ: ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
   ਦਹੇੜੂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ .
3. ਸ: ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
4. ਸ: ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ
   ਧੂਲਕੋਟ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ।
5. ਸ: ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ,
   ਕੋਟ ਈਸੇ ਖਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ।
6. ਸ: ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
   ਕੋਟ ਈਸੇ ਖਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ।
7. ਸ: ਮੁਸੀਬਤ ਸਿੰਘ
   ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
8. ਸ: ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ
   ਰੋਡੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਰੀਦਕੋਟ ।
9. ਸ: ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ
   ਲਧੂਵਾਲਾ ਅਵਤਾੜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ।

---

1 ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਸੂਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ (ਜਨਮ 1949) ਨੇ ਬੀ. ਏ. 1973 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿੱਤ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੈਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਨਿਖਾਰ ਹੋਇਆ। 'ਜਥੇਦਾਰ' ਦੇ ਨਿਊਜ਼ ਡੈਸਕ ਤੋਂ 'ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਕਾ' ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪੂਰਨ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

B-8076

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

HARJIT

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org